

**M A S A R Y K O V A
U N I V E R Z I T A**

FAKULTA SOCIÁLNÍCH STUDIÍ

**Dobrovolně bezdětná z
důvodu klimatické
krize: motivace a
důsledky**

Diplomová práce

MARIE DRAHOŇOVSKÁ

Vedoucí práce: Mgr. Vojtěch Pelikán, PhD.

Katedra environmentálních studií
obor Environmentální studia

Brno 2021

MUNI
FSS

Bibliografický záznam

Autor:	MARIE DRAHOŇOVSKÁ Fakulta sociálních studií Masarykova univerzita Katedra environmentálních studií
Název práce:	Dobrovolně bezdětná z důvodu klimatické krize: motivace a důsledky
Studijní program:	Humanitní environmentalistika
Studijní obor:	Environmentální studia
Vedoucí práce:	Mgr. Vojtěch Pelikán, PhD.
Rok:	2021
Počet stran:	126
Počet slov:	21 715
Citační norma:	ČSN ISO 690
Klíčová slova:	Dobrovolná bezdětnost, klimatická krize, motivace, pro-environmentální chování, uhlíková stopa, sociální normy, environmentální žal

Bibliographic record

Author: MARIE DRAHOŇOVSKÁ
Faculty of Social Studies
Masaryk University
Department of Environmental Studies

Title of Thesis: Childless because of climate crisis: motivations
and consequences

Degree Programme: Environmental Humanities

Field of Study: Environmental Studies

Supervisor: Mgr. Vojtěch Pelikán, PhD.

Year: 2021

Number of Pages: 126

Number of Words: 21 715

Citation Standard: ČSN ISO 690

Keywords: Voluntary childlessness, climate crisis,
motivation, pro-environmental behaviour, carbon
footprint, social norms, environmental grief

Abstrakt

Práce se věnuje dobrovolné bezdětnosti zdůvodňované prohlubující se klimatickou krizí a jejímu emickému opodstatnění. Reflektuje individuální a systémové přístupy k řešení populačních otázek z environmentální perspektivy. Následuje rovinu jednotlivce a jeho motivací k omezování potřeb v prospěch přírody. Zpochybňuje pohled na dobrovolnou bezdětnost jako na sobecké rozhodnutí, a naopak poukazuje na altruistické pohnutky žen, které jako jeden z důvodů pro svou bezdětnost uvádějí klimatickou krizi. V jejich jednání se objevuje motivace etikouctností, kdy snižování osobní uhlíkové stopy je principiální otázkou, ale také způsob, jak si ve společnosti bohatého západu udržet čisté svědomí. U některých dobrovolně bezdětných, které chtějí stát v čele systémových změn směřujících k odvrácení klimatické krize, se motivace pojí s životním způsobem Lebensführung. Práce ukazuje, že důležitou roli v rozhodnutí žen nemít dítě z důvodu klimatické krize, hraje strach z prohloubení prožívaného environmentálního žalu, obava z nejisté budoucnosti a v souvislosti s tím potřeba vlastní nezávislosti na centralizovaném systému.

Abstract

This thesis examines voluntary childlessness and its emic justifications, based on the perspective of a continuously deepening climate crisis. It reflects individual and systemic approaches that deal with the issue of population growth, including those within environmental movements. Following an individual perspective, this work reflects motivations to limit one's own desires in favour of the environment. The text questions the notion of voluntary childlessness as a purely selfish decision and, in the context of environmental efforts, points to altruistic motives of voluntarily childless women, especially those, who link their childlessness to climate crisis. As a result of our analysis, we consider these women to be pressed by virtue ethics. Reducing their personal carbon footprint is a principled matter. It is a way to maintain clear conscience, while living in the society of rich West. This motivation is connected to environmentally friendly lifestyle *Lebensführung*, observed among those voluntarily childless that tend to be in the front of the environmental movement, leading systemic changes to avert the climate crises. An important part of their childlessness is a fear that if they became mothers, their environmental grief would strengthen. Their fear of an uncertain future showed to be significant in remaining childfree and thus independent of any centralized system.

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma **Dobrovolně bezdětná z důvodu klimatické krize: motivace a důsledky** zpracovala sama. Veškeré prameny a zdroje informací, které jsem použila k sepsání této práce, byly citovány v textu a jsou uvedeny v seznamu použitých pramenů a literatury.

V Brně 12. ledna 2021

.....
MARIE DRAHOŇOVSKÁ

Poděkování

Děkuji svému vedoucímu práce, doktoru Vojtovi Pelikánovi, za jeho smysl pro detail i celek, za jeho četné připomínky i hloubavé dotazy, které mě stále vyváděly z mylného přesvědčení, že „už je to dobré“. Děkuji mu za autorskou svobodu, ale i za to, že ji dokázal udržet v přijatelných mezích.

Velké dík patří mým komunikačním partnerkám, že byly ochotné sdílet se mnou své životní příběhy, obavy z budoucnosti i radosti, které jim jejich životní způsob přináší. Všechny mají můj obdiv.

Ze srdce děkuji Davidovi, za jeho nekonečnou trpělivost a bezmeznou důvěru, že zvládnou všechno, co si umanu. Děkuji mu za oporu a zázemí, stejně jako svým rodičům, kteří byli připravení ho v této roli kdykoliv zastoupit. Děkuji mamince za od srdce kladené dotazy a připomínky k tématu, které je jí tolik cizí.

Obsah

Seznam tabulek	13
Seznam pojmů a zkratk	14
Úvod	17
Dobrovolná bezdětnost v kontextu klimatické krize	23
Teorie podporující systémové řešení populačních otázek.....	25
Teorie podporující individuální řešení populačních otázek.....	31
Společenské normy spojené s rodičovstvím	36
Sociální norma rodičovství v kontextu české historie.....	40
Motivace k dobrovolné bezdětnosti	43
Environmentální důvody pro dobrovolnou bezdětnost.....	44
Typologie motivací k pro-environmentálnímu chování.....	47
Postup výzkumu	51
Výběr komunikačních partnerek.....	52
Metoda získávání dat.....	56
Metoda analýzy dat.....	59
Etika výzkumu.....	60
Analytická část	63
Racionální kalkul: kvalita přírody i osobního života.....	63
Emoce spojené s narozením dítěte: úzkost, strach a žal.....	74
Vypořádávání se s názory okolí.....	90
Diskuze	98
Závěr	106
Použité zdroje	109
Příloha A Dotazovací schéma	119

OBSAH

Příloha B	Formulář informovaného souhlasu	121
Rejstřík		123

Seznam tabulek

Tab. 1: Charakteristika výzkumné skupiny55

Seznam pojmů a zkratk

Dobrovolně bezdětní –	Lidé, kteří „sami sebe definují jako dobrovolně bezdětné, tj. přímo deklarují své vědomé, dobrovolné rozhodnutí a volbu prožít celý svůj život bez vlastních dětí. (Víznerová 2006, s. 78)
Pro-environmentální chování –	„Pro-environmentální chování je takové chování, které je obecně (či podle poznatků environmentalistiky) v kontextu dané společnosti hodnoceno jako šetrná varianta environmentálního chování či příspěvek ke zdraví životního prostředí. [...] Opakem je chování poškozující životní prostředí.“ (Krajhanzl 2010, s. 244)
Ekologická stopa –	„Ekologickou stopu můžeme považovat za účetní nástroj pro počítání ekologických zdrojů. Různé kategorie lidské spotřeby jsou převedeny na plochy biologicky produktivních ploch, nezbytné k zajištění zdrojů a asimilaci odpadních produktů.“ (Zelený kruh 2020) Vyjadřuje se v globálních hektarech na osobu.
Uhlíková stopa –	„Uhlíková stopa je měřítkem dopadu lidské činnosti na životní prostředí a zejména na klimatické změny. Zaměřuje se na množství skleníkových plynů, které produkujeme naším každodenním životem, například spalováním

	<p>fosilních paliv pro výrobu elektřiny nebo tepla, dopravou atd. Vyjadřuje se v ekvivalentech oxidu uhličitého (CO₂e), udává se v hmotnostních jednotkách – gramech, kilogramech a tunách.“ (CI2 2017)</p>
Etika ctností –	<p>Motivace vycházející z potřeby žít v souladu s vlastními hodnotami. Její nositel se ptá: „jaký člověk chci/nechci být?“. Důležitý není cíl, ale integrita osobnosti. (Librová a a žáci 2016, s. 52–53)</p>
Deontologická motivace –	<p>Jednání postavené na povinnosti ctít tradici. Nejde o cíl, ale o sociální normu, společensky uznávaný způsob chování.</p>
Teleologická motivace –	<p>„Považuje za kritérium správnosti jednání cíl. Předností teleologického přístupu je věcnost a racionalita, spojená s konkrétní skutečností; na základě pozorování a zkušeností můžeme reagovat na vývoj, trvale sledovat správnost svého rozhodnutí a případně je poopravit.“ (Librová a žáci 2016, s. 47)</p>
Nukleární rodina –	<p>Rodina tvořící společnou domácnost, složená z rodičů a jejich vlastních, případně adoptovaných dětí. Je to malá, intimní, relativně uzavřená skupina, v níž převažují důvěrné osobní kontakty. (Nešpor 2018)</p>

Hlubinná ekologie –

„Filozofie radikálního ekologického hnutí. [...]Překonání ekologické krize spatřuje v hluboké proměně současné civilizace – na rozdíl od reformistického směru, který se soustřeďuje na dílčí technologické, ekonomické či legislativní řešení.“ (Kolářský, Kamarýt 2017)

Úvod

Nárůst podílu dobrovolně bezdětných v ekonomicky vyspělých společnostech je v odborných kruzích i ve veřejných médiích hojně diskutované téma, které se v posledních třech desetiletích stává fenoménem i v České republice (Hašková 2009, s. 12). V souvislosti se Sametovou revolucí v roce 1989 se v lidech začala posilovat touha realizovat se i jinde, než v rodinném životě (Kučera 2008, s. 235), což s sebou přineslo i mnoho sociodemografických změn. Výrazně se snížila sňatečnost (Kučera 2008, s. 35), roste naopak podíl rodin s jedním dítětem a zvyšuje se i podíl celoživotně bezdětných (Hašková 2009, s. 18). Porevoluční proměna nukleární rodiny se stala středem zájmu mnohých sociologů a socioložek, kteří si mimo jiné kladli i otázku, co jsou konkrétní důvody, které lidi vedou k odmítnutí rodičovství (např. Možný 1991; Rabušic 2001; Víznerová 2006; Hašková 2009). Vedle příklonu k individualistickým hodnotám, nedůvěry ve vlastní rodičovské kompetence, finanční a zdravotní důvody identifikovali někteří z nich i environmentální důvody. Mezi ně řadí obavy z přelidněné planety, či z budoucnosti ovlivněné klimatickou změnou a potřeba aktivně se podílet na řešení environmentálních problémů.

Podle Hany Víznerové, která analyzovala globální internetovou diskuzi dobrovolně bezdětných, se dokonce environmentální důvody jako součást problematiky dobrovolné bezdětnosti objevovaly v různé formě a intenzitě téměř u všech diskutujících (Víznerová 2006, s. 82). O to víc mě překvapilo, že jsem nenarazila na žádnou studii, která by se zabývala skupinou dobrovolně bezdětných, pro které jsou environmentální problémy ústředním důvodem pro odmítnutí biologického rodičovství.

Dosavadní studie tyto motivace nezmiňují buď vůbec, nebo je uvádí jako jeden z aspektů dobrovolné bezdětnosti, ale nesnaží se o jejich hlubší pochopení. Především opomíjí emickou perspektivu takto motivovaných jedinců, která ale může poskytnout nový pohled na dobrovolně bezdětné, kteří jsou dnešní společností považováni primárně za sobecké (Hašková 2009; Víznerová 2006; Mollen 2006; Blackstone 2019 a další). Tuto úlohu pak přebírají novináři, pro které se jedná o chytlivé téma (např. Astor 2018; Samuel 2020; Scheinman 2019), avšak omezený čas na zpracování publicistického článku jim mnohdy neumožňuje dostatečnou reflexi dosavadních zjištění, a tak se ani tyto texty nevyhnou povrchním závěrům.

Ve své bakalářské práci jsem zjišťovala, jak pro-environmentálně smýšlející prvorodičky prožívají změnu ve spotřebě jejich domácnosti, která se pojí s narozením prvního dítěte. Už s nimi jsem na otázku dobrovolné bezdětnosti z důvodu klimatické krize narazila. Nepřišlo mi proto od věci na toto téma navázat ve své diplomové práci. Ačkoliv sama děti mít chci, nenechává mě chladnou, když dobrovolná bezdětnost, ať už z důvodů klimatické krize, či jiného, není přijímaná jako legitimní volba. Nejde totiž jen o rozhodnutí nemít dítě, ale o právo každého jedince žít život podle svého nejlepšího osobního přesvědčení.

Sama pár dobrovolně bezdětných žen znám a vím, jakému tlaku čelí ze strany rodiny i širší společnosti. Dokonce i v mé rodině vyvolalo téma diskuzi už jen proto, že jsem se mu rozhodla věnovat ve své diplomové práci. Překvapilo mě ale, že se téma dobrovolné bezdětnosti v průběhu mých počátečních rešerší ukázalo být tabuizované i mezi některými studenty a studentkami environmentálních studií a dokonce i v někte-

rých environmentálních hnutích, kde jsou jiné odlišnosti většinou přijímané s větší otevřeností.

Přitom zrovna v environmentálních hnutích se nejedná o zcela nový fenomén. Obavy z vyčerpání zdrojů v důsledku růstu populace i životních nároků každého jednotlivce, začínají mezi populačními teoretiky sílit již v období s průmyslové revoluce (Malthus [1798] 2002) a eskalují v 70. letech především mezi hlubinnými ekology (Foreman a Carroll 2014).

Systémovými opatřeními, která měla růst populace zastavit, či dokonce přimět populační křivku klesat, se zabývali mnozí z nich. (Malthus 2002; Hardin 1995; Ehrlich 1968; Foreman a Carroll 2014). Jejich návrhy na snížení globálního počtu obyvatel se ale většinou nevyhnuly elitářství a jiným morálním přešlapům, často také vycházely z chybných předpokladů a tíhly ke zjednodušování (Lundquist et al. 2015, s. 68–71). Přijetí populační politiky znamená také popření demokratických hodnot, na kterých stojí většina dnes ekonomicky vyspělých států. Někteří environmentalisté usilující o snížení početnosti populace, proto naléhají i na jednotlivce, aby převzali odpovědnost za ničení divoké přírody, například plněním úkolů z takzvaného „rodinného to-do listu“, na jehož prvním místě stojí „nemít biologického potomka, nebo maximálně jednoho“ (Foreman a Carroll 2014, s. 155, vlastní překlad).

K jednotlivci se vztahuje také studie vědců zabývajících se klimatickou krizí a environmentálními dopady lidské činnosti, geografa Seta Wynese a environmentalistky Kimberly A. Nicholas (2017). Vyzdvihují v ní čtyři individuální opatření, jejichž přijetí je podle nich nejefektivnějším

způsobem, jak snížit osobní uhlíkovou stopu. Na prvním místě zmiňují rozhodnutí mít o jednoho potomka méně.

Jedná se samozřejmě o kontroverzní téma, které narazilo na rozsáhlou kritiku. Z osobního pohledu kritizuje tento postoj například americký novinář Roy Scranton: „Samozřejmě, nikdo nemusí mít děti. Až na to, že je to ten nejsilnější pud, co člověk má, základní směřování každé lidské společnosti a nutná podmínka pro smysluplný lidský život“ (Scranton 2018, vlastní překlad). Z hlediska vlád vyspělých států je zase podporování dobrovolné bezdětnosti cesta ke zkáze současného ekonomického i politického systému. Obyvatelstvo vyspělých zemí přeci vymírá, míra natality zde nedosahuje míry mortality,¹ tím pádem klesá i početnost výdělečně činné populace, která odvádí daně.² Podle dat Eurostatu je přirozený přírůstek v Evropě už druhý rok po sobě záporný (Eurostat 2020). Je tedy potřeba, aby zdejší ženy rodily a naopak porodnost v rozvojových zemích aby klesla, znějí hlasy některých odpůrců,³ často i čelných představitelů státních politik, kteří se snaží míru porodnosti ve státu různými způsoby zvyšovat.⁴

¹ Za rok 2019 se v České republice narodilo v průměru 1,7 dítěte na jednu ženu (Němečková 2020). Pro zachování početnosti populace je přitom potřeba plodnost aspoň 2,1 (Česká televize 2018).

² Podle australských výzkumníků, ekologů Coreyho Bradshawa a Berryho Brooka, je stárnutí populace vyváženo menším počtem mladých nevýdělečných lidí. Ženy rodí později a mají méně dětí, čímž se také snižuje doba, po kterou nejsou výdělečné. Tím pádem i stárnoucí populace má potřebný poměr pracujících lidí a těch závislých na sociální podpoře (Bradshaw a Brook, 2014, s. 16614).

³ Jiní zase odmítají, že je velikost populace vůbec potřeba řešit (Loužek 2014).

⁴ Například český premiér Andrej Babiš v únoru 2019 uvažoval nad zavedením důchodové reformy, podle které by nárok na důchod měli jen lidé, kteří vychovali aspoň jednoho potomka (Tomanka 2019). V Maďarsku pak rodiče dostávají jednorázové půjčky na založení rodiny, které jim budou zcela odpuštěny, pokud budou mít aspoň tři děti (Nejedlová 2019).

Této situace se chytli další lidé, kteří se cítí být ohrožení budoucími dopady klimatické krize. V posledních pěti letech tak postupně vznikala hnutí, jejichž členky a členové svou dobrovolnou bezdětnost odůvodňují politickými cíli. Jedná se například o americké hnutí *Conceivable Future*, kanadské hnutí *#NoFutureNoChildren*, nebo britské hnutí *BirthStrike*. Svým složením jsou to převážně (avšak ne výhradně) ženská hnutí, jejichž čelní představitelky prohlašují, že nebudou mít děti, dokud politici nebudou brát klimatickou krizi vážně a nezačnou podnikat potřebné kroky k jejímu zastavení. Politické cíle tedy mají nejen hlubinní ekologové, požadující řešení populačních otázek shora, přijetím populační politiky, ale i jednotlivci, kteří se naopak prostřednictvím dobrovolné bezdětnosti snaží přimět stát, aby začal s klimatickou krizí něco dělat.

Pokud pomineme politické cíle dobrovolně bezdětných aktivistek a aktivistů, je efektivita rozhodnutí nemít dítě pro dobro budoucího světa sporná. Australští výzkumníci, ekologové Corey Bradshaw a Berry Brook (2014) tvrdí, že i kdyby v dnešní době ženy snížily vysněný počet svých potomků o jednoho, a i kdyby se k tomuto faktoru připočetly možné přírodní katastrofy, které by velikost populace snížily, nebude to mít v dohledném časovém horizontu na ochranu přírody dostatečný efekt (Bradshaw a Brook 2014), pokud se zároveň nezmění i spotřební chování lidí žijících v ekonomicky prosperujících státech.

Předchozí odstavce představují několik pohledů na rozhodnutí nemít dítě z důvodu klimatické změny. V této práci se ale pokusím jít hlouběji. Budu se v ní zabývat ženami, které uvádí změnu klimatu jako jeden z hlavních důvodů, proč nemají biologického potomka. Mým cílem je

zjistit, co se za motivací k dobrovolné bezdětnosti související s klimatickou změnou skrývá. Budu zjišťovat, jaké konkrétní environmentální důvody se k této motivaci pojí a s jakými dalšími důvody pro dobrovolnou bezdětnost se prolínají. Výsledky porovnáám s motivacemi k dobrovolné bezdětnosti zmíněnými v dosavadních studiích zabývajících se tímto tématem. Dílčím cílem mé práce je také zasadit environmentální důvody pro dobrovolnou bezdětnost, uvedené mými komunikačními partnerkami, do širšího kontextu, a to za pomoci teoretických konceptů motivačních tipů pro-environmentálního chování podle socioložky Hany Librové.

Dobrovolná bezdětnost v kontextu klimatické krize

Rodičovství má punc ryze osobního rozhodnutí, avšak zároveň se jedná o zásadní společenskou hodnotu – pokud porodnost nekompenzuje úmrtnost, populace postupně stárne a vymírá. Udržovat přirozenou obnovu populace, tedy plodnost minimálně dvě děti na jednu ženu, se přitom v mnoha evropských zemích už delší dobu nedaří (Hašková 2009, s. 16–17).

Pokles míry porodnosti v ekonomicky vyspělých státech bývá sociology vysvětlován teoriemi o dvou demografických přechodech, v jejichž důsledku ve společnosti klesá nejen počet narozených dětí, ale i počet zemřelých. V období před průmyslovou revolucí byla velikost populace regulována vysokou mírou úmrtnosti, především v důsledku různých epidemií. „Zemřelé bylo potřeba ‘nahradit’ dětmi“ (Boček et al. 2021). To se ale mění s rozvojem technologií a s tím spojeným pokrokem ve zdravotnické péči. „Začátek prvního demografického přechodu bývá obecně spojován se snížením epidemických příčin úmrtnosti v důsledku zlepšení výživy a hygieny“ (Lundquist et al. 2015, s. 56–57, vlastní překlad).

První demografický přechod se odehrával přibližně v letech 1830 – 1930, přičemž se zavedením veřejného zdravotnictví na přelomu 19. a 20. století se délka dožití jedné generace prodloužila o 40 procent, světové válce navzdory (Boček et al. 2021). Vzhledem k menší úmrtnosti potomků přiváděly ženy na svět také čím dál tím méně dětí.

S rozvojem technologií se také postupně zvyšovala úroveň života, lidé se stěhovali za prací do měst a opouštěli nepohodlný a v mnoha ohledech nebezpečný život na venkově. Ve městech se snížila hodnota dítěte jako pomocné pracovní síly a naopak rostla ekonomická náročnost rodičovství (Haškovcová 2019, s. 35–36). Pokles porodnosti byl proto ovlivněn i proměnou kulturních hodnot ve společnostech po demografickém přechodu, a to mimo jiné v důsledku modernizace a s ní spojenou individualizací a touhou investovat čas i peníze jinak, než do rodinného života (Lundquist et al. 2015, s. 58).

Tento přístup pak dominoval v takzvaném druhém demografickém přechodu, který se ve většině zemí střední Evropy odehrával v různých obdobích od druhé poloviny 60. let 20. století, v zemích bývalého východoevropského bloku pak o pár desetiletí později (Hašková 2009, s. 26–31). Socioložka Hana Hašková spojuje toto období s přerodem společnosti z moderní do postmoderní. I nadále pokračuje rozmach technologií, zdravotnictví i dopravy, avšak zcela zásadní jsou kulturní proměny. S rozvojem antikoncepce a růstem uplatnění žen na pracovním trhu roste i ženská emancipace. „Moderní, tržně ekonomická společnost umožňuje mužům a ženám volit si a takřka sestavovat si své životy podle svých přání. Mladí lidé mají tu možnost vybrat si mezi tím, zda chtějí studovat, cestovat, věnovat se kariéře či svým zálibám, nebo mít dítě“ (Lechnerová 2011, s. 89).

Dva demografické přechody přispěly k tomu, že se rodičovství, dříve považované za nutnost k zajištění vlastní obživy a k finančnímu zabezpečení, stalo otázkou osobních preferencí. Podle Haškové dochází ve společnostech pozdní modernity „k rozšíření procesu ‘moderní’ indivi-

dualizace na ženy (zejména skrze jejich participaci na trhu práce) (Hašková 2009, s. 27). Roste touha po uspokojení vlastních tužeb i mimo rodinný život. „Člověk už není celoživotně definován rodinou, ve které se narodil, ale stále větší roli začíná v jeho společenském postavení hrát vzdělání“ (Haškovcová 2019, s. 36). Druhý demografický přechod přispěl k lepší kontrolovatelnosti početí a počet žen, které se rozhodne jít touto cestou od 60. let dvacátého století v Evropských zemích přibývá (Hašková 2009, s. 26).

Z perspektivy státu je ale pokles porodnosti něco nežádoucího. Pojí se s ním obava z ekonomické nestability a otázka, kdo zaplatí důchody (Haškovcová 2019, s. 65). Tyto obavy se týkají ekonomické a sociální sféry, avšak z hlediska některých ekologů je pokles porodnosti naopak pozitivním vývojem společnosti. „Jedním z mála světlých bodů na obzoru je, že populační růst v mnoha zemích, jež patří k nejbohatším – a které zároveň nejvíc ohrožují udržitelnou kapacitu a zdraví divoké přírody – se zastavil“ (Foreman a Carroll 2014, s. 72, vlastní překlad). Ekologové a environmentalisté zabývající se populačním růstem a jeho dopadem na regeneraci přírodních zdrojů, vidí v postupném celosvětovém snižování porodnosti možnost, jak předejít zničení a vyčerpání přírodních zdrojů, potřebných i k přežití člověka.

Teorie podporující systémové řešení populačních otázek

Snížení početnosti lidstva jako řešení sociálních i ekologických problémů má své kořeny u několika populačních teoretiků, kteří v minulosti navrhovali různá systémová opatření proti exponenciálnímu růstu populace a jeho vlivu na degradaci přírodních zdrojů. Téma pře-

lidnění popularizoval koncem 18. století ekonom Thomas Robert Malthus v *Eseji o populačním principu*⁵, ve kterém problematizoval světový růst populace v kontextu dostupnosti přírodních zdrojů. Známost součástí Malthusovy teorie je tvrzení, že zatímco populace roste exponenciálně, potravinové zdroje rostou aritmeticky, tudíž nutně musí dojít k jejich vyčerpání (Malthus [1798] 2002). Populační růst tak bude podle Malthuse dříve nebo později ukončen nárazem na limity přírodních zdrojů a následnými nemocemi a hladomorem. Jako východisko viděl omezení porodnosti, a to především u nižší sociální vrstvy.⁶

Podle Malthuse by se nemělo pomáhat chudým, protože přerozdělení omezeného množství zdrojů povede akorát k dalšímu rozšíření chudoby (Malthus, [1798] 2002, s. 41). Jedinou pomoc, kterou má stát chudým nabídnout, je motivace k práci a k menšímu množství potomků, čehož lze dosáhnout například podporováním celibátu a omezením předmanželského sexuálního styku.

Mezi nejznámější díla, která Malthusovy myšlenky rozšiřují a modifikují směrem k environmentalismu, patří *Populační bomba*⁷ od Paula R. Ehrlicha (1968). I on předpokládal, že populační růst povede nezbytně k

⁵ An Essay on the Principle of Population, 1798

⁶ Malthusova teorie se objevuje v době, kdy nárůst populace ještě zdaleka nebyl tak markantní. Na začátku 19. století žilo na Zemi okolo jedné miliardy obyvatel, dnes se číslo blíží osmi. Růst populace nabral na rychlosti v 50. letech dvacátého století, přičemž od 70. let se početnost populace zdvojnásobila. (Worldometer 2020) Malthusovy obavy o vyčerpání zdrojů lze přisuzovat pomalému rozvoji hospodářství v tehdejší ještě předindustriální Anglii, která musela dovážet obilí a naopak vyvážet pracovní sílu, aby vůbec uživila vlastní obyvatelstvo. (Lundquist et al. 2015, s. 68) Malthusova teorie bývá často kritizována za to, že v té době nemohl dohlédnout technologický vývoj a s ním spojený blahobyť.

⁷ The Population Bomb, 1968

přírodní katastrofě. Poukazoval na znečištěné ovzduší, úbytek biodiverzity, erozi v důsledku intenzivního zemědělství, ničení ekosystémů nebo na nutnost přejít na rostlinnou stravu (Ehrlich 1968, s. 26–27).

Na rozdíl od Malthuse neviděl řešení pouze v omezování porodnosti mezi chudými. Zdůrazňuje, že je potřeba rozšířit strategie rodinného plánování celosvětově, tedy i do vyspělých států. Nejde totiž jen o početnost populace, ale především o velikost její spotřeby.⁸ Jediným řešením by podle něj byla kontrolovaná reprodukce. Rodiny by neměly mít víc než dvě děti⁹, Ehrlich se ovšem neostýchá nadnést ani takové téma, jako je sterilizace (1968, s. 130–131).

Podobně uvažovali i hlubinní ekologové, jejichž filozofie od 70. let 20. století mezi environmentalisty dominovala.¹⁰ Věřili, že je nutné zastavit populační růst a co víc, je potřeba množství obyvatel na Zemi aktivně snižovat. Pro udržení potřebné kvality života lidí by se podle nich tehdejší pěti miliardová populace musela snížit zhruba na 100 milionů (Binka 2008a, s. 106). K hlubinné ekologii se řadí i hnutí radikálních ekologických aktivistů Earth First! v Americe, „kteří vážně mluvili o

⁸ Ehrlich přišel s rovnicí IPAT, která je dodnes využívána k charakteristice dopadu lidské činnosti na přírodu. V rovnici I (impact) představuje míru environmentálního dopadu, P (population) je populace, A (affluence) je mírou jejího blahobytu, který se většinou měří hrubým domácím produktem na průměrného obyvatele, a T (technology) stojí v rovnici za technologie (Goklany 2009, s. 15–16). Nezapomínal ani na odpovědnost vyspělé Ameriky za nejchudší státy.

⁹ Někteří autoři přisuzují Ehrlichově propagaci rodinného plánování například zavedení populační politiky jednoho dítěte v Číně (Foreman a Carroll 2014, s. 76).

¹⁰ O rozvoj myšlenek hlubinné ekologie se zasloužili především filozof George Sessions a sociolog Bill Devall, kteří koncem 70. let navázali na myšlenky jednoho z předních myslitelů hlubinné ekologie, Arne Naesse. Environmentální filozof Bohuslav Binka Arne Naesse považuje dokonce za zakladatele hlubinné ekologie, jehož postoje se staly základem celé nové filozofie, sílící především v 80. letech 20. století (Binka 2008a, s. 100–105).

tom, že by se měl dát přírodě volný průběh v depopulaci Země a otevřeně vyzývali lidi, aby nedělali nic s takovými ‚přirozenými‘ katastrofami jako jsou hladomory či epidemie“ (Novák 2006, s. 79).

Hlavní představitel hnutí, Dave Foreman, dokonce prohlásil, že aby si příroda získala svou rovnováhu, je zkrátka nutné nechat lidi hladovět. Peníze investované do humanitární pomoci rozvojovým zemím by podle něj přinesly více užitku, kdyby je vláda investovala do zpřístupnění antikoncepce ženám všude na světě. Podle Foremana by tím ušetřila více světového utrpení, než když se snaží pomáhat lidem trpícím na tuberkulózu, podvýživu, malárii nebo AIDS. (Foreman a Carroll 2014, s. 160, vlastní překlad).

Lpět na systémovém řešení populačních otázek ale podle Foremana nestačí. Každý by podle něj měl stavět dobro divoké přírody na první místo, až pak sledovat svůj vlastní prospěch. To se podle něj musí projevovat i v otázce rodičovství. Apeloval proto i na členy hnutí Earth First!, aby neměli žádné děti, nebo nanejvýš jednoho biologického potomka (Foreman a Carroll 2014, s. 155). V proslovu, který přednesl svým souvěrcům na sjezdu Earth First! roku 1987 (Grand Canyon Round River Rendezvous), říká: „Máme rádi tuhle partu tří nebo čtyř set lidí, tyto mladé vlky, ale je nás na této planetě zatraceně moc. Přelidnění je problém“¹¹ (Foreman 1992, s. 8, 13).

¹¹ Podobný přístup k omezení vlastní reprodukce můžeme pozorovat i dnes. Dobrovolná bezdětnost v kontextu klimatické krize se ve 21. století stává tématem i mezi lidmi, kteří nejsou odborníky na environmentální problémy. Mezi těmi, kdo se rozhodli snížit počet vysněných potomků z důvodu klimatické změny, se objevují i známé osobnosti. Například Princ Harry v rozhovoru s bioložkou Jane Goodall uvedl, že se svou manželkou Meghan nebude mít víc, než dvě děti, a to právě

Už tehdy si podobnými vyjádřeními Earth First! získalo nepřátele, kritizující misantropismus a elitářství, ke kterému se environmentální hnutí v té době ubíralo. Za vyvrcholení „pravcového“ přístupů k ochraně přírody lze považovat „Etiku záchranného člunu“ ekonoma Garretta Hardina. Byl zastáncem kontroly populace a povolení potratů. Navrhoval například, aby stát dobrovolně bezdětně odměňoval dotovanou luxusní dovolenou (Hardin 1995, s. 273). Podle něj „přírodu nezachráníme, proto nemá smysl, abychom se omezovali, místo abychom si užívali. Příroda však ještě může zachránit sama sebe, pokud ji nebudeme zatěžovat svou nedomyšlenou dobročinností (vůči jiným lidem). Vytvořme pro sebe v privilegovaných zemích enklávu kultivovaného života, a pak přenechejme zbytek světa jeho katastrofám, aby příroda měla šanci“ (cit. dle Kohák 2000, s. 105–106).

Podle environmentálního filozofa Bohuslava Binky není tato stránka hlubinné ekologie součástí klasického environmentálního myšlení, jako spíš odnož radikálního feminismu či novodobé sekty (Binka 2008a, s. 31). „Hledat misantropií přetékající věty v díle takřka kteréhokoliv významného autora hlubinné ekologie – neexistuje jednodušší úkol“ (2008a, s. 12).

z důvodu ohleduplnosti k životnímu prostředí. Tvrdí, že si vždy myslel, že „toto místo máme propůjčené [...]. Pokaždé, když přijde další přírodní katastrofa, obrovský nárůst výbuchů sopek nebo zemětřesení či povodně, říkám si, kolik náповěd nám ještě příroda musí dát, než pochopíme, než si uvědomíme, co za škody způsobujeme?“ (Princ Harry 2019, vlastní překlad). S rozhodnutím nemít dítě z důvodu klimatické změny vystoupila i americká herečka a zpěvačka Miley Cyrus v rozhovoru pro ELLE (Lambert 2019).

Proti misantropickým scénářům vystupovali i někteří aktivisté uvnitř hnutí hlubinné ekologie, především Murray Bookchin, který se stává zakladatelem nového filozofického směru – sociální ekologie. Debata, která se v 80. letech 20. století odehrávala mezi hlubinnými a sociálními ekology, by se dala označit za rozpor mezi pravicovým a levicovým směřováním environmentálního hnutí. Bookchin se snaží spolu s dalšími sociálními ekology „dokázat příbuznost dnešní hlubinné ekologie s raně fašistickým hnutím a totalitarismem, hledajícím ‚mytickou dokonalost‘. Podle Bookchina je hlubinná ekologie dezinterpretací ekologické krize a vznesením falešného spiritualismu, pseudo-mytického světa a New Age romantismu s příměsí radikálního anti-humanismu do diskuse o nutných změnách v našem nazírání světa“ (Binka 2008a, s. 16).

Další část kritiků argumentů ehrlichovského typu zpochybňuje, nakolik je systémová kontrola reprodukce v současné době vůbec efektivním řešením environmentálních problémů. Růst populace má totiž určitou setrvačnost a nelze ho zastavit ze dne na den. Corey Bradshaw a Berry Brook tvrdí, že „i v případě zavedení celosvětové politiky jednoho dítěte, v kombinaci s katastrofálními událostmi vedoucími k vysoké úmrtnosti, se bude světová populace v roce 2100 stále pohybovat mezi 5 až 10 miliardami lidí. Vzhledem k těmto demografickým okolnostem neexistuje v tomto století žádné jednoduché řešení, jak změnit trendy ve velikosti lidské populace (2014, s. 16610, vlastní překlad). Pokud ale v dosavadních populačních trendech nenastane žádná výrazná změna, dosáhne podle údajů OSN lidská populace na 9,6 miliard obyvatel do roku 2050 a na 10,9 (v rozmezí 9,6 až 12, 3) miliard v roce 2100.“ (tamtéž)

Stejně tak i Bookchin odmítá, že by ekologickou krizi mohlo vyřešit pouhé snížení populace. Poukazuje na nepoměr mezi podílem chudých států na celkové populaci Země a jejich podílem na celkovém znečištění.¹² „Ani podstatné snížení populace Země by ekologickou krizi podle Bookchina nevyřešilo. Dokud pro podniky platí imperativ trvalého růstu, nestačí jim jedna lednička a dva automobily, ale potřebují tři ledničky a pět automobilů“ (Binka 2008b:58–59). Za hlavní příčinu ekologické krize považuje Bookchin kapitalismus, který podle něj ohrožuje demokratické hodnoty. Navrhuje kompletní odklonění se od společnosti zaměřené na zisk a konkurenci a vyzdvihuje hodnoty jako spolupráce a solidarita, přičemž v novém systému lze podle něj uspokojit v rozumné míře potřeby všech lidí (Binka 2008b, s. 64). Podobné přesvědčení je v současném environmentalismu dominantní (Kohák 2000, s. 160–163; Librová a a žáci 2016, s. 59).

Teorie podporující individuální řešení populačních otázek

Ačkoliv řešit environmentální problémy změnou systému se jeví jako nejefektivnější, jedná se o zdlouhavý, při dodržení principů demokratické společnosti možná až nereálný proces. Součástí strategie environmentálních hnutí je proto i soustředění se na perspektivu jednotlivce a jeho místa v řešení klimatické krize. Někteří environmentalisté vidí potenciál pro řešení environmentálních aspektů populačních otázek

¹² Mapa na stránkách veřejné databáze Knoema (Knoema 2020) ukazuje, že průměrná spotřeba ekvivalentu oxidu uhličitého na osobu se mezi vyspělým a rozvojovým světem významně liší. Průměrný občan USA vyprodukoval v roce 2019 16,14 tun ekvivalentu oxidu uhličitého, zatímco obyvatel Nigérie jen 0,1 tuny. V České republice byla v roce 2019 míra znečištění na obyvatele 9,96 tun, což je zhruba o tunu více než v okolních evropských státech (Knoema 2020).

i v měřítku individuální volby, zda dítě mít, či nikoliv. Věří, že pokud bude antikoncepce a vzdělání dostupné všem, začne se porodnost snižovat přirozeně, jak se tomu už dnes děje v zemích bohatého západu (McKibben 1998, s. 27; Foreman a Carroll 2014, s. 159–161).

Podle studie environmentalistů Seta Wynese a Kimberly A. Nicholas (2017) je rozhodnutí nemít dítě nejefektivnějším způsobem, jak může jedinec snížit svůj podíl na znečištění ovzduší.¹³ Rozhodnutí přivést do ekonomicky vyspělé země dítě, tedy nového spotřebitele, který navíc bude mít pravděpodobně potřebu přivést v budoucnu na svět své vlastní děti, podle nich znamená zvýšit množství emisí vypuštěných do ovzduší v průměru o 58,6 tun ekvivalentu CO₂ ročně (Wynes a Nicholas 2017, s. 1). Rodiče přivádí na svět novou lidskou bytost s potřebou jíst, šatit se, vzdělávat se, ale i s potřebou uspokojovat své individuální cíle, mezi které dnes může patřit například chut' cestovat a objevovat svět, což vede k dalšímu znečištění. Wynes a Nicholas pro porovnání ve své studii uvádějí, že pokud se „americká rodina rozhodne mít o jedno dítě méně, sníží tím množství emisí vypuštěných do ovzduší stejně, jako kdyby se 684 teenagerů rozhodlo zodpovědně recyklovat do konce svého života“ (2017, s. 3 vlastní překlad).

Výsledky jejich studie jsou kontroverzní a byly několikrát zpochybněny. Řada komentářů se snaží zjištění Wynese a Nicholas uvést na pravou míru¹⁴. Data zároveň vyvolala vlnu zájmu a nevole mezi novináři. Česká

¹³ S velkým odstupem pak následuje rozhodnutí nemít auto (2,4 tun ekvivalentu CO₂), vynechat transatlantický let (1,6 tun ekvivalentu CO₂) a nejíst živočišné produkty (0,8 tun ekvivalentu CO₂) (Wynes a Nicholas 2017, s. 3).

¹⁴ Například Rebecca Layock Pedersen a David P. M. Lam (2018) na studii reagovali komentářem, ve kterém se nechali slyšet, že Wynes a Nicholas „mohli napsat o vý-

novinářka Daniela Drtinová, v rozhovoru se zakladatelkou české větve skupiny No Kidding Nikolou Šrubařovou, nadnesla téma, zda můžeme vůbec děti přepočítávat na emise (Drtinová 2020), na což Šrubařová reagovala vyhýbavě, tím, že lidí už je na světě dost.

Proti dobrovolné bezdětnosti jako jednomu z řešení klimatické krize lze také argumentovat tzv. legacy hypothesis, neboli hypotézou dědictví (např. Hamilton 1985; Milfont a Sibley 2011). Zastánci legacy hypothesis tvrdí, že rodičovství prohlubuje zájem o ochranu přírody a zastavení klimatické změny, a to vzhledem k touze zachovat kvalitu přírody pro další generace, včetně vlastního potomka (Thomas et al. 2018, s. 262).

O rodičovství jako o pohonu k pro-environmentálnímu spotřebnímu chování pojednává například výzkum Sara Ekholm a Anna Olofsson (2017). Podle výzkumnic existuje mnohá literatura, která spojuje rodičovství s obavami o budoucnost potomků. Tyto obavy nicméně nemají na pro-environmentální chování rodičů zásadní vliv. Na prvním místě je pohodlí a zdraví dítěte, až pak následují starosti o vyprodukované emise či nárůst spotřeby. Toto zjištění potvrzuje i studie Thomase a kol. (2018), která poukazuje na skutečnost, že pouze u rodičů, kteří již před narozením dítěte měli vysoké povědomí o environmentálních problé-

še uvedeném doporučení mírně jiným, jasnějším a etičtějším způsobem“ (Pedersen a Lam 2018, s. 1 vp.). Podle nich jsou informace o dopadu volby mít o jedno dítě neúplné, což vedlo k nepochopení a k jejich překroucení v médiích (Pedersen a Lam 2018, s. 2). Philip Van Bausshuysen a Eric Bandstedt zase poukazuje na nepřesnost výpočtů, které jsou podle nich předimenzované. (Van Bausshu Wynes a Nicholas totiž ve svých výpočtech počítají s tím, že půlka emisí, které dítě ve svém životě vyprodukuje, připadne každému z rodičů, stejně jako čtvrtina emisí vyprodukovaných jeho vnoučaty a tak dále (Wynes a Nicholas 2017, s. 2). Jenže za emise je zároveň zodpovědné i dítě samotné, a tudíž vědci počítají u každého jedince s dvojnásobným množstvím emisí, než ve skutečnosti vyprodukuje.

mech, se nepatrně zvýšil zájem o ochranu přírody, ani tak se ale zájem nepromítnul do aktivního jednání (Thomas et al. 2018, s. 274). I Burningham a Venn, které se zabývaly proměnou spotřeby u prvorodiček, konstatují, že pokud se spotřební návyky domácnosti proměnily k environmentálně šetrnějším, jedná se o proces, který se bude pravděpodobně opět proměňovat s tím, jak se žena vrátí do práce či až dítě povyroste (Burningham a Venn 2017). Na základě výzkumu k mé bakalářské práci jsem zjistila, že u pro-environmentálně smýšlejících prvorodiček sice vzroste snaha řešit environmentální problémy na lokální úrovni, zájem o globální environmentální problémy ale klesá (Drahoňovská 2018).

Tomu však odporuje vznik hnutí Extinction Rebellion¹⁵ (Rebelie proti vyhynutí), které teorii legacy hypothesis naopak potvrzuje. V jeho čele stojí mimo jiné i matky bojující za budoucnost pro své děti. „Je děsivé uvědomit si, jak bezútešná bude budoucnost pro generaci mého syna,“ uvedla členka hnutí Deepa Shah pro British Journal of General Public (Shah 2019, s. 345). Její dítě se pro ni stalo jedním z důvodů, proč se rozhodla věnovat aktivismu. Podobnou zkušenost členek české větve hnutí Extinction Rebellion zprostředkovává i dokument Andreji Culko-

¹⁵ Extinction Rebellion je původně britské hnutí založené v říjnu roku 2018 v Londýně. Následovalo několik blokád v Londýně, kterých se účastnily tisíce lidí. Postupně se hnutí rozšířilo do 45 zemí, po celém světě vzniklo zhruba 650 skupin. Rebelie proti vyhynutí prosazuje tři hlavní požadavky: říkat pravdu o klimatické a ekologické nouzi, jednat okamžitě tak, že snížíme emise skleníkových plynů na nulu do roku 2025 a vytvořit Občanské shromáždění o klimatické a ekologické spravedlnosti. (Gunningham 2019, s. 198) Hnutí Rebelie proti vyhynutí má své zástupce i v České republice.

vé *Žal žen* (Culková 2020). Snímek zobrazuje mateřství jako jednu z motivací, která vede ženy k protestům i k občanské neposlušnosti.¹⁶

¹⁶ V bakalářské práci zabývající se proměnou spotřebních vzorců u environmentalistek s narozením jejich prvního potomka, jsem zaznamenala také motivaci matek vychovat „příští generaci vojáků“ bojujících za ochranu přírody (Drahoňovská 2018).

Společenské normy spojené s rodičovstvím

Ačkoliv podíl dobrovolně bezdětných ve vyspělých státech roste, ze společenského pohledu je rodičovství stále silnou normou. O obhajobu dobrovolné bezdětnosti se snaží mnohé feministky, socioložky a psychologičky napříč kontinenty (např. Francouzka Élisabeth Badinter 2012; Američanka Debra Mollen 2006; Švédka Helen Peterson 2015 a další). Podle jejich výzkumů spadá rodičovství stále mezi životní milníky, které jsou společensky žádané, očekávané a vyžadované.¹⁷ Vzepřít se této životní cestě, kterou většina lidí následuje, může vést až ke společenskému vyloučení. Pronatalisticky zaměřená společnost mívá jen zřídka pochopení pro ženy, které děti z nějakého důvodu nechtějí.

Psycholožka zabývající se dobrovolnou bezdětností v Americe, Debra Mollen, ve svém výzkumu vysvětluje, že slova „žena“ a „matka“ se staly do velké míry synonymem, a tak se ženy, které tuto představu nenaplní, setkávají s izolací a odmítnutím (Mollen 2006, s. 269). Také podle nedávné studie izraelské socioložky a feministky Orny Donath se v Izraeli některé ženy rozhodnou mít dítě jen proto, aby splnily svou společenskou povinnost, i když toho následně litují. „Mít dítě je v Izraeli kulturním imperativem, natolik houževnatým, že se předem předpokládá, že každá žena bude preferovat mateřství před jakýmkoliv jiným statutem“ (Donath 2015, s. 201). Pravděpodobně i z tohoto důvodu je Izrael zemí s největší porodností mezi ekonomicky rozvinutými státy (OECD 2018).

¹⁷ Mezi další takové milníky patří například ukončení studia, najít si životního partnera a vstup do manželství.

Dobrovolnou bezdětnost společnost především u žen považuje za sobeckou, podnětenou touhou po nezávislosti a seberealizaci.¹⁸ Socioložka Hana Víznerová na základě analýzy globální internetové diskuze dobrovolně bezdětných zjistila, že sobectví je skutečně jedno z nejčastěji diskutovaných témat. Většina dobrovolně bezdětných se proti němu vymezuje, Víznerová ale poukázala i na skutečnost, že někteří tuto teorii sami potvrzují: „[O]dmítají zodpovědnost za druhé a upřednostňují svoje vlastní štěstí, nezávislosti, chtějí trávit život podle vlastních představ, plnit si svá přání a cíle a nikým se neomezovat, nebýt svázán někým nebo něčím, chtějí si jednoduše „užívat“ života“ (Víznerová 2006, s. 81). Podle Víznerové jsou pro dobrovolně bezdětné důležité především hodnoty nezávislosti, svobody a osobní autonomie. „Nechtější být druhými lidmi nuceni k určitému chování, názoru, či postoji, naopak, chtějí se zcela rozhodovat sami za sebe“ (Víznerová 2006, s. 82).

S podobným zjištěním přichází v roce 2015 socioložka Helen Peterson, která se ve Švédsku zabývala fenoménem bezdětnosti a tím, jak si ho ženy samotné vysvětlují. Z výpovědí komunikačních partnerek zjistila, že jsou kvůli svému rozhodnutí často považovány za ženy s nevalným charakterem. „Stereotypy o sobeckosti jsou založené na vnímání nezávislosti, autonomie a svobody jako naprosto neženských charakteristik, potřeb a povah“ (Peterson 2015, s. 189). Ženy, které se rozhodnou nemít biologického potomka, jsou často konfrontovány s ženskou „přirozeností“. Jako kdyby rozhodnutí nemít dítě činilo ženskou identitu neúplnou.

¹⁸ Podle výzkumu Haškové (2004) jsou ženy vystavené veřejnému tlaku očekávání rodičovství více než muži. Role matky je spjata s identitou ženy více, než role muže s identitou otce (12).

Diskurs přirozenosti mateřství podněcuje i někteří evoluční vědci. Britský zoolog Richard Dawkins tvrdí, že lidé jsou „pouhými nástroji přežití – robotickými vehikly slepě naprogramovanými k uchování sobeckých molekul známých jako geny (Dawkins, 1998: 5).¹⁹ Další evoluční biolog, Dawkinsův žák Matt Ridley, pak v návaznosti na to prohlásil, že „nejsme potomky své matky, ale jejího vaječníku“ (Ridley, 1999: 13).

Ve společnosti často zaznívá argument takzvaných „tikajících biologických hodin“, které ženě odpočítávají čas, ve kterém se ještě může stát matkou. Pokud v sobě žena tikající hodiny necítí, může se setkávat s odsouzením, že je s ní něco špatně. Francouzská filosofka a feministka Élisabeth Badinter se ve své knize snažila společensky prosazovanou myšlenku mateřského instinktu vyvrátit. Tvrdí, že jsou to společenské normy a výchova, spíše než biologické hodiny, které vedou většinu žen k mateřství. „Z toho, že žena může být matkou, se vyvodilo, že musí být matkou, a že své štěstí nemůže nalézt nikde jinde, než v mateřství“ (Badinter 1998, s. 26).

Stejně jako pro své rozhodnutí občas dobrovolně bezdětné nenacházejí pochopení, mají některé z nich problém respektovat rozhodnutí opačné. „Ačkoliv se většina dobrovolně bezdětných v diskusi staví na stranu práva na autonomní rozhodování jednotlivce o tom, zda a kolik mít děti, někteří naopak nedokážou respektovat svobodné rozhodnutí o péči a výchovu dětí těch, kteří děti mít chtějí nebo již mají“ (Víznerová 2006, s. 85).

¹⁹ Avšak i Dawkins zdůrazňuje, že byť nás naše geny mohou vést k sobeckosti, nemáme povinnost se jimi řídit (Dawkins 1998, s. 8).

Debatující v internetových diskuzích podle Víznerové vyzdvihují zodpovědnost, kterou na sebe rodiče berou, rozhodnou-li se mít vlastního potomka, za jeho budoucí život. Té se dobrovolně bezdětní z různých důvodů vyhýbají.²⁰ Rozhodnutí mít dítě je podle některých z diskutujících nezodpovědné apriori, z důvodu ekologické zátěže: „Narazili jsme například na postoj jednoho bezdětného muže, který několikrát v debatě zmínil svůj názor na negativní vliv 'lidského rodu' na životní prostředí“ (Víznerová 2006, s. 83).²¹ Podle jiných se stává nezodpovědným až v případě, že rodiče nejsou schopní se o dítě náležitě postarat, případně pokud bylo jejich rozhodnutí učiněno z „povinnosti“. Takové rodiče dobrovolně bezdětní přezdívací „breeders“ (chovatelé) (Víznerová 2006, s. 83).

Na sobectví u rodičů poukazuje i americká socioložka Amy Blackstone ve své knize *Childree by choice*. (2019) Lidé podle ní chtějí mít děti pro své osobní naplnění: chtějí mít malého človíčka, který se jim bude podobat, chtějí někoho, koho budou milovat, někoho, kdo se o ně ve stáří postará. Už méně pak sledují celosvětový populační růst a stále se rezervující sociální nůžky mezi rozvinutými a rozvojovými státy (Blackstone 2019, s. 55–82). Dobrovolně bezdětní své rozhodnutí často považují za morální akt, pro který ale ve svém okolí nenachází pochopení.

²⁰ Neznamená to ale, že by se vyhýbali péči obecně. Naopak věnují svůj čas péči o zvířata, jiné členy rodiny, či partnery (Víznerová 2006, s. 84).

²¹ Vystupování zcela proti reprodukci lidstva je základním kamenem filozofického směru antinatalismu. Antinatalisté jsou lidé, podle kterých by bylo lepší, kdyby lidé na světě vůbec nebyli. V lidském životě podle nich převažuje utrpení nad potěšením, a je proto sporné, zda by si potencionální dítě vůbec přálo v takovém světě žít, zda by mu tím akorát nezpůsobili újmu (Haškovcová 2019, s. 76).

Sociální norma rodičovství v kontextu české historie

Dobrovolnou bezdětností v českém prostředí se dlouhodobě zabývá socioložka Hana Hašková. Její výzkumy potvrzují, že rozhodnutí nemít dítě je v České republice společensky tabuizované téma. Rodičovství je „chápáno jako nezbytná součást naplnění lidského života, případně dokonce jako jeho poslání. Z daného hlediska je bezdětnost odchylkou od sociální normy“ (Hašková 2004b, s. 13). Vnímání silné hodnoty rodiny může být zapříčiněno i specifickou historií, ovlivněnou čtyřmi dekadami komunistického režimu, který podle Haškové pozdržel i rychlost druhého demografického přechodu v tehdejší Československu. Podobně jako v dalších zemích tehdejšího východního bloku se zde druhý demografický přechod uskutečnil až v průběhu 90. let, zato rychleji a intenzivněji. Dřívějšímu rozvoji v tehdejší Československu podle Haškové bránilo:

- a) nedostatečné rozšíření kvalitní hormonální antikoncepce, absence sexuální výchovy a regulace plodnosti spoléháním se na potraty;
- b) nedostatečná motivace k dosažení vyššího vzdělání z důvodu omezených možností studia, platové nivelizace a omezených možností seberealizace na trhu práce;
- c) kromě omezení studijních příležitostí byly omezeny i volnočasové možnosti (zejména cestování);
- d) nízký podíl vysokoškolsky vzdělané populace;
- e) percepce rodiny jako jediného místa seberealizace nebo úniku před státní mocí;

- f) pronatalitní opatření, která zvýhodňovala mladé sezdané heterosexuální páry s dětmi (novomanželské půjčky, bytová politika) (Hašková 2009, s. 24).

Mít rodinu v době komunismu znamenalo mít někoho, komu se dá věřit, místo pro seberealizaci i přístup ke zdrojům. Svou publikaci vydala Hašková po 15 letech od pádu komunistického režimu. Představa, že rodina je základem spokojeného života, byla tou dobou ale podle Haškové stále živá (2004a).

Ve své studii se Hašková dále zabývala tím, jak se ženy a muži v České republice na fenomén bezdětnosti dívají. Zjistila, že „více než 90 % Čechů se domnívá, že největší radostí v životě je sledování růstu dětí, téměř 2/3 české populace souhlasí s výrokem, že ‚člověk musí mít děti, aby byl jeho život naplněn‘, a více než polovina českých mužů a žen dokonce tvrdí, že ‚lidé, kteří nikdy neměli děti, vedou prázdný život“ (Hašková 2004b, s. 13).

Stát se rodičem je společensky považováno za jeden z životních mezníků, ke kterému se dříve či později uchýlí každý, nebo by o to aspoň každý měl usilovat. Přesto rozhodne-li se nemít dítě muž, přijme to jeho okolí spíše, než udělá-li takové rozhodnutí žena (Hašková 2004b, s. 12).

Podle Haškové přitom v České republice představa, že žena se za svůj život nutně musí stát matkou, postupně slábne. Především mladí lidé začínají být k ženám, které mateřství odkládají, či se rozhodnou pro bezdětnost, tolerantnější. Přesto ale více než polovina z dotázaných mladých lidí akceptuje jako pádný důvod pro takové rozhodnutí jen

zdravotní a finanční důvody (Hašková 2004b, s. 15). Veškeré ostatní důvody bývají většinou odsouzeny jako sobecké.

Motivace k dobrovolné bezdětnosti

Díky metastudii²² americké socioložky Sharon Houseknecht (1987) si můžeme představit spektrum důvodů, které ženy vedou k rozhodnutí nemít dítě. Mezi ně patří zejména (vyjmenováno sestupně podle četnosti výskytu²³):

1. Osvobození od povinností souvisejících s péčí o dítě;
2. Lepší podmínky pro osobní rozvoj;
3. Lepší podmínky pro spontánní mobilitu;
4. Spokojenější manželství;
5. Kariéerní možnosti;
6. Finanční výhody;
7. Obavy z populačního růstu;
8. Nemají rádi děti;
9. Špatné zkušenosti z dětství;
10. Nedůvěra ve vlastní rodičovské schopnosti;
11. Obavy z porodu a následné regenerace;
12. Obavy o dítě jako takové, v důsledku globálních problémů (Houseknecht 1987 vlastní překlad).

Mezi nejčastěji zmiňovanými důvody si můžeme všimnout i některých environmentálních: obav z přelidněné planety a strachu o budoucnost dítěte, které by žilo ve světě ovlivněném globálními problémy. Média se také věnují příběhům žen, u nichž je dobrovolná bezdětnost motivovaná

²² Houseknecht porovnávala devětadvacet studií zaměřených na důvody, kvůli kterým lidé volí dobrovolnou bezdětnost.

²³ Porovnání studií nicméně neumožnilo posoudit váhu, kterou ženy jednotlivým důvodům připisují.

snahou zamezit rozšiřování ekologických nároků, které s sebou přináší další lidský život (Boček 2019, Kořínková 2020; Drtinová 2020).

Environmentální důvody pro dobrovolnou bezdětnost

Obava z budoucnosti, která by čekala potencionální potomky, může plynout z informovanosti o přírodních katastrofách, jako jsou požáry, povodně, sucho a v jeho důsledku války o vodu i o jiné přírodní zdroje a s tím související migrace. Přestože se zatím většinou jedná o problémy odehrávající se mimo Evropu, hrozí, že v blízké budoucnosti se přesunou i na naše území.²⁴

Někteří lidé mohou s tímto vědomím začít prožívat environmentální úzkost, „extrémní obavu ze současného i budoucího ničení přírody prostřednictvím lidské činnosti a klimatické krize“ (Oxford Languages 2019, vlastní překlad). Vedle toho se mluví i o takzvaném environmentálním žalu, který svou podstatou směřuje spíše do minulosti. Člověk zasažen environmentálním žalem se snaží vyrovnat se ztrátou přírodních ekosystémů, mnohdy v důsledku lidské činnosti. Environmentální žal má podobný charakter jako žal osobní: „emoční strádání, které zažíváme, když někdo, koho milujeme, zemře. Environmentální žal je tedy podmíněn láskou k živým tvorům či ke krajině“ (Librová a žáci 2016, s. 79). Přesto tato forma truchlení nebývá ve společnosti přijata stejně. „Environmentální žal je abnormální, vlastně deviantní. Proto ho na rozdíl od žalu osobního, lidská společnost neakceptuje“ (Librová a žáci 2016, s. 82). Lidé trpící environmentálním žalem se proto často setká-

²⁴ Už teď ale můžeme dopady klimatické krize pozorovat například na problémech sucha.

vají s nepochopením a odmítnutím. Možná proto se tento důvod v odborných studiích ani v internetových diskuzích neobjevuje, i když podle thanatologů je zdravou odpovědí naopak své obavy vyslovit, sdílet. „Bolest nesmí být popřena, v izolaci člověka paralyzuje, přináší hněv, vztek“ (Librová a a žáci 2016, s. 82).

I z toho důvodu dnes existují terapeuti a terapeutky, specializující se přímo na tuto formu žalu. V České republice je to Zdeňka Voštová, která přiznává, že se ve své terapeutické praxi setkává i s lidmi, kteří pod tíhou environmentálního žalu a mnohdy i environmentální úzkosti uvažují, zda je vůbec dobrým nápadem mít děti. „Chodí ke mně jak lidé, kteří zvažují, zda děti mít, tak rodiče malých dětí, na něž emočně doléhá to, jaká budoucnost jejich děti čeká“ (Vlasatá 2020). Zmínění odborníci, zabývající se environmentálním žalem, tvrdí, že pocity žalu je potřeba prožít, věnovat jim pozornost, nikoliv je potlačovat. Librová dokonce vyzdvihuje, že environmentální žal může lidi od nezralých obran v reakci na nepříznivé informace vést k obranám zralým – například k altruismu, může je také motivovat k akci. „Altruismus bývá definován jako schopnost jedince riskovat či obětovat svůj prospěch (někdy i život) ve prospěch jiného jedince“ (Librová a žáci 2016, s. 64). Nemít dítě z důvodu nutnosti chránit přírodu pak vyznívá jako vysoce altruistické rozhodnutí; za prioritu stanovuje ochranu přírody, která je nezbytná pro život nás všech.²⁵

Z jiného úhlu pohledu lze ale za altruismus považovat i rodičovství. Pokud se žena rozhodně založit rodinu, většinou to znamená ustoupit

²⁵ Je také otázkou, nakolik je takové rozhodnutí možné označovat za dobrovolné, pokud vychází z pocitu nutnosti a bezodkladnosti řešení klimatické krize.

aspoň na prvních pár let od ostatních aktivit a věnovat prakticky veškerý svůj čas výchově a péči o potomka. Tato představa ale může jít do konfliktu s potřebou aktivně chránit přírodu, čemuž některé ženy věnují svůj volný a mnohdy i pracovní čas.²⁶

Rozhodnutí nemít dítě může být zároveň i politickým aktem. Například britské hnutí BirthStrike se snaží prostřednictvím demonstrace své bezdětnosti mimo jiné i tlačit na politiky, aby začali jednat. Založila ho britská zpěvačka Blythe Pepino, která prohlašuje, že nebude mít dítě, dokud se klimatická krize nezastaví. Díky jejímu prohlášení se ke stejnému přesvědčení začali hlásit další ženy i muži a okolo Pepino vzniklo koncem roku 2018 hnutí BirthStrike. Facebooková stránka hnutí slouží také jako podpůrná skupina pro ženy, které se rozhodly nemít děti v souvislosti s klimatickou krizí (Blum 2020). Hnutí BirthStrike nebojuje za zavedení populační politiky, ale snaží se svou bezdětností upozorňovat na problematiku klimatické změny a tlačit tak politiky k jejímu řešení. Za podobným účelem vzniklo v Americe hnutí Conceivable Future nebo kanadská kampaň nazvaná #NoFutureNoChildren, kterou založila osmnáctiletá Emma Lim a na sociálních sítích ji podpořilo více než 5000 lidí (Blum 2020). Lim prohlašuje, že nebude mít děti, dokud kanadská vláda nezačne přijímat efektivní opatření směrem k řešení klimatické krize.²⁷

²⁶ Aktivismus a přímé akce přitom mnohdy pro-environmentálně smýšlejícím lidem pomáhají vypořádat se s environmentálním žalem. Voštová potvrzuje, že aktivismus je pro mnoho lidí dobrým lékem na pocity bezmoci a zmaru.

S environmentálním žalem se podle ní lze vyrovnat zapojením do aktivit, které lidem dávají smysl (Tlapáková 2020, s. 91).

²⁷ V České republice jsem zatím na žádné podobné hnutí nenarazila. Nejblíže je mu nejspíš již zmíněné hnutí Extinction Rebellion, jehož členky naopak argumentují ochranou přírody, aby ji uchovaly pro své děti.

Typologie motivací k pro-environmentálnímu chování

Abych lépe pochopila motivace žen, které se z environmentálních důvodů rozhodnou nemít děti, rozhodla jsem se pracovat s teoretickým konceptem motivací k pro-environmentálnímu chování. Socioložka a biologka Hana Librová ve své knize *Věrní a rozumní: kapitoly o ekologické zpozdilosti*, popisuje několik druhů motivací, které řídí lidské rozhodování.²⁸ Pochopení těchto konceptů umožňuje nahlédnout za jednotlivé důvody k dobrovolné bezdětnosti a uvažovat o nich jako o celku, hodnotovém nastavení lidí a z něho plynoucích motivacích. Jak sama Librová ve své knize zdůrazňuje, je běžné, že se tyto typy motivací v realitě prolínají, doplňují a kombinují (s. 47).

Motivace teleologickými cíli

Teleologicky smýšlející člověk se svým jednáním snaží dosáhnout konkrétních cílů (Librová a a žáci 2016, s. 47). Ženy se pro bezdětnost mohou rozhodnout například s jasným cílem omezit světové emise, nebo přimět politiky ke změně jednání. Rozhodují se racionálně na základě vědeckého poznání, pozorování okolností a zkušeností. Teleologicky uvažující lidé věří, že mohou svým jednáním ovlivnit, co se na světě děje, neboli, jak píše Librová, jsou přesvědčení o vnitřním těžišti kontroly. (Librová a žáci 2016, s. 43–44)

Za teleologickou motivaci můžeme tedy považovat například snahu snižovat vlastní uhlíkovou stopu. Narození dítěte je spojené nejen

²⁸ Pracuje s typologií motivací ekonoma Johna O'Neilla a filozofů Alana Hollanda a Andrewa Lighta, kteří rozlišují mezi motivací teleologickou, deontologickou a motivací spočívající v etice ctností (Librová a žáci 2016:47).

s nákupem vybavy, ale také s velkým množstvím odpadu, které je nejvíce pozorovatelné na spotřebě jednorázových plenek. Uhlíková stopa páru se s narozením dítěte zvyšuje například v důsledku koupě auta nebo většího bytu, což jsou nejčastější investice spojené s narozením dítěte i u pro-environmentálně orientovaných lidí (Drahoňovská 2018, s. 38). Lidé se tak mohou rozhodnout nemít děti, aby snížili počet obyvatel, tím přispěli k menší spotřebě zdrojů a zpomalili klimatickou změnu, nebo aby si zkrátka udrželi dosavadní spotřebitelsky šetrný způsob života. K teleologii se řadí i jednání lidí, kteří jsou k dobrovolné bezdětnosti motivováni politickými cíli, tedy rozhodnou se nemít dítě, aby přiměli v oblasti řešení environmentálních problémů nečinné politiky k akci.

Deontologie

Deontologicky motivovaný člověk se nechává vést tradicí. Člověk historicky považoval přírodu za mocnou, za živel, před kterým je potřeba mít se na pozoru. S rozvojem technologií se ale lidem podařilo vymanit se z mnoha hrozeb, které pro ně příroda představovala, a vznikl prostor pro obdiv přírodní krásy a potřeba ji chránit. Postupně, vlivem umění a romantismu, se v některých kruzích začala šířit společenská norma, že přírodu musíme chránit, protože je krásná a dobrá (Librová a žáci 2016:50). Deontologicky motivovaný člověk hledí ve svém jednání na to, co je dobré, co je z hlediska tradice správné. Takto smýšlející člověk za sebou nepotřebuje vidět jasné výsledky, nemá vysoká očekávání. Vzhledem k tomu, že dobrovolná bezdětnost jde zcela proti společenské normě, není nijak ukotvená v tradici, lze předpokládat, že tento způsob motivace nebude u mých komunikačních partnerek výrazný.

Motivace etikou ctností

Člověk řídicí se etikou ctností není orientovaný na cíl, ale spíš na ctění svých osobních hodnot. „Její individualisticky motivovaný nositel se táže: ‘Jaký člověk chci, případně nechci být?’“ (Librová a žáci 2016, s. 52). Pokud se pustí do plnění konkrétního cíle, který má vést ke zlepšení stavu životního prostředí, nelpí na jeho úspěchu (Librová a žáci 2016, s. 55).

Podle tohoto klíče by etiku ctností zohledňovaly ve svém rozhodování o dobrovolné bezdětnosti některé komunikační partnerky ve výzkumu socioložky Amy Blackstone. „Mám zkrátka obavy o naši Zemi. V tuto chvíli, s naší společenskou strukturou právě teď není mateřství dobrou volbou. Nemůžeme děti vychovat zdravě,“ tvrdí jedna z respondentek výzkumu (Blackstone 2014, s. 69, vlastní překlad). Ženy se obávají, co za budoucnost jejich potomka čeká. „Mezi obavy o kvalitu života dnes rozených dětí patří pobřežní záplavy, divoké požáry a extrémní počasí, které bude stále častější“ (Astor 2018 vlastní překlad). Už dnes vidíme, jak těžký je život uprchlíků. Je morálně správné do takového světa přivést své dítě? Jak bude vypadat svět, ve kterém bude žít? Takové rozhodnutí není založené na vnitřním těžišti kontroly, ženy nesledují konkrétní cíl, ke kterému jejich bezdětnost povede. Jejich obavy jsou mnohem víc spojené s myšlenkou: „V tom nejedu“ (Librová a žáci, 2016: 54), na tomhle já se nepodílím. Vzhledem k tomu, že ženy od svého činu nemají velká očekávání, nečeká je ani takové zklamání, se kterým se často setkávají lidé s vnitřním těžištěm kontroly, pokud se jim jejich cíle nedaří naplnit.

Lebensführung a Lebenskunst

Typologii motivací lze doplnit o módy Lebensführung a Lebenskunst, které z motivačních typů vycházejí. Různé motivační typy se v nich kombinují. Lebensführung znamená odhlédnout od svých sobeckých zájmů a soustředit se spíše na službu vedoucí k lepšímu světu. Lebensführung lze pozorovat například u aktivistů a jinak občansky angažovaných lidí, v jejichž životním způsobu se mísí etika ctností s teleologickou motivací. Podle Librové „Lebensführung nachází odměnu v upevňování identity, sebeúcty, a dokonce pocitu výlučnosti, příslušnosti k elitě“ (Librová a žáci 2016, s. 54).

Lebenskunst, neboli umění života, popisuje Librová na příkladu každodenního života v dobrovolné skromnosti. „V environmentalistické ideologii bývá vyjádřen sloganem 'bohatý život skromnými prostředky'“ (Librová a žáci 2016, s. 54). Etika Lebenskunst nesměřuje k cíli, neobává se důsledků, je to spíše odpovědný život tady a teď, často spojený s řemesly či uměním. Lebenskunst propojuje etiku ctností s deontologií, oproti teleologii se většinou vyznačuje nedostatečnou reflexí odborného poznání, od deontologie se zase liší větší benevolencí k sociálním normám. Jedná se spíše o jistý druh bohémství, současným jazykem možná spíše hipsterství. Člověk, který se k němu hlásí, vyzdvihuje kvalitu života, která plyne z dobrovolné skromnosti. „Vůči přírodě šetrný skromnější život jedinec nechápe jako sebezápor. Je pro něj příjemný a žádoucí, i kdyby environmentální problémy neexistovaly“ (Librová a žáci 2016, s. 54).

Postup výzkumu

Empirická část se věnuje zkoumání motivací k dobrovolné bezdětnosti z důvodu klimatické krize a sleduje dopady rozhodnutí na vztahy s rodinou i na postavení dobrovolně bezdětných z důvodu klimatické krize ve společnosti. Zajímalo mě, zda mají pocit, že díky své bezdětnosti mohou být aktivnější v oblasti ochrany přírody a v jakých oblastech se angažují.

Do terénu jsem vstupovala s předpokladem, že dobrovolná bezdětnost z důvodu klimatické krize bude společensky hůře přijímána, než dobrovolná bezdětnost z jiných důvodů, a to vzhledem k náročnosti komunikace environmentálních témat s veřejností pro jejich složitost, potažmo neakceptovatelnost takových emocí, které se vztahují k poměrně vzdálené budoucnosti (Librová a žáci, 2016, s. 15). Očekávala jsem také souvislost mezi dobrovolnou bezdětností a environmentálním žalem, u kterého jsem náročnost komunikace s veřejností popsala už v teoretické části. Naléhat na řešení environmentálních problémů se stává o to komplikovanější v současné době, ovlivněné koronavirovou krizí, kdy je společnost válkována strachem o svou vlastní existenci. „Budou se běžní lidé, kteří mají doma děti, onemocněli jim příbuzní, nebo přišli o práci, ještě zajímat o klimatickou změnu, když Covid-19 obrátil jejich život vzhůru nohama?“ (Hockenos 2020). Řešení environmentálních problémů je stále jakousi nástavbou, které se lze věnovat až ve chvíli, kdy má člověk splněné základní potřeby, mezi které patří mimo jiné i pocit bezpečí.

Výběr komunikačních partnerek

Pro účely výzkumu jsem hledala ženy ve věku nad třicet let, které se řadí mezi jako dobrovolně bezdětné²⁹ a jako jeden z hlavních důvodů pro svou bezdětnost uvádějí klimatickou krizi³⁰. Hranici třiceti let jsem si stanovila proto, že jsem hledala komunikační partnerky, u nichž je pravděpodobné, že se jejich rozhodnutí nemít dítě už nebude měnit. „Hranici třiceti let lze považovat za významný mezník, kdy sílí tlak na bezdětné mít děti a kdy roste vědomí rizik spojených s dalším odkládaním těhotenství“ (Chaloupková 2008, s. 121).

Tato podmínka se ale v průběhu výzkumu ukázala být značně limitující. Většina žen, na které jsem získávala kontakt, byla mladší.³¹ Postupně jsem proto od striktnosti dodržet věkovou hranici 30 let u svých komunikačních partnerek upustila, ale snažila jsem se ji aspoň co nejvíc přiblížit. Rozhodla jsem se respektovat, že mé komunikační partnerky považují za důležité dítě nepřivádět do současného světa a přijmout sku-

²⁹ Není jisté, nakolik se dá lidské rozhodnutí, ovlivněné biologickými i společenskými faktory, považovat za svobodné a tudíž dobrovolné. V tomto ohledu jsem se inspirovala diplomovou prací Hany Haškovcové, která svobodu rozhodnutí podrobuje kritice ze strany teorie Tomáše Akvinského o *inclinationes naturales*, česky přirozených sklonech. Podle teorie je lidskou přirozeností po dětech toužit, každý má ale možnost se na základě rozumu rozhodnout je nemít. Pokud člověk jedná na základě svého svědomí, jedná se o svobodné rozhodnutí“ (Haškovcová 2019, s. 84).

³⁰ Zpočátku jsem z výzkumu nechtěla vydělovat ani muže. Při pilotních rozhovorech se ale ukázalo, že postavení mužů a žen ve společnosti a od toho se odvíjející motivace k dobrovolné bezdětnosti, jsou příliš odlišné. Rozhodla jsem se proto zkoumat perspektivu žen, které jsou zároveň vystaveny většímu tlaku na reprodukci, ať už ze strany rodiny, známých, či společnosti obecně (např. Hašková 2004a).

³¹ Informátoři a informatorky to odůvodňovali tím, že v době před patnácti lety se toho o environmentálních problémech zdaleka nevědělo tolik, tudíž měla dobrovolná bezdětnost jiné příčiny.

tečnost, že se jejich rozhodnutí může změnit.³² Do výzkumu jsem tak zahrнула ženy ve věkovém rozmezí 28 až 38 let. Jako výhodu rozšíření výzkumné skupiny i o mladší ženy vidím možnost mluvit o procesu rozhodování o dobrovolné bezdětnosti nejen retrospektivně, ale i z pohledu žen, které tento proces prožívají aktuálně.

Dobrovolně bezdětné z důvodu klimatické krize jsem se snažila najít prostřednictvím doporučení environmentálně vzdělaných informátorů a informátorek z řad studentů a absolventů environmentálních a ekologických vysokoškolských oborů, ale také z různých neziskových organizací zabývajících osvětou o klimatické krizi. Skrz informátorky se pak moje výzva dostala i do facebookové skupiny Dobrovolně bezdětní a Ženy pro lepší klima.³³ Vzhledem k tomu, že se jedná o citlivé a velmi osobní téma, prokázala se jako nejefektivnější metoda hledání komunikačních partnerek metoda sněhové koule, kdy výzkumník hledá další komunikační partnery či partnerky na základě doporučení již zkoumaných jedinců (Hendl 2016, s. 156). Díky tomu jsem se dostala i ke komunikačním partnerkám, které by jinak vzhledem k intimitě tématu pravděpodobně s rozhovorem nesouhlasily.

³² Je také důležité zmínit, že i kdyby se mi podařilo tuto podmínku dodržet, nebylo by to zárukou, že má komunikační partnerka časem své rozhodnutí nezmění. „Dokud je člověk schopen děti biologicky počít, nachází se v situaci, kdy musí znovu a znovu svou volbu přehodnocovat a případně se bránit početí při každém sexuálním styku“ (Haškovcová 2019, s. 71).

³³ Neúspěšně jsem se snažila najít vhodné komunikační partnerky na facebookových stránkách hnutí NoKidding – dobrovolně bezdětní“ a „No Kidding – dobrovolně bezdětní Brno“. Ukázalo se ale, že pro členy těchto skupin je zásadní především skutečnost, že nemají rádi děti.

Celkem jsem těmito metodami od devíti informátorů a informátorek³⁴ získala kontakty na 17 žen. Komunikační partnerky do mé výzkumné skupiny jsem pak vybírala na základě krátké online komunikace, ve které ženy potvrdily, že samy sebe považují za dobrovolně bezdětné a jako jeden z důvodů vnímají environmentální důvody, dále také podle ochoty oslovených žen k osobnímu či online setkání a na základě věku, kdy jsem preferovala co nejstarší ženy.

Při osmém rozhovoru už jsem cítila, že se informace opakují a místo sbírání nových poznatků se spíš utvrzují v mých předpokladech. Tato fáze se nazývá saturací. Podle sociologa Jean-Claude Kaufmanna je ale potřeba se přes tento pocit přenést. „Fáze zkoumání saturovaného materiálu je totiž nezbytná, protože právě ona umožní lépe testovat výsledky a posoudit, zda a do jaké míry mohou být zobecněny“ (Kaufmann 2010, s. 121). Z toho důvodu jsem provedla ještě poslední dva rozhovory. Výslednou výzkumnou skupinu tedy tvořilo 10 žen.

³⁴ O diverzitu vzorku jsem se snažila i omezením komunikačních partnerek od stejné informátorky či informátora.

Tab. 1: Charakteristika výzkumné skupiny³⁵

Jméno	Věk	Stav	Povolání	Vzdělání
Alena	33	Svobodná	Práce v protikorupční a v humanitární neziskové organizaci	Anglistika a Amerikanistika
Anežka	34	Ve vztahu (polyamory)	Práce v think tanku, publicistka	Politologie a germanistika
Daniela	30	Svobodná	Osobní asistentka pro tetraplegiky	Mezinárodní rozvojová studia
Iva	38	Vdaná	Administrativní pracovnice	Humanitní studia a dějiny umění
Jaroslava	28	Ve vztahu	Brand manažerka v mezinárodní organizaci	Žurnalistika a environmentální studia
Martina	30	Ve vztahu	Práce ve státní instituci v oblasti životního prostředí	Mezinárodní vztahy a environmentální studia
Petra	35	Ve vztahu	Pracovnice v neziskové organizaci	Sociální práce a gender
Štěpánka	29	Ve vztahu (polyamory)	Veganský catering	Marketing
Zuzana	30	Ve vztahu	Public Relations v neziskové organizaci	Stavitelství
Žaneta	36	Vdaná	Akademická pracovnice, spisovatelka	Sociologie

³⁵ Jména komunikačních partnerek jsem po domluvě anonymizovala. Jako klíč jsem použila osobní volné asociace se jmény svých kamarádek či rodinných příslušníků, díky čemuž jsem se v přezdívkách sama lépe zorientovala.

Aniž bych to zamýšlela, sešly se v mém výzkumném vzorku ženy s převážně humanitním vzděláním, zaměstnané většinou ve sféře sociálních služeb.³⁶ I když na základě vystudovaných oborů nejde s jednoznačností říct, že se jedná o ženy vzdělané v environmentálních otázkách, většina z nich se sociálním a environmentálním otázkám věnuje v zaměstnání či politice, případně prostřednictvím aktivismu.

Metoda získávání dat

Jako prostředek k získávání dat mi byla nejbližší metoda chápaní rozhovoru, kterou sestavil na základě svých mnohaletých zkušeností v terénu Jean-Claude Kaufmann (2010). Jedná se o formu rozhovoru, která je citlivá ke komunikačním partnerům a partnerkám a zároveň vyžaduje flexibilní vedení rozhovoru, umožňující individuální přístup k jednotlivým účastnicím výzkumu. Tato metoda mi přišla vhodná mimo jiné vzhledem k intimnosti a citlivosti tématu dobrovolné bezdětnosti, u kterého jsem vnímala potřebu empatie a individuálního přístupu, spíše než následování jasné struktury otázek a neměnného postupu.

Než jsem vyrazila do terénu, připravila jsem si ilustrační dotazovací schéma,³⁷ na základě kterého jsem pak vedla rozhovor. Při rozhovoru jsem schéma používala spíše orientačně, pořadí otázek jsem uzpůsobovala individuálnímu toku rozhovoru. Pokud se některá z tematických oblastí ukázala v kontextu rozhovoru jako nerelevantní, klidně jsem ji

³⁶ Částečně to může být zapříčiněno strukturou informátorů a informátorek, kteří se sami angažují především v sociální sféře. Zároveň do této charakteristiky spadají i dvě ženy, které se mi ozvaly díky inzerátu ve facebookových skupinách. Oslovila jsem přitom i skupiny přírodovědců, avšak bez odezvy.

³⁷ Příloha A.

vynechala,³⁸ jindy jsem zase přidala doplňující otázky, které mě v průběhu rozhovoru napadly.

Mým cílem bylo narušit hierarchii mezi mnou jako výzkumnicí a mými komunikačními partnerkami. Tón chápaní rozhovoru „má mnohem blíže ke konverzaci dvou sobě rovných partnerů, než ke shora řízenému dotazování“ (Kaufmann 2010, s. 56). Snažila jsem se vystupovat především jako lidská bytost, se svými názory a city. Své komunikační partnerky jsem nepřerušovala a vždy jsem je nechávala dokončit myšlenku, než jsem rozhovor posunula jiným směrem. Podle Kaufmanna je dokonce žádoucí se při rozhovoru „smát, lichotit, stručně vyjádřit svůj názor, vysvětlit určitý aspekt hypotézy, rovnou rozebrat, co respondent řekl, nebo to dokonce zkritizovat či vyjádřit nesouhlas“ (Kaufmann 2010, s. 62). Tento přístup přispěl k otevřenosti účastnic výzkumu a k jejich pocitu bezpečí a vzájemnému porozumění.

Kritické zhodnocení vybraného postupu

Výběr vhodné kvalitativní metody provázela mnohá dilemata. Situaci výrazně zkomplikovala koronavirová pandemie, která ovlivnila možnost setkat se osobně. Ve snaze přizpůsobit se podmínkám pandemie jsem se rozhodla v případě zájmu přenést místo setkání do online prostředí aplikace Zoom a Microsoft Teams, kde se uskutečnily tři

³⁸ Jednalo se například o oblast otázek „o jedno dítě méně“, ve které jsem zjišťovala, zda ženy uvažovaly o možnosti snížit počet vysněných potomků jen o jednoho, tedy například mít namísto dvou dětí jen jedno, protože už to by mělo z hlediska růstu populace a množství emisí vyprodukovaných novým člověkem vliv. Pokud ale ženy v rozhovorech rovnou zmínily, že nemají mateřský pud či obecně nemají rády děti, ztrácela tato oblast na relevanci.

z deseti rozhovorů.³⁹ Ač ve mně toto v podstatě bezkontaktní prostředí nejprve vyvolávalo pochybnosti, hned v prvním rozhovoru se ukázalo, že i zde lze mezi výzkumníci a komunikační partnerkou navodit důvěrnou a uvolněnou atmosféru, která vedla k plnohodnotným rozhovorům. Zbýlých sedm rozhovorů už se odehrávalo podle okolností buď na procházce v parku, nebo v kavárnách.

Při osobních setkání jsem mohla kromě hloubkových rozhovorů využívat i výzkumnou techniku zúčastněného pozorování. Vzhledem k tomu, že se několik rozhovorů odehrálo v brněnském městském parku Lužánky, který je oblíbeným místem pro vycházky a trávení volného času především pro matky s malými dětmi, mohla jsem do jisté míry pozorovat na vlastní oči reakce svých komunikačních partnerek na děti. Vníkala jsem například zrychlenou chůzi při míjení plačícího dítěte, případně tišení hlasu či odmlčení v případě, že by nás mohly slyšet maminky s kočárkem. Všimla jsem si také, že navzdory probírání stejných témat, trvaly rozhovory v terénu průměrně o půl hodiny čistého času debaty déle, než rozhovory uskutečněné online. Jako možné vysvětlení se nabízí i nutnost vymezit si na rozhovor naživo více času. Zatímco osobní setkání jsme spojily s příjemnými aktivitami, jako je procházka či návštěva kavárny, online setkání se jednou odehrávalo večer po práci, podruhé dokonce uprostřed pracovního dne, ve kterém si má komunikační partnerka pro tyto účely vyhradila zhruba hodinu času.⁴⁰ Lze tedy předpokládat, že online prostředí přeci jen kvalitu rozhovoru nepatrně zhoršilo.

³⁹ Plus dva pilotní rozhovory s dobrovolně bezdětnými muži.

⁴⁰ Ovšem ani třetí online rozhovor, uskutečněný v klidu, u obrazovky z vlastních domovů a v dopoledních hodinách, netrval déle, než ostatní online rozhovory.

Metoda analýzy dat

Design výzkumu vychází z principů zakotvené teorie, jak ji popisuje socioložka Kathy Charmaz (2006).⁴¹ Nahrané rozhovory jsem si nejprve doslovně přepsala, zaznamenala jsem do nich i emoce či odmlky. Podle Charmaz jsem pak rozhovory kódovala nejprve metodou řádek za řádkem (line-by-line) a následně zaměřeným kódováním (focused coding).⁴²

Prvotní kódování metodou řádek za řádkem má za cíl získat hlubší vhled do toho, co komunikační partnerky říkají a s čím se potýkají (Charmaz 2006, s. 50). Soustředila jsem se také na chytlavá slova, takzvané kódy „in vivo“. Jedná se o termíny použité samotnými komunikačními partnerkami, které samy o sobě nesou význam a je proto důležité je interpretovat a zahrnout do analýzy (Charmaz 2006, s. 55). Osvědčilo se mi také kódovat rozhovory průběžně. Díky tomu jsem postupně odhalovala stěžejní či opomenutá témata, na které jsem se v dalších rozhovorech mohla zaměřit víc (Charmaz 2006, s. 51).

Prostřednictvím zaměřeného kódování jsem pak text kategorizovala. Vybrala jsem analyticky nejvýraznější kódy, které jsem použila jako „síto“ na velké množství dat (Charmaz 2006, s. 57). Díky zaměřenému kódování jsem mohla porovnávat výpovědi a zkušenosti různých komunikačních partnerek a lépe tak pochopit jejich prožitky a interpretace (Charmaz 2006, s. 57–59). Soustředila jsem se především na výrazy,

⁴¹ Jedná se spíše o „flexibilní návod než striktní pravidla. Přizpůsobivá pravidla umožňují studii nasměrovat, ale zároveň zanechávají prostor pro vlastní představivost“ (Charmaz 2014, s. 26).

⁴² Při kódování a následné analýze dat jsem pracovala s programem ATLAS.ti 9.

kteře se v rámci jednoho, či dokonce několika rozhovorů opakují. Snažila jsem se v textu také hledat rozporuplná tvrzení a opakující se rozporry, které podle Kaufmanna velmi často poukazují na zásadní proces (Kaufmann 2010, s. 116).

Zaměřené kódy jsem pak na základě podobnosti a vzájemné provázanosti rozdělila do čtrnácti kategorií.⁴³ Pro každou kategorii jsem následně vytvořila myšlenkovou mapu, do které jsem vyznačila, jak spolu jednotlivé kódy dané kategorie souvisí. Tyto souvislosti spolu s poznámkami k jednotlivým kódům a kategoriím vedly k závěrečné analýze a k formulaci výsledků. Po celou dobu výzkumu jsem si také vedla notýsek s memo poznámkami.⁴⁴ Ty mi pomohly především pochopit souvislosti mezi daty z různých rozhovorů. Některé z nich se staly i základem pro interpretaci výsledků a jsou součástí diskusní kapitoly.

Etika výzkumu

Důležitou součástí mého výzkumu bylo zvážení možných etických aspektů, spojených se zkoumáním natolik citlivého tématu, jako je dobrovolná bezdětnost. Z hlediska etiky jsem se soustředila především na empatii, jak o ní píše Kaufmann. Podle něj by měl tazatel skutečně vstoupit do světa dotazované osoby, i kdyby s jejími postoji nesouhlasil.

⁴³ Kódy se mohly opakovat ve více kategoriích.

⁴⁴ Charmaz považuje memo poznámky za základní kameny vznikající zakotvené teorie. Jedná se o spontánní myšlenky, které výzkumníka či výzkumnici přepadnou při sběru dat, analýze, či v běžném životě. Kdykoliv výzkumníka či výzkumnici napadne myšlenka, která by mohla souviset s některým z kódů jeho analýzy, zastaví se a zaznamená si ji (Charmaz 2006, s. 81).

Po celou dobu výzkumu jsem pravidelně reflektovala své pocity ohledně dobrovolné bezdětnosti prostřednictvím terénního deníku. Zprvu jsem měla strach, abych v sobě dokázala při rozhovorech najít dostatek empatie pro dobrovolně bezdětné vzhledem k tomu, že sama vlastní děti mít chci.⁴⁵ V průběhu výzkumu v terénu jsem na sobě pozorovala obavu, aby množství pádných argumentů proti rodičovství nezvrátilo mou touhu vlastní děti mít. Součástí etického přístupu k mým komunikačním partnerkám je i upřímnost – pokud se mne zeptaly na můj postoj k dobrovolné bezdětnosti, vždy jsem přiznala, že sama děti mít chci.⁴⁶

Do role svých komunikačních partnerek jsem byla často postavena i nechtěně, prostřednictvím mých rodičů i prarodičů, které můj zájem o toto téma vedl k obavě, že se sama řadím mezi dobrovolně bezdětné. Na vlastní kůži jsem si tak vyzkoušela, jak nepříjemné je toto téma obhajovat před svými nejbližšími.

Při komunikaci s dobrovolně bezdětnými z důvodu klimatické krize jsem se také snažila zachovat vzájemnou anonymitu, kterou Kaufmann

⁴⁵ Proto jsem také téma konzultovala s psychologkou Zuzanou Masopustovou, která mi poskytla mnohá doporučení pro vedení rozhovoru. Navrhla také předat komunikačním partnerkám číslo na dostupného psychologa, na kterého se mohou v případě jakýchkoliv potíží obrátit. Od této možnosti jsem nakonec v reakci na pilotní rozhovory ustoupila, s tím, že jsem byla připravená komunikačním partnerkám pomoci s vyhledáním psychologické pomoci v případě, že bychom v rozhovoru otevřely nějaké citlivé téma.

⁴⁶ Na tuto otázku většinou přišla řeč až na samém konci rozhovoru. Vždy jsem se setkala se stoprocentním respektem, což mé komunikační partnerky odlišuje od některých dobrovolně bezdětných zmíněných například ve výzkumu Víznerové, která zaznamenala i odmítavý postoj k rodičům (Víznerová 2006). Zároveň ale věřím, že skutečnost, že sama zatím nejsem matkou, měla i pozitivní vliv na sdílnost mých komunikačních partnerek.

považuje za hlavní předpoklad k získání autentických dat. Ideální tazatel je podle něj „anonymní cizinec, kterému je možné říct cokoli, protože ho už nikdy neuvidí, a který jakožto osoba nezaujímá v síti vztahů žádné místo. Zároveň se mu během rozhovoru musí přiblížit, jako by byl jeho známý, někdo, koho zná, nebo si myslí, že ho zná důvěrně a komu je možné všechno říct“ (Kaufmann 2010, s. 62). Z toho důvodu jsem před rozhovorem nezjišťovala o svých komunikačních partnerkách žádné informace, bavily jsme se převážně přes e-mail a po ukončení rozhovoru jsme spolu už o výzkumu více nediskutovaly. Anonymitu jsem zaručila i prostřednictvím informovaného souhlasu,⁴⁷ ve kterém bylo uvedené, že jejich identita bude anonymizována, že mají právo vědět, jaké informace jsou o nich uchovávané, a že mohou požádat o autorizaci úryvků z rozhovoru, které budou v textu použity.

⁴⁷ Příloha B.

Analytická část

Při analýze dat získaných prostřednictvím hloubkových rozhovorů mě zajímalo, jaké konkrétní události a skutečnosti vyvolaly v mých komunikačních partnerkách přesvědčení, že do současného světa nemohou přivést další lidskou bytost. Při vysvětlování důvodů pro dobrovolnou bezdětnost používaly dvojí rétoriku:

- a) racionální kalkul – pokud se snažím snižovat svou osobní uhlíkovou stopu, nedává žádný smysl přivést na tento svět dalšího spotřebitele přírodních zdrojů; co by mi rodičovství přineslo a co naopak vzalo?
- b) emocionální rozpoložení – neumím se vyrovnat se ztrátou přírodního bohatství, které jsem svědkem; bojím se o budoucnost, ke které naše planeta spěje.

Tyto dva úhly pohledu na dobrovolnou bezdětnost tvoří strukturu následující analytické kapitoly. Své zjištění se snažím uchopit a specifikovat prostřednictvím motivačních typů etika ctností, teleologie a deontologie, včetně módů životního způsobu *Lebenskunst* a *Lebensführung*.

Racionální kalkul: kvalita přírody i osobního života

Dobrovolně bezdětné, které jako jeden z důvodů pro odmítnutí rodičovství uvádí osobní uhlíkovou či ekologickou stopu, často argumentují pomocí logiky a rozumu. Při vysvětlování využívají čísla a odvolávají se na selský rozum, z jejich výpovědí je ale patrné, že kromě selského rozumu využívají také poznatky současné odborné debaty na toto téma.

Občas jsem si dokonce nebyla jistá, zda se ještě bavíme o jejich osobním prožitku, nebo o výsledcích výzkumu, který jsem shodou okolností sama den před rozhovorem četla. Jindy se mé komunikační partnerky samy odvolávaly na z hlediska environmentálních otázek stěžejní publikace a autory. To kladlo nároky na mě samou, abych se v publikacích týkajících se dobrovolně bezdětnosti co nejlépe zorientovala.

„Je to vlastně úplně logická úvaha (smích). Když přijde na svět dítě, tak bude žít nějakých těch 70, 80, 90 let a bude mít nějakou ekologickou stopu, a když tady nebude žádné dítě, tak bude mít ekologickou stopu menší, to je prostě jasný.“ (Štěpánka)

Pozitivní efekt, který má bezdětnost na osobní uhlíkovou stopu jednotlivce, je přitom mými komunikačními partnerkami vnímán rozporuplně. Pro některé se jedná o krok nutný pro jejich další směřování k odpovědnému spotřebitelskému životu (neznamená to, že když nemám dítě, tak můžu létat), u jiných je to naopak argument pro přijímání ústupků v jiných oblastech života (nemám dítě, tak můžu létat a mít auto).

„Asi nemůžeš dělat všechno, ale zároveň je pro mě děsně důležité nad tím uvažovat a furt zpochybňovat ty věci a neříct si: okey, tak já už nelétám, takže už jsem v klidysu a můžu si dělat, co chci. Když si o něčem myslíš, že je to v pohodě, a pak zjistíš, že to v pohodě není, tak to prostě přehodnotit, to je pro mě asi hodně důležitý point.“ (Zuzana)

Důsledný přístup ke snižování osobní uhlíkové stopy, který nezná ústupky, lze propojit s módem Lebensführung – pro takto smýšlející

dobrovolně bezdětné je snižování osobní uhlíkové stopy způsobem, jak si udržet čisté svědomí, avšak zároveň potřebují vidět, že má jejich snaha nějaké výsledky. I z toho důvodu je pro ně typické zaměstnání buď v oblasti sociální práce (neziskové organizace, humanitární pomoc, péče o tetraplegiky), nebo naopak ve státní či mezinárodní sféře na pozicích, které jim umožňují být součástí pozitivních změn, byť by měly mít jen nepatrný dopad. S Martinou jsme se sešly v 18 hodin večer, přičemž na naši schůzku v kavárně dorazila rovnou z práce. Jednalo se o jeden z posledních dní na její současné pozici, rozhodla se totiž hledat práci s větším potenciálem měnit svět k lepšímu.

„Co je skvělý na té práci, je, že vidíš do jisté míry výsledky, ale vlastně jsou to... je to výsledek na úrovni myšlení, nebo hýbnutí politiky mírně nějakým směrem, není to konkrétně, že tady je tuna oxidu uhličitého a teď ji jako zakopu do země. Není to takhle hmatatelný. [...] V tom směru přemýšlím, jestli bych třeba i někde jinde nemohla být užitečnější, nebo získat nějaké jiné zkušenosti jinde a pak se případně zase vrátit.“

(Martina)

Martina by se ráda zapojila tam, kde je jí skutečně nejvíc potřeba. Mé komunikační partnerky na sebe obecně kladou velké požadavky, ať už v práci, či při osobním snižování uhlíkové stopy. Pokud se jim ale dlouhodobě nedaří naplňovat jejich cíle, jsou náchylné ke zklamání. Nemít dítě z důvodu ochrany planety je přitom rozhodnutí, jehož efekt se v kontextu stále rostoucí světové populace může zdát zanedbatelný a navíc v nedohlednu. V konečném důsledku u nich proto přepočítávání osobní uhlíkové stopy většinou vzbuzuje pocity marnosti, že snažení

stejně nikdy nebude dostačující. Z hlediska módu Lebensführung je jim v takových chvílích útěchou, že to, co dělají, dělají především samy pro sebe. Snižování osobní uhlíkové stopy jim pomáhá potvrzovat si svou vlastní hodnotu, pocit výlučnosti.

„Rozhodně nechodím světem a neříkám lidem: hele, nemějte děti (smích). Ale to je hlavně kvůli tomu, že si myslím, že už je stejně pozdě se snažit to [klimatickou krizi] nějak zvrátit. Já spíš ty věci, co dělám, tak dělám, abych já měla čistý svědomí, než jako že si myslím, že teď nastane magický obrat a lidi si to uvědomí. Já si myslím, že si to neuvědomí nikdy, taková jsem optimistka (smích).“ (Štěpánka)

Ve Štěpánčině výpovědi lze spatřovat vystřízlivění, představu, že z hlediska řešení klimatické krize už je to stejně všechno jedno. Ačkoliv přiznává, že rodičovství pro ni nikdy nebyla volba, výpočet uhlíkové stopy je pro ni dalším silným argumentem, proč dítě na svět nepřivádět. Osobní uhlíková stopa je pro Štěpánku především racionálním kalkulem, na základě kterého lze nejen odůvodnit své rozhodnutí nemít dítě, ale také obhájit některé ústupky v jiných sférách spotřebitelského života.

„Nejsem založením nějaká asketická bytost, která by si ráda odpírala, co jí napadne, ale řekla jsem si, že abych mohla dělat věci, které občas dělat chci, třeba létat letadlem, nebo teď mám rok a půl auto, které potřebuju pro byznys, ale mám ho, tak že bych někde měla svou ekologickou stopu snížit. Přišlo mi logický se

podívat na tu reprodukční stránku, protože prostě přivedete na svět nového člověka, tak to je úplně nejhorší, co můžete pro tu svoji ekologickou stopu udělat, protože s tím už nehnete nijak.“ (Štěpánka)

Ne pro všechny mé komunikační partnerky bylo rozhodnutí nemít dítě tak jednoznačné, jako tomu je u Štěpánky. Například Žaneta přiznává, že s manželem rodičovství zvažovali. Rozhodování, zda mít či nemít dítě bylo pro ně několikaletým procesem, kdy si vedli tabuli, na kterou zaznamenávali argumenty pro a proti biologickému rodičovství. Osobní uhlíková stopa se stala další položkou na seznamu proti. Žaneta měla strach, že kdyby se přeci jen rozhodla dítě mít, styděla by se před sebou a možná i před okolím, že nejednala v souladu se svými hodnotami, v jejichž čele stojí potřeba chránit přírodu. I u ostatních se objevovaly výčitky svědomí.

„Já s tím, jak dbám na to, abych jedla lokální potraviny, jím vegansky, omezují všechno, na co si vzpomenu, tak pořád podle těch výpočtů by bylo potřeba skoro dvě planety na to, aby se uživilo 8 miliard lidí, kteří žijí jako já, což je úplně brutální, když si to takhle jako představíte. A za každého člověka, kterej žije jako já, je někde člověk, který má jedny boty. Takže mě prostě přijde, že na světě je lidí až moc a úplně tady nepotřebuju svojí dělohou zachraňovat to, že ubývá Čechů, to mě opravdu nedojímá.“ (Štěpánka)

I když Štěpánka argumentuje fakty, v její výpovědi se rozum mísí s morálními hodnotami. „Uhlíková stopa toho člověka, to je vlastně něja-

ká vina, kterou by ten člověk už mohl mít od narození," (Martina) Štěpánka i Martina prožívají pocity viny za komfort, do kterého se narodily a který by mělo i jejich dítě, kdyby se rozhodly stát matkou. Je to vina, které se nelze zbavit, navzdory jejich každodennímu snažení žít k přírodě co nejšetrněji. Mé komunikační partnerky si uvědomují, že bílá pleť, střecha nad hlavou, možnost vzdělání a spravedlivě placená práce je privilegium, které jim mimo jiné umožňuje i zabývat se řešením environmentálních problémů. Opět se tu dostáváme na úroveň motivace modu Lebensführung: moje komunikační partnerky vidí své místo ve společnosti jako „službu věcí“, tedy cílevědomé jednání v prospěch společnosti. Odměnou jim je upevňování vlastní identity, sebeúcty a pocitu výlučnosti (Librová a žáci 2016, s. 54). Výpočet osobní uhlíkové stopy je pro některé z nich zcela druhořadou motivací, proč zůstat bezdětnými. Zároveň ale všechny mé komunikační partnerky (až na jednu výjimku) přistupují k rozhodnutí, zda dítě mít či nikoliv, s benevolencí. Jsou přesvědčené o tom, že se jedná o zcela osobní volbu, která musí být respektována.

„Na jednu stranu mi to [přepočítávání lidského života na emise oxidu uhličitého] dává smysl, ale na druhou stranu si myslím, že lidská důstojnost by měla být nadřazená a vlastně si neumím představit, jak se to vlastně vypočítává a že ten lidskej život, když už je tady, tak by měl být brán vážně.“ (Petra)

Shovívavost k lidem, kteří se rozhodli založit rodinu, která u mých komunikačních partnerek dominuje, lze přitom považovat za netradiční. Podle Víznerové jsou to především dobrovolně bezdětní se zájmem o environmentální problémy, kteří mají tendenci rodiče odsuzovat za je-

jich nezodpovědnost a krátkozrakost. (Víznerová 2006, s. 83) Možná, že tato benevolence u mých komunikačních partnerek pramení z pocitů marnosti, že klimatickou krizi už stejně nelze zvrátit. Spíše se ale kloním k vysvětlení, že svou dobrovolnou bezdětnost vztahují pouze k sobě, ke svým hodnotám, etice ctností.

Altruismus: na pomezí rozumu a emocí

„Pouze ti, kdo konají dobro z chladného přesvědčení oproštěného od všech emocí, jsou ‘skutečnými’ altruisty,“ píše ve své knize o Původu ctností sociologický biolog Matt Ridley. Rozhodnutí nemít děti z důvodu snižování vlastní uhlíkové stopy se zdá být vysoce racionální rozhodnutí, na první pohled oproštěné od emocí. V rozhovorech s dobrovolně bezdětnými se ale téměř vždy pojí s emocemi, s pocitem odpovědnosti za přírodu i druhé lidi. Ne všichni autoři altruismus oddělují od emocí tak striktně, jako Ridley. Vysvětlení, ke kterému sama tihnout, se „spokojuje“ s upřednostněním potřeb druhých před vlastními potřebami (Librová a žáci 2016). Přičemž obětává „služba věci“, která se u některých mých komunikačních partnerek objevovala, toto očekávání naplňuje.

„Až se to pohne a lidi se budou dávat do pohybu, budou utíkat z Afriky, protože tam fakt jako nepůjde půl dne dýchat, tak si opravdu myslím, že se tady začneme chovat velice sobecky a v téhle situaci mi přijde o to urgentnější postarat se o ty lidi, kteří pak jako začnou padat přes palubu no [...] a pokud já tohle rozhodnutí můžu udělat, protože nemám to biologický puzení, tak vlastně mám pocit, že je to moje zodpovědnost vůči

společnosti, vlastně už další nový lidi na svět nepřivádět, ale postarat se o ty, kteří už tu jsou.“ (Alena)

Péče o druhé může mít opět sebezpotvrzující efekt, může se ale také jednat o formu kompenzace. Některé mé komunikační partnerky cítí potřebu svou dobrovolnou bezdětnost nějakým způsobem světu vynahradit. Uvědomují si, že díky tomu, že nemají děti, mají více času na to, soustředit svou pozornost jinam než na rodinu, což také v různých podobách dělají.

„Člověk často slyší, třeba v těch [internetových] diskuzích, ne osobně, že teda život člověka, který se nerozmnožil, nemá žádnou cenu, protože to je přece hlavní úděl každého organismu. Chtěla bych to trochu nabourat, tuhle tu myšlenku. Když si představíme historii lidského rodu jako nějaký strom, tak jsou tam nějaké slepé větve, ale neznamená to, že ty slepé větve nevytvořily květ, abych to řekla nějak metaforicky,“ (Žaneta)

Snaha mých komunikačních partnerek „sloužit dobré věci“ vede k transgresi – specificky lidské vlastnosti pramenící z vědomí vlastní smrti, která jedince vede k potřebě neustále se překonávat, zlepšovat, ať už ve vztahu k sobě samému (transgrese k sobě), nebo ve vztahu k druhým lidem (transgrese k lidem)⁴⁸ (Librová 1994, s. 21). Transgrese se u mých komunikačních partnerek projevuje různě: některé pečují

⁴⁸ V souvislosti s transgresí se většinou mluví o negativní, specificky lidské vlastnosti, která vede k potřebě neustálého hromadění věcí, bohatství, či k touze ovládat svět i lidi kolem sebe. Občas se ale transgrese může „vyvinout“ jinak, například k péči o své bližní, ke sebezdokonalování v životě šetrnému k přírodě. (Librová 1994, s. 21)

o zvířata z útulku, jiné se věnují vědě, starají se o lidi bez domova, píše knihy, nebo šíří osvětu v oblastech, které jim připadají důležité. Několik mých komunikačních partnerek zmínilo, že pravidelně přispívají neziskovým organizacím nebo svým známým, kteří se vrhnou do nějakého nadšeneckého projektu, souvisejícího s řešením jim blízkých environmentálních problémů. Štěpánka například pravidelně přispívá na veganský chov hospodářských zvířat, Petra zase posílá peníze na chod radikálního ekologického hnutí *Limity jsme my*. Kromě finanční podpory již vzniklých projektů se některé z dobrovolně bezdětných věnují realizaci svých vlastních vizí. Žaneta například vede kurzy odvykání kouření, ale taky informuje o podnicích, kde se dá stravovat vegansky, Daniela se chce podílet na vzniku ekovesnice, ve které bude moct rozvíjet permakulturní zahradnictví, Jaroslava chce mít soběstačný statek, pokoušela se ale také o zavedení základního nepodmíněného příjmu, Petra chce prosadit ve své ulici snížení povolené rychlosti pro auta na 30 kilometrů v hodině. Dobrovolně bezdětné z důvodu klimatické krize se snaží, aby po nich na světě zůstal nějaký odkaz.

„...pro mě je ta práce asi fakt na prvním místě v tom smyslu, že mi strašně záleží po sobě... asi ne po sobě něco zanechat, ale nedělat špatně no a přinášet něco pozitivního. [...] Člověk, který má dítě, tak se přeci stará o tu společnost a odvádí ji zpátky, co jemu bylo dáno, ale já to mám vlastně naopak. Jak to mám zorganizované teď, se fakt točí kolem toho, co přináším [společnosti] já. Altruismus samozřejmě neexistuje, ale já jsem se rozhodla nemít děti pro ostatní lidi. To, co dělám, do nějaké míry dělám taky pro ostatní lidi i pro

*sebe samozřejmě...a jako jsou to pro mě v posledku
všechno výrazy nějaké péče.“ (Alena)*

Alena věří, že její život má smysl, i když nemá děti, nebo naopak právě kvůli tomu, že se rozhodla je nemít. Vymezuje se sice proti altruismu, (pravděpodobně ho chápe podobně jako Matt Ridley) zároveň ale popírá sobectví. Svobodu, kterou získala dobrovolnou bezdětností, využívá k péči o sociálně slabé. Vyzdvihuje, že své rozhodnutí nemít dítě učinila nejen pro sebe, ale i pro druhé.

„Služba věcí“ u některých mých komunikačních partnerek zahrnuje i možnost dítě si adoptovat. Některé jsou rozhodnuté, že adoptovat chtějí, až budou cítit, že jsou pro to vhodné podmínky. Pod vhodnými podmínkami se skrývá především najít vhodného partnera, finanční i materiální zabezpečení, a také posílení víry ve vlastní rodičovské kompetence. Prozatím svou péči směřují jinam: „*Máme ho [psa] půl roku a zatím bych chtěla dalšího psa, dítě ne.*“ (Petra) Ačkoliv Petra i některé další dobrovolně bezdětné z mé výzkumné skupiny mluvily o adopci jako o velmi pravděpodobném vyústění jejich rodinného stavu, v současné chvíli to pro žádnou z nich nebylo aktuální téma.

Adopce je pro některé z mých komunikačních partnerek opět prostorem k sebezpotvrzování své role morálně jednající intelektuálky. Alena vysvětluje, že pokud by se rozhodla adoptovat, vzala by si romské děti, protože je menší pravděpodobnost, že se o ně postará někdo jiný. Potřebu hledat své místo ve společnosti tam, kde je jejich péče nejvíc potřeba, přirovnává Zuzana ke „spasitelskému komplexu“, kvůli kterému už „adoptovala“ čtyři kočky, které buď našla na ulici, nebo si je vzala z útulku. I ostatní dobrovolně bezdětné z důvodu klimatické krize, které

mají domácí mazlíčky, si je pořídily buď z útulku, či je sebraly lidem, kteří se o ně podle nich špatně starali.

„...když už tu člověk existuje, žije... nebo tak to aspoň vnímám u sebe, abych zase neměla nějaké očekávání od jiných lidí... když už tu jsem, tak se snažit ten svět udělat lepším. To vnímám jako smysl života,“ (Zuzana)

Ačkoliv mé komunikační partnerky odmítají roli mučednice – všechny se shodnou, že po dítěti netouží, a možná právě proto se mohou ve svém životě zabývat jinými otázkami – není jim cizí pocit výlučnosti.

„Mně to přijde, jako by houstnula mračna před bouřkou. Jsem na to hodně zvědavá, protože nacházím své místo tady v tom dění. Víím, kam já osobně chci směřovat, a proto bych si přála ve svém každodenním životě dělat to, co je v souladu s tím mým proudem, nebo s tím... co je podle mě nejvíc v souladu s mou vizí, kde já vnímám, že by se mi líbilo, kdyby se ta situace spíš překlopila.“ (Daniela)

U některých mých komunikačních partnerek se objevuje naděje, pocit, že se nacházíme v přelomové době, že balancujeme na nějaké hraně a co nevidět už bude nezbytné začít ty environmentální problémy řešit, že nebudeme mít na výběr. Mají pocit, že si tuto skutečnost začíná uvědomovat stále více lidí a že už stačí skutečně jen málo, než se vše začne hýbat. Rády by stály v čele této změny, spíš než ji sledovaly od pomyslného rodinného krbu.

Ačkoliv jsem u svých komunikačních partnerek neočekávala, že by se jejich rozhodnutí nemít děti mohlo jakkoliv pojit se společenskou normou, je to právě potřeba kompenzovat svou dobrovolnou bezdětnost, ve které se do jisté míry zračí deontologická motivace dobrovolně bezdětných žen. Pokud nemá být dobrovolná bezdětnost odsouzená jako sobectví, je potřeba ji nějakým způsobem společností vynahradit.

Emoce spojené s narozením dítěte: úzkost, strach a žal

Ve výzkumu k mé bakalářské práci, ve které jsem se zabývala pro-environmentálně smýšlejícími prvorodičkami, se ukázalo, že i u žen, které byly doposud odhodlané vždy jednat na základě svých morálních hodnot, najednou roste potřeba být především „dobrou kojící matkou“. Obrací se ke své tělesnosti, protože se staly nástrojem dítěte k přežití (Drahoňovská 2018, s. 21–22). Tomu se mé komunikační partnerky chtějí všemi možnými způsoby vyhnout. Některé z nich děsí představa, že by je v tomto ohledu mohlo zradit jejich vlastní tělo, něco, co se v literatuře skrývá pod označením „lidská přirozenost“ či „evoluční instinkty“ (Ridley 2000).

*„Jak mi bylo víc a víc, tak už jsem furt jenom čekala,
kdy to na mě přijde a trošku jsem se toho bála. Říkala
jsem si: do prdele, jestli to na mě přijde, tak...tak asi jo,
bránit se tomu nebudu. Ale nepřišlo to.“ (Iva)*

Mé komunikační partnerky mluví o „biologických hodinách“, jejichž „tikání“ je jim předhazované ze strany rodiny i známých. Ačkoliv jsou samy přesvědčené, že děti mít nechtějí, „biologické hodiny“ jsou pro ně něco nevyzpytatelného. Jelikož s nimi nemají zkušenost, neví, zda by jim

byly schopné odolat. Některé z mých komunikačních partnerek se rozhodly snížit nejistotu, kterou pro ně představa biologického puzení představovalo:

„Mám podvázané vaječníky, takže jsem si to zařídila tak, aby se mi to nestalo. [...] Zním ženy, které otěhotněly, a říkaly, že to, co se jim začalo dít v hlavě, bylo naprosto šílené. Někdo si to dítě nechal, někdo šel na interrupci, ale někdo říkal, že ji tam musela dotáhnout nejlepší kamarádka, a že je za to strašně ráda, že ji tam dotáhla, ale v tom momentě, jak se ti jako začnou bouřit [hormony] ... to dítě už tě začne ovládat určitým způsobem, že je to jako dost šílené a nevím, co bych v tom momentě dělala. Jsem určitě zastávce toho, aby lidi mohli jít na interrupci, když chtějí, ale nevím, jestli bych dokázala jít já, vzhledem k tomu, co se ti začne dít v hlavě. Proto jsem si to chtěla pojistit tímhle způsobem.“ (Zuzana)

Z hlediska prožívání své vlastní tělesnosti se mé komunikační partnerky dělí do dvou skupin. První, početnější skupina, se vyznačuje potřebou rozhodovat se za všech okolností racionálně. Pro většinu mých komunikačních partnerek je těžké přijímat svou vlastní tělesnost. Mnohem raději o sobě uvažují jako o intelektuálním jedinci, který se rozhoduje na základě svých hodnot a racionálního posouzení toho, co je zlé a co dobré. Pudové jednání jako by pro ně znamenalo snížení se pod svou úroveň. V Zuzaniných představách se odehrává až démonizace dítěte, které je schopné ženě zcela začernit mysl a přinutit ji jednat intuitivně.

Druhá, méně početná skupina, považuje svou tělesnost za „komplice“, který jedná v souladu s jejich rozumem.

*„Je to vlastně otázka typu, jestli bylo dřív vejce nebo slepice. Já nevím, jestli mi moje tělo nedává signály, že bych chtěla mít děti, a proto si můžu dovolit zaobírat se těmi myšlenkami. Nebo je to naopak, že ta mysl je tak přesvědčená o pravdivosti těch úvah, že tělo se tomu podřídí, je v klidu a neposílá žádnou urgentní zprávu: ‚Hej, ty vogo, třícítka, děti, kde to vázne?‘“
(Daniela)*

Pro Danielu je důležité řídit se vždy svou intuicí. Vysvětluje, že „velké společenské pravdy“ se jí nedotýkají, ignoruje média i společenské normy. Stejně tak rodinný život jí zkrátka nic neříká.

Strach a úzkost z budoucnosti: svoboda, nezávislost a autonomie jako možná východiska

Tři hodnoty, které dobrovolně bezdětné z důvodu klimatické krize považují v jejich životě za důležité, byly svoboda, nezávislost a osobní autonomie. Přesně tyto tři hodnoty identifikovala při analýze globální internetové diskuze mezi dobrovolně bezdětnými i Víznerová (2006, s. 82). Na první pohled se nejedná o ctnosti, které by napovídaly hlubšímu souznění s přírodou a potřebou o ni pečovat. Mnohem víc se vztahují k jedinci samému, k jeho touze po osobním naplnění. V podání mých komunikačních partnerek mají ale i tyto tři hodnoty environmentální přesah, protože pro ně představují prostředek, jak se vypořádávat se strachem z budoucnosti ovlivněnou klimatickými změnami.

„[Nad budoucností přemýšlím] fakt dennodenně. Přemýšlím fakt, jestli má smysl mít spořicí účet (smích). Jako mám ho, ale... minimálně se prostě držím jako klíště hlíny a studny.“ (Alena)

Klimatická krize je součástí každodenního života mých komunikačních partnerek. Významná je kontinuita prožívání klimatické krize. Nejedná se o téma, o kterém by si mé komunikační partnerky občas přečetly článek v novinách. Nejedná se ani o jednorázové prozření, které by navždy ovlivnilo směřování jejich života. Vysvětlují, že nad klimatickou krizí uvažují dnes a denně, nejen když mluví o své dobrovolné bezdětnosti, ale i při natolik všedních záležitostech, jako je založení spořicího účtu.

Pochybování nad potřebou spořit si peníze na stáří se opět váže k nepředvídatelné budoucnosti. U mých komunikačních partnerek se často objevuje nejistota, zda se vůbec nějakého stáří dožijí a pokud ano, jak bude v té době vypadat život na světě. Zda v něm budou peníze ještě vůbec hrát důležitou roli. Alena reaguje na dopady klimatické krize, které jsou už dnes patrné i v České republice – sucho. Uvědomuje si, že pokud bude mít přístup k vodě a k půdě, na které si případně bude umět sama vypěstovat potraviny potřebné k přežití, bude se cítit ve větším bezpečí, než s penězi na účtu.

„Moje představy jsou tak strašně zlé a chaotický, že se snažím budovat si svůj život tak, aby byl funkční i v té době. Znamená to pro mě třeba nemít děti, nebo to znamená mít vlastní bydlení, že nebudu závislá na nájmě, nebudu závislá na tom, že budu muset platit hy-

potéku, že nebudu závislá na jednom místě, že budu mít prostě domek, který je jako samostatnej, že si budu umět sama vyrobit elektřinu, přefiltrovat vodu a tak. To je pro mě důležitý.“ (Jaroslava)

Potřeba být nezávislá na centrálním systému pramení u Jaroslavy do velké míry z nedůvěry k vládě. Nevěří, že se vládě podaří odvrátit následky změny klimatu, ani že se v případě živelných pohrom dokáže o lidi postarat. Z toho důvodu se snaží vybudovat si na státu nezávislost a stát pevně na svých vlastních nohách.

„Jsem člověk, který potřebuje mít sám věci pod kontrolou a potřebuje mít plán a strukturu. Představa, že za dvacet let možná ten svět bude úplně šílené místo k žití, tak si myslím, že možná budu mít co dělat, abych se jakž takž postarala sama o sebe. [...] Představa, že bych k tomu ještě měla děti, které bych musela zohledňovat a vlastně bych nemohla jinak...je pro mě vlastně děsivá ta ztráta kontroly.“ (Anežka)

Pocit kontroly nad vlastním životem pomáhá mým komunikačním partnerkám vypořádávat se s úzkostí, která pramení z nejisté budoucnosti. Stabilita, kterou si ve svém současném životě vytvořily, je ale křehká – narození dítěte by jí mohlo narušit už dnes, natož pak v době výrazně zasažené klimatickou krizí. Neumí si představit, že by při svém rozhodování v rámci každodenního života měly zohledňovat ještě dalšího člověka.

„Hodně to asi ovlivnil můj poslední přítel, kterej měl dvě malý děti. Já jsem na jeho případě zblízka poznala

intenzitu tý rodičovský lásky a asi mě to hrozně vyděsilo. Že jsem věděla, že nechci být na někom takhle závislá, nebo nechci k někomu cítit takhle intenzivní pouto [...] a ještě v kombinaci s tím, že tenhle můj přítel měl třeba dva roky zpátky nějakou intenzivní etapu environmentálního žalu, kdy si strašně uvědomil, že vlastně tyhle dvě malé děti, kterým je čtyři a šest, tak v průběhu jejich života na ně zřejmě dopadne hrozně masivně ta klimatická změna. A byl z toho půl roku úplně v háji, včetně toho, že hrozně přemýšlel, čím by je měl teď kon vybavit, aby ony v tom změněném světě přežily. A celej tenhle balíček mě vlastně hrozně vyděsil. Jednak tou intenzitou citu, jak jsem viděla, jak s ním ty děti mávaj a kolik mu berou emocionálních a citových kapacit, jednak jsem s ním spolužívala jeho zmar, ten strach a obavu, co vlastně s těma dětma bude. Takže to ve mně vlastně upevnilo to rozhodnutí fakt děti nemít. (Anežka)

Přítel, který byl sám otcem dvou dětí, posloužil Anežce jako „filtr“, skrz který měla možnost zprostředkovaně prožít, jak silná umí být rodičovská láska. Prožívání mateřské lásky skrz určitý filtr pomáhá Anežce neupadnout do některé ze sebedestruktivních fází environmentálního žalu.⁴⁹ Podobně i ostatní dobrovolně bezdětné z důvodu klimatické krize prožívají rodičovství a mateřské city zprostředkovaně, skrz péči o cizí děti či dospělé. Mé komunikační partnerky se věnovaly například

⁴⁹ Terapeutka Zdeňka Voštová na svém webu píše o pěti stádiích klimatického žalu: popření, vztek, smlouvání, deprese, smíření. (Voštová 2018)

skautingu, často hlídají děti svým porodivším přítelkyním či sourozencům, případně jsou zaměstnané jako sociální pracovníce, či se ve svém volném čase starají o lidi bez domova.

„Je pro mě přirozené si svůj čas organizovat sama a nezávisle. Tady ta práce [osobní asistentky pro tetraplegiky] je pro mě velikou výzvou, že já si ho vůbec nemůžu sama organizovat. Můj celý den musím přizpůsobit potřebám a režimu úplně jiného člověka. Potřebuju mu být k dispozici skoro po celý den. Takže ano, ráno, když si přivstanu, tak můžu jít ven si třeba zaběhat, a potom třeba jenom odpoledne, ale to je všechno a já mám potom po té době neuvěřitelný deficit toho jít ven do kopců a být tam třeba půl dne nebo den a nemuset myslet na to, že se musím tehdy a tehdy vrátit. Být zpět někomu k dispozici.“ (Daniela)

Ve chvíli, kdy Daniela popisuje náplň své práce, nevědomky vlastně vystihuje i povinnosti matky, která kvůli péči o dítě dočasně zcela ztrácí kontrolu nad organizací vlastního času. Pro Danielu se jedná o omezení vlastní autenticity, které je ochotná podstoupit ve své práci, která je sezónní, dočasně. I tak ale pociťuje deficit, podobný tomu, který prožívají matky na mateřské dovolené (Drahoňovská 2018, s. 22, 32, 35, 36). Byť se tedy mé komunikační partnerky mateřství vyhýbají, ve své podstatě téměř rodičovské povinnosti prožívají zprostředkovaně.

„My jsme si psa pořídili teď během karantény. Je to štěně a přijde mi, že je to fakt jako to dítě, že se o něj musíš starat a něco potřebuje a už jsme se fakt i při-

*stihli, že na něj šišláme, že jsme z něj úplně hotoví,
přesně jako ty rodiče.“ (Petra)*

U dobrovolně bezdětných v mé výzkumné skupině jsou to nejčastěji čtyřnozí domácí mazlíčci, skrz které prožívají až mateřské city – některé je označují za členy rodiny, mají tendenci je hýčkat a rozmazlovat, snaží se přistupovat k nim téměř rovnostářsky, s úctou a respektem k jejich potřebám. Vzhledem k tomu, že „rodičovské povinnosti“ prožívají jen nárazově, či po časově omezené období, nemusí se soustředit na vzdálenou budoucnost, ovlivněnou klimatickou krizí.

„Já to [budoucnost ovlivněnou klimatickou krizí] nějak zvládnu, děti do toho přivádět nebudu, takže tím je to vyřešený. Pes bude žít patnáct let, takže prostě snad taky bude v pohodě, takže ne, jako aktivně se toho nějak nebojím.“ (Štěpánká)

Díky pomyslnému filtru jsou osvobozené od biologického pnutí, ale také od očekávání společnosti, mohou si tudíž udržet svou svobodu, nezávislost a autonomii. Péči o cizí děti, lidi či o zvířata mohou vždy odložit či svěřit do rukou někoho jiného. Biologické rodičovství je ale něco, co se nedá vrátit zpět, něco, co je navždy.

„...přeci jenom pokud bych měla děti, budou taky součástí nějakého kolektivu, žejo, ať už škola nebo školka. Pokud je nechci stáhnout do nějaké izolace, což bych určitě nechtěla, tak stejně budou v konfrontaci se společností. A tohleto je opravdu věc, která mi přijde, že prostě svoji energii a potenciál chci v životě opravdu věnovat spíš hledání těch jinakostí, toho, jak žít jinak a

co rozvíjet, abychom byli nezávislí na centralizovaných systémech čehokoli [...] než abych řešila takové věci, jako jakou školu vybrat a kam se přestěhovat za dobrou školou, aby to bylo v souladu se všemi.“

(Daniela)

Mé komunikační partnerky se považují za průkopnice, hledající nové cesty, kterými by se společnost mohla ubírat i v časech, kdy se bude potýkat s klimatickou krizí. Mateřství by pro ně znamenalo ztrátu osobní autenticity. Pokud má dojít k velkým společenským změnám, chtějí stát v jejich čele a přispívat k co nejhladšímu přechodu od závislosti na státních strukturách k soběstačnosti. Vidina mateřství v přelomové době je pro ně něčím svazujícím. Podle Daniely nejde v současné době vychovávat dítě, aniž by byl člověk závislý na centrálním systému, pokud nechce žít zcela v izolaci. Daniela si uvědomuje, že výchova dítěte není všespásná, že jeho osobnost by formovali i jiní lidé a že po dítěti nemůže chtít, aby žilo stejným způsobem, jakým chce žít ona. Má potřebu rozvíjet nejdřív svůj vlastní potenciál, stát se hybatelkou změn.

„Když máš to dítě a fakt se děje něco seriózního, fakt něco vážného, kdy ti prostě jde o život, tak zase reaguješ tak, ne že chceš změnit ten problém, ale že chceš sebe a tu rodinu uchýlit do bezpečí. Pak zase Janek Rovenský říká, že zrovna to dítě, které přivedeš na svět, to může celé zvrátit. Tak to mi taky nepřijde jako dobrý argument, mít dítě kvůli tomu, že zrovna on bude mesiáš a zachrání svět, jakože...klást na to děcko takový nároky. Třeba by ho to vůbec nezajímalo, víš co. Třeba by mělo rádo auta prostě (smích).“ (Jaroslava)

Podle Jaroslavy může mateřství ženy brzdit v jejich motivaci chránit přírodu. Nelíbí se jí představa, že by v případě přírodní katastrofy jednala na základě pudů, místo rozumu. Uvědomuje si, že stejně jako nemůže ovlivnit budoucnost svého potencionálního potomka, nemůže ovlivnit ani jeho povahu. Odmítá ho tudíž pasovat do role spasitele.

Z pozorování svých porodivších přátel mé komunikační partnerky usuzují, že dítě je spíš překážkou pro jejich občansky aktivní život, než pohonem. Dítě se na pomyslném žebříčku hodnot rodičů ve většině případů posunulo na první místo a na přímé akce, politickou angažovanost, či rozvoj vlastních projektů zbývá méně času, energie i chuti.

„Že ty si prostě povíš, ok, v pět musím být na demošce, ale to dítě prostě o půl páté začne plakat, nebo usne, nebo prostě něco. Nechceš se k němu chovat bezohledně, tak se musíš přizpůsobit ty jemu, ne to dítě tobě. Takže ho prostě nevzbudíš a neřekneš mu: jedeme na demošku, ale necháš ho se vyspat, a to znamená, že tu demošku nestihneš třeba.“ (Zuzana)

Dítě pro mé komunikační partnerky v mnoha ohledech představuje slabost. Přirovnávají ji například ke slabosti rodičů v době totalismu – s dítětem se člověk stává snáze vydíratelným, což vnímají jako hrozbu i dnes, zvláště pokud se angažují v politice či jako aktivistky na přímých akcích.

„...byla jsem i ve Straně zelených deset let, a to byl další důvod na naší tabuli [pro a proti rodičovství], že člověk byl s dětmi vlastně snáze vydíratelný. Člověk to viděl u generace mých rodičů, jak za minulého režimu,

když měli děti, tak se prostě báli něco dělat. A právě třeba Havel, který děti neměl, tak mohl být mnohem odvážnější,“ (Žaneta)

Představa heroického individua, jakým byl například Václav Havel, je některým mým komunikačním partnerkám blízká. Vidí svůj přínos společnosti v jiných aktivitách, než v péči o vlastní dítě. Paradoxně se nejvíce bojí toho, po čem většina lidí naopak bezmezně touží: silného citu, pouta, které se utvoří mezi matkou či otcem a jejich potomkem. Žaneta si uvědomuje, že silné pouto k dítěti může být překážkou v ochotě dávat všanc svůj vlastní osud v prospěch planety či společnosti.

Cítit k někomu tak silný cit, který rodiče pociťují ke svým dětem, je pro mé komunikační partnerky z důvodu nejasné budoucnosti nepředstavitelné. Klimatickými změnami se často zabývají profesně, případně ve svém občansky aktivním životě, je to téma, které prostupuje jejich každodenní život. Mají tudíž jasnou představu o tom, k jaké budoucnosti planeta směřuje. S touto vidinou si neumí odůvodnit, proč by do takového světa přiváděly další děti. Často nedokážou ani pochopit, proč něco takového dělají ostatní. Od svých přátel i z rodiny dobrovolně bezdětné slýchají argument, že budou svého rozhodnutí nemít děti jednou litovat, ale už bude pozdě s tím něco dělat. Samy se ale mnohem více bojí toho, že by litovaly, pokud by biologické dítě měly.

Strach ze stáří

V současné chvíli vnímají mé komunikační partnerky svou dobrovolnou bezdětnost jako výhodu, která jim umožňuje větší míru svobody a nezávislosti. Ačkoliv vnímají vlastní výlučnost, že mohou stát v čele společenských změn, nevyhýbají se jim obavy všedního dne, se kterými

jsou mimo jiné konfrontovány i ze strany svých příbuzných a blízkých. Jedná se především o obavu, zda až budou staré, nezůstanou samy.

„Pro mě je to totální sci-fi představit si, co bude za 20 let, až mě bude padesát. [...] Za dvacet let, i s těma všema prognózama, co jsou ohledně změn klimatu, nevím prostě. Podle mě nebudeme mít důchod, nebudeme mít nic, prostě vůbec nevím, nevím prostě. Takže když začnu přemýšlet o tom, kdo se o mě postará, až budu stará, tak si říkám: Třeba prostě vůbec stará nebudeš.“ (Jaroslava)

O smrti ale zároveň mnohdy mluví i s humorem, který je vysvobozuje od strašidelných scénářů, kterými se svět možná bude ubírat.

„Dává smysl mít úspory a doufat, nebo si říct: tak se přinejhorším zabiju. Ale na to ještě musíš mít nějakou kontrolu nad vlastním tělem, abys byla schopná to udělat. Je třeba se rozhodnout včas (smích).“

I v případě vlastní smrti by Štěpánka chtěla mít kontrolu ve vlastních rukou. Ač jde o nadsázku, dá se mluvit o potřebě racionálním rozhodnutí, které zcela odhlíží od emocí zrazujících člověka od takového činu. Když mé komunikační partnerky odhlédly od emocí a od humoru, ukázalo se, že i své stáří mají v konečném důsledku dobře promyšlené.

„Já to vnímám, že to vlastně není jistota, že když si pořídíš děti, že se o tebe ve stáří postarají. Že třeba možná to, že si zařídíš komunitu, tak je jistější. [...] Moje víze je, že až budu starší, tak bych koupila nějaký velký

statek a bydlelo by nás tam víc rodin, třeba tři. Že by tam právě byla i děcka, měli bychom tam třeba i svoje rodiče a mohli bychom takhle bydlet pospolu, větší komunita lidí, která se o sebe stará. [...] A vlastně mi přijde tohle soužití úplně udržitelný.“ (Jaroslava)

Jaroslava odmítá, že by biologický potomek byl zárukou zajištěného stáří. Vnímá, že rodinné vztahy jsou mnohdy natolik komplikované, že se kontakt mezi příbuznými stává spíše nepříjemnou povinností, než radostným setkáním a mnozí lidé tak zůstávají ve stáří osamocení navzdory početné rodině. Spíš, než spoléhat na budoucí loajalitu svých dětí, plánuje investovat do svých aktuálních vztahů, převzít opět odpovědnost do vlastních rukou, šetřit si na důchod a udržovat přátelství, která potrvají i ve stáří. Některé sociologické studie dokonce potvrzují, že se v současné době jedná o jistější strategii, než spoléhat ve stáří na loajalitu rodiny (Sýkorová 2008).

Obava z prohloubení environmentálního žalu

Některé dobrovolně bezdětné mluví o prožívání environmentálního žalu, kdy cítí skutečný zármutek nad ztrátou ekosystémů, nad proměnou míst, které znaly z dětství, k nepoznání. Cítí deprimovanost i nostalgii, pramenící z informací, které o klimatické krizi mají, ale také z prožívání klimatické změny na vlastní kůži.

„Chodím někdy běhat za vesnici na polní cesty. [...] Pamatuju si, že jsem byla jednou běžet asi v půlce srpna, pole z obou stran byla zoraná, takže to byla totální poušť, suchá hlína bez jediného stromu. Mezi nima ta cesta, úplně spálená, kde byly zbytky žluté trávy. Fakt

*jsem měla pocit, že to je měsíční krajina, že je to poušť.
Pamatuju si, že tehdy jsem si říkala: okey, tak dokud se
tohle nezazelená, tak já nejdu běhat, protože chodím
běhat, abych si zlepšila náladu, a nemůžu se vracet
takhle zdeptaná.“ (Alena)*

Prožívání environmentálního žalu má vliv i na jejich ochotu uvažovat nad biologickým mateřstvím. Narození dítěte by podle nich jejich environmentální žal jen prohloubilo. Přivádí totiž rodiče do situace, kdy nemají jistotu, že jejich potomci budou žít v bezpečném světě. Samy vidí, jak rychle se jim příroda mění před očima a prožívají při tom pocity hlubokého smutku. Co by musely prožívat jejich děti, kdyby měly sledovat ještě drastičtější proměnu?

„Ohledně toho duševního zdraví si nedokážu představit, že bych s tím, jak mě to celý trápí, přivedla na svět dítě...abych ho vychovávala já v situaci, kdy je to ještě horší, tak si nedokážu představit, že by bylo spokojený, že by z toho vlastně nebylo úplně zdevastované,“ (Jaroslava)

Jaroslava si uvědomuje, že před nikým nemůže skrývat své pocity z klimatické krize, ani před vlastním dítětem. Nechce, aby kvůli ní někdo musel prožívat stejné pocity, se kterými se sama potýká a zároveň nevěří, že by před tím dítě mohla uchránit. Snaha nereprodukovat vlastní utrpení a zamezit opakování stejného příběhu, který si mé komunikační partnerky prožily, je častým motivem i v ostatních rozhovorech.

Snižovat psychické vypětí a vyrovnávat se s environmentálním žalem se některým mým komunikačním partnerkám daří prostřednictvím kon-

taktu se zdravou přírodou, skrz kreativitu a ruční práce, a díky jednotlivým krokům, pomocí nichž přispívají ke světu, ve kterém by si přály žít. Svou pozornost proto upírají na krátkodobější cíle, u kterých věří, že se jim podaří jich dosáhnout.

„Jsem pesimistka ve vztahu k zastavení klimatické změny, protože mám pocit, že k tomu nedojde, a zároveň jsem velmi optimistická, že lidi dojdou k tomu, že jatka nepotřebují. Ta veganská revoluce se může do určité míry odehrát ze zdola, i s podporou komerčních firem, který to teď začaly tlačit, ale tady...asi chybí agenda, že by z toho někdo profitoval, z toho zastavení klimatické změny.“ (Žaneta)

Prostřednictvím menších kroků si dobrovolně bezdětné udržují optimismus, že se světem lze ještě něco dělat. Podle Žanety se ale veškeré zájmy točí kolem výdělku a i v tom vidí specifikum klimatické změny, která aktuálně nikomu nepřináší finanční profit. Svůj aktivismus tak často směřuje k propagaci vegetariánství a veganství, permakultury, jízdy na kole či feminismu. Od otázek na vzdálenou budoucnost dobrovolně bezdětné spíš utíkají, jednak proto, že si ji neumí představit, ale i proto, že vnímají důležitost vlastního vývoje a věří, že i jejich postoje, hodnoty a myšlenky se budou s časem proměňovat.

„Kdyby se třeba vyřešila změna klimatu (smích). Kdyby se zítra zavřely všechny uhelné elektrárny, a prostě by se to tak vyřešilo, tak bych třeba změnila názor... jakože víš co, mně bude třicet, takže mám ještě...nevím, třeba deset let na to mít vlastní dítě a bude

to v pohodě. Za těch deset let se může stát cokoliv, i když samozřejmě já jsem ten druh člověka, který si nemyslí, že se něco stane. Nebo...nevidí to jako pravděpodobný, ale pořád v to doufá, protože dělá aktivismus a snaží se to změnit. Nevím, stát se může cokoliv.“
(Jaroslava)

Některé z mých komunikačních partnerek odmítají finalitu svého rozhodnutí nemít děti. Tyto ženy nepopírají, že kdyby se nějakým způsobem zásadně změnily podmínky, ve kterých žijí, o založení rodiny by možná i uvažovaly. Okolnosti, které by se musely změnit, jsou ale pro Jaroslavu natolik nepředstavitelné, že nevěří v jejich uskutečnitelnost. Přesto u ní ale figuruje teleologická motivace – směřuje k cíli zastavit uhlé elektrárny, snaží se o konkrétní změny, které by mohly změnit její rozhodnutí nemít dítě. Dobrovolně bezdětné z důvodu klimatické krize ale uznávají, že pokud by své rozhodnutí o dobrovolné bezdětnosti přehodnotily, znamenalo by to kompletní proměnu jejich osobnosti, změnu směřování, kterou si vůbec neumí představit.

Změna okolností, za kterých by uvažovaly o dětech, se netýká jen kompletního vyřešení klimatické změny a zastavení chodu všech uhlé elektráren. Jako možné body zlomu uváděly také život v komunitě zcela nezávislé na centrálním systému, ve kterém má člověk možnost svobodné výchovy dítěte, není nijak závislý na společenském systému, případně situaci, kdy by najednou všichni vědci začali informovat o změnách k lepšímu, o naději, že se bude klimatická situace zlepšovat.

Vypořádávání se s názory okolí

Když jsem o tématu dobrovolné bezdětnosti z důvodu klimatické krize začínala přemýšlet, představovala jsem si takto motivované ženy jako ekologické aktivistky, které neváhají pro své poslání odvrátit změnu klimatu oželet i mateřství.⁵⁰ Tato představa se brzy začala jevit jako mylná. Některé z nich radikální formu aktivismu zcela odmítají, avšak i ty, které věří, že změna systému může přijít jedině prostřednictvím nátlaku na politiky zdola, nevnímají svou dobrovolnou bezdětnost jako nástroj k tomuto cíli. To se projevilo už ve chvíli, kdy jsem sháněla komunikační partnerky do svého výzkumu. Mimo environmentálně vzdělanou sociální bublinu o těchto ženách nevěděl nikdo, informátoři a informátorky vzdělaní v environmentálních otázkách, od kterých jsem nakonec kontakty získala, byli často bývalými partnery dobrovolně bezdětných, případně blízkými přítelkyněmi. Bylo tedy znát, že má cílová skupina se s důvody pro svou dobrovolnou bezdětnost příliš nešíří.

Necítím se moc na nějaký aktivismus. Potom, co se člověk s pár lidma argumentačně pokoušel [vysvětlit jim environmentální důvody pro dobrovolnou bezdětnost], tak eh... Dokud to oni sami neotevřou a nemám o nich nějakou představu nebo předchozí signály, že to za ně bude okey, tak to prostě neřeším.[...] Vlastně jsem se ještě v tom mixu environmentálních témat nesečkala s ničím, co by lidi takovým způsobem startovalo. (Alena)

⁵⁰ Jako tomu ostatně je u hnutí BirthStrike, Conceivable Future či NoFutureNoChildren.

Alena se vyhýbá konfliktu, který by debata o dobrovolné bezdětnosti v souvislosti s klimatickou krizí mohla přinést. Aby se na toto téma začala s někým bavit, vyžaduje bezpečné prostředí, ve kterém nebude docházet ke konfrontaci. Podobně i ostatní si téma dobrovolné bezdětnosti nejčastěji nechávají pro sebe. To je překvapivé, protože v jiných oblastech, jako je vegetariánství, veganství, zastavení provozu uhelných elektráren či omezení automobilové dopravy, se mé komunikační partnerky konfrontace nebojí. Měla jsem pocit, že v komunikaci jiných, dokonce podobně kontroverzních témat, jako je například polyamorní vztah, se dokonce vyžívají.⁵¹ Mé komunikační partnerky jsou zároveň velmi často zastánkyně feminismu, některé se samy označují za singles. Dobrovolná bezdětnost ale jako by pro ně nebyla tématem k diskuzi. „*Myslím si, že je to fakt soukromá věc a vlastně o tom moc nemluví, není to pro mě dostatečné téma, o kterém bych mluvila s kamarády nebo se známými.*“ (Petra) Z výpovědi Petry je patrné, že svou dobrovolnou bezdětnost vnímá jako osobní otázku. Mohli bychom v takovém postoji sledovat motivaci etikou ctností, tedy odhlédnutí od jasného cíle a směřování pozornosti na vlastní individuum, na otázku: jaký člověk chci, případně nechci být?

Když už dobrovolně bezdětné z důvodu klimatické krize s někým mluví o důvodech, proč děti nemají, jedná se většinou o partnera, blízkou přítelkyni, či podobně smýšlející skupinu lidí. Podle mých komunikačních partnerek není lehké najít oporu ani u přátel, kteří se o environmentální

⁵¹ Ačkoliv se považuji za člověka, který je otevřený k různým alternativám společenského života, když mi dvě z mých komunikačních partnerek sdělily, že upřednostňují polyamorní vztahy, nevyhnula jsem se rozpakům. Zdálo se mi, že se mé komunikační partnerky mými rozpaky baví. Přišlo mi, že je narušování tradičních představ o vztazích a rodině těší.

problémy zajímají. Vzhledem k opakovanému nepřijetí už toto téma nenadnášejí často ani mezi environmentalisty. Komunikaci dobrovolné bezdětnosti v environmentálních kruzích přirovnávají k přesvědčování masožravce o přechodu na veganství.

„U některých lidí mě překvapuje, že jim to přijde jako debilní nápad, nemít děti. [...] Vlastně mi přijde úplně hloupý, když řekneš, že nechceš mít kvůli tomu [klimatické krizi] děti a někdo ti to začne vymlouvat. To mi přijde úplně mimo a děje se to i v environmentálním hnutí.“ (Jaroslava)

Jako naprosté tabu se pak environmentální důvody pro dobrovolnou bezdětnost jeví při komunikaci s rodinnými příslušníky, mezi nejčastěji zmiňovanými figurují maminky. Dobrovolně bezdětné se chtě nechtě vypořádávají s lítostí, že svým matkám nemohou v jejich touze po vnoučatech vyhovět.

„Člověk nějak předpokládá, že když si udělá ty děti, tak se dočká i těch vnoučat, nějak za odměnu. Mamka je teď prostě v tom věku, kdy její kolegyně a kamarádky mají vnoučata, ona pracuje ve školství, takže má nějak asi ráda děti a asi by je jako chtěla.“ (Štěpánka)

Ve studiích zabývajících se dobrovolnou bezdětností není příliš diskutované, že společenský tlak je vyvíjen nejen na ženy v plodném věku, ale i na jejich matky, jejichž vrstevnice se pomalu stávají babičkami. Aniž by to mohly nějak ovlivnit, dostávají se matky dobrovolně bezdětných do situace, kdy samy vyčnávají ze svého kolektivu a o to intenzivnější je pak tlak na jejich dcery, aby jim daly vnoučata. I ženy, které o své bezdět-

nosti na veřejnosti a se svými přáteli mluví otevřeně, mají v komunikaci s rodiči na toto téma zábrany. Environmentální důvody před rodinou nezmiňují téměř vůbec. Často se radši uchýlí ke lži.

„Nechci to s nima řešit, proč ty děti nechci. S mámou bych to možná řešila víc, ale ta je z toho spíš jako... víš, ta je z toho smutná trošku. Takže tam to téma neotvíráme úplně. Ale kdyby se o tom chtěla bavit, tak se s ní o tom bavím a věřím, že to pochopí, úplně v pohodě. Ale všem ostatním, třeba otci nebo sestře, říkám, že prostě nechceme nebo nebudeme. Možná bych jim i zahlala a řekla, že je mít nemůžeme, abych s nima nemusela řešit to téma, že je to kvůli změnám klimatu a tak. [...] Oni nejsou stejně nastavení jako já a je to pro mě citlivý téma a přijde mi mnohem pragmatictější, když vidím, jak se se mnou o tom baví, tak prostě říct, že děti mít nemůžeme, abych se vyhnula tomu, že se na to budou ptát dál.“ (Jaroslava)

Mé komunikační partnerky se debatě o dobrovolné bezdětnosti s rodiči často vyhýbají. Ženy z mé výzkumné skupiny před rodiči mnohdy tají i záměrnost jejich bezdětnosti a raději se odkazují na jiné překážky v jejich životě (nejčastěji nezadanost či nedostatečné rodičovské kompetence – například psychickou nestabilitu, hledání vlastní identity, finanční nezajištěnost), kterými svou bezdětnost odůvodňují.

„Je hrozně těžký komunikovat tak, aby člověk toho druhého neurazil. Třeba bych řekla, že jedním z těch důvodů je ta environmentální stránka. Tak bych moh-

la říct, že lidí je na světě už dost. Jenže tím těm rodičům říkám: ‚Vidíte, vy jste si pořídili děti, i když je tady už dost lidí.‘ [...] No, takže podle mě nejlepší strategií komunikace je poukazovat na ty svoje vlastní, interní důvody a moc se nedotýkat těch etických.“ (Žaneta)

Mé komunikační partnerky vnímají, že mnozí lidé si jejich dobrovolnou bezdětnost vykládají jako útok na hodnotu rodičovství obecně. Své rozhodnutí považují za etické, ze stejných pohnutek ale tento aspekt z komunikace s veřejností vynechávají.

Je tam ta otázka, která jde po hodnotě lidského života, a to je něco nerozhodnutelného, aspoň za mě. Kdybych měla jít k referendu a hlasovat o eutanazii, tak já bych asi nedokázala k tomu referendu jít. Mám pocit, že ty vole fakt netuším, jak by to mělo bejt.“ (Alena)

Alena shrnuje, co je tématem pro všechny ženy z mé výzkumné skupiny: není možné zpochybňovat hodnotu lidského života. Rozhodně ne takového, který už jednou vznikl. I když samy vnímají, že lidí je na světě příliš, což způsobuje příliš rychlou likvidaci přírodních zdrojů a rády by s tím něco dělaly, nedokážou překročit hranici respektu k životu. Alena se v kontextu komunikace o dobrovolné bezdětnosti odkazuje na eutanazii. V obou situacích se rozhoduje o životech druhých lidí, avšak v jednom případě je to život teprve potencionální a v druhém případě se jedná o člověka, který na světě už je. Dobrovolně bezdětné nechtějí být odpovědné za někoho jiného, za jeho život ani za jeho smrt, i tak má rodičovství v jejich očích punc výlučnosti.

„Mám třeba teď dobrou kamarádku, se kterou to hodně řeším, ona je taky taková jako hodně citlivá a vnímá ty věci, co se dějí planetě, ale děti vždycky hrozně chtěla. A já jí nedokážu s čistým svědomím říct, he-le, Kláro, tak prostě ty děti neměj, protože tím, že jí tohle řeknu a ona mě poslechne, tak ji třeba zkazím celý život.“ (Štěpánka)

Štěpánka vnímá, že touha po dítěti je opravdu něco individuálního. Jako svou odpovědnost ale mé komunikační partnerky vnímají mluvit o možnosti nemít dítě s lidmi, kteří už tuto variantu zvažují. Jako stěžejní se pak ukazuje komunikace dobrovolné bezdětnosti s partnerem. Mnoho žen z mé výzkumné skupiny uvedlo, že dobrovolná bezdětnost byla v minulosti důvodem k rozchodu s partnerem, který rodinu založit chtěl. *„Když jsem chodila na rande, tak jsem to říkala na prvním rande prostě: já nechci děti, jestli ty jo, tak čau.“ (Štěpánka)* Dobrovolně bezdětné si své partnery většinou vybírají na základě souhlasu s jejich rozhodnutím děti nemít, spíš než že by se jednalo o společné rozhodnutí. Mnoho z nich také uvádí, že si myslí, že jejich partneři by děti měli, kdyby byli s jinou partnerkou.

„Když to začalo vypadat, že spolu budeme, tak jsem prostě na rovinu řekla, že se necítím na to mít děti, že je prostě mít nebudu, nebo nechci prostě. Řekla jsem mu, že pokud by našel ženu, se kterou by děti mít chtěl, tak to budu úplně chápat a nebudu mu v tom bránit, protože on měl a pořád má velmi dobrý vztah k dětem a byl by vlastně ideální otec a nechtěla jsem ho v tom omezovat nebo mu v tom bránit, ale musela jsem pros-

tě říct, že se mnou s nimi nemůže počítat. A přebral si to tak, že se mnou zůstal.“ (Iva)

Pro Ivu je její autenticita a prožívání sebe sama důležitější, než udržet si vztah. Potřeba svobody se tak promítá i do vztahů, či možná především tam. Dobrovolně bezdětné, se kterými jsem mluvila, ji vyžadují od svých partnerů, ale jsou ochotné jim ji také dát, což potvrzuje i skutečnost, že dvě z mých komunikačních partnerek se hlásí k polyamory vztahům. Vzhledem k netradičním životním způsobům, kdy jsou postaveny v podstatě do role průkopnic, ať už z hlediska dobrovolné bezdětnosti v kontextu klimatické krize, tak z hlediska přístupu ke vztahům, uvědomují si složitost vlastní identity a svého místa ve společnosti.

„Chybí mi nějaký model, vzor, identita, ke které by se člověk mohl přihlásit. Kdo bych mohla být? Stará panna, jeptiška, ještě něco? Taková ta intelektuální crazy tetička. [...] Strašně mě to samotnou překvapuje, že takovou věc vůbec můžu potřebovat, ale strašně by mě osvěžilo, kdybych si někde přečetla rozhovor ... jako v novinách... s nějakou uznávanou filozofkou, která nemá děti z takovejch a takovejch důvodů a všichni by to děsně respektovali a ona by o tom hrozně hezky mluvila a já bych si řekla: 'to je pěkný' a bylo by mi vlastně dobře.“ (Alena)

Alena má pocit, že svým způsobem života do společnosti jak ji zná, nezapadá. Za své odlišné postoje i názory bývá odsuzována, a tak se často uchyluje k sebecenzuře. Potřeba být součástí nějakého kolektivu se ukázala být významná i u ostatních dobrovolně bezdětných, které hle-

dají pochopení především mezi podobně smýšlejícími ženami. „*Máme s holkami vytvořený takový prostor, jmenuje se to Femme gang, jsou to vlastně skupiny pro sdílení. Vždycky si nějaká holka přinese téma, které ji trápí, nebo je pro ni důležitý a otevřeně se o tom bavíme.*“ (Petra)

V některých případech může ale život v obklopení pouze environmentálně smýšlející sociální bubliny vést také k zahlcení negativními informacemi o stavu klimatické krize a tím i k prohloubení environmentálního žalu: „*Jak jsem v té své bublině a mám tam (na Facebooku) ty své kamarády, kteří řešej stejná témata... Na mě to začalo všechno doléhat, [...] takže jsem vyhledala i nějakou psychologickou pomoc.*“ (Petra)

Diskuze

Čím hlouběji jsem se nořila do tématu dobrovolné bezdětnosti z důvodu klimatické krize, tím zřetelněji jsem vnímala skutečnost, že klimatická krize většinou není prvotním impulsem k takovému rozhodnutí. Setkávala jsem se často s vysvětlením, že environmentální hledisko se k důvodům pro odmítnutí rodičovství mnohdy přidalo až záhy, případně se jednalo o „poslední kapku“, která učinila rozhodnutí mých komunikačních partnerek nezvratným. To ovšem neznamená, že by se jednalo o druhořadnou motivaci. Ačkoliv se mezi mými komunikačními partnerkami liší míra důležitosti, kterou environmentálním důvodům přisuzují, všechny považují roli klimatické krize za stěžejní pro jejich přesvědčení zůstat bezdětné.

V průběhu setkání s vybranými ženami jsem si uvědomovala, že mé komunikační partnerky nejsou „nadlidské bytosti“, které se obětovaly pro dobro přírody. Zjistila jsem, že mnohé obavy, kvůli kterým děti mít nechtějí, jsou v podstatě všední: bojí se, zda by byly dobrou matkou, zda by dítě dokázaly patřičně zabezpečit, nebo zda by to ještě byly ony, kdyby se velká část jejich života začala točit okolo rodiny. Tyto obavy se prolínají se zjištěním mých předchůdců a předchůdkyň, kteří se dobrovolnou bezdětností zabývali. Stejně jako dobrovolně bezdětní, jejichž výpovědi v globální internetové diskuzi zkoumala Hana Víznerová (2006), i mé komunikační partnerky si zakládají především na hodnotách nezávislosti, svobody a osobní autonomie, které by podle nich mateřství mohlo ohrozit. Bez okolků přiznávají, že svůj čas chtějí věnovat jiným věcem, než rodině, chtějí si plnit své cíle a nikým se neomezovat (podobně Víznerová 2006, s. 81). Zároveň se ale k těmto hodnotám při-

dává mnohdy nečekaný environmentální přesah, díky kterému se má práce liší od dosavadních výzkumů.

Prvním environmentálním přesahem, který se pojí především s hodnotou osobní autonomie, je snaha udržet si čisté svědomí, prostřednictvím snižování osobní uhlíkové stopy. Tuto motivaci bychom stále mohli považovat za sobeckou – směřuje do nitra jedince, pro kterého je důležité udržet si pověst vždy morálně jednajícího člověka, který ve své odpovědné spotřebě nedělá ústupky. Narození dítěte přináší do života ženy chaos, a to nejen ze spotřebního hlediska, ale i z hlediska hodnotového. Zdraví a pohodlí dítěte se v pomyslném hodnotovém žebříčku dostává na první místo. (Drahoňovská 2018; Burningham a Venn 2017; Thomas et al. 2018). Mé komunikační partnerky děsí představa, že by je zradilo jejich vlastní tělo, které by řízeno mateřskými pudry začalo upřednostňovat potřeby dítěte nad potřebou jich samotných podílet se na společenských změnách, směřujících k ochraně přírody.

Dobrovolná bezdětnost má tudíž z perspektivy mých komunikačních partnerek i společenský přesah. Rozhodly se nemít děti, protože lidí už je podle nich na světě dost. Svou svobodu a nezávislost vnímají jako příležitost investovat svůj čas a peníze do aktivit spojených s péčí o lidi i přírodu, což je podle nich z hlediska hrozeb spojených s klimatickou krizí správné. Mají potřebu svou bezdětnost společnosti nějakým způsobem kompenzovat – starají se o lidi bez domova, jsou aktivní v komunální politice, investují do zajímavých projektů i do neziskových organizací, či se věnují vzdělávání v oblasti environmentálních problémů a výzkumu.

Některé mé komunikační partnerky zdůrazňují, že se rozhodly nemít děti nejen pro sebe, ale i pro druhé. Až v důsledku změn klimatu dojde na systémová řešení, chtějí být v centru dění. Tuto motivaci koneckonců zaznamenala mezi dobrovolně bezdětnými i Víznerová. „Ti, kteří často a explicitně hovoří o těchto [environmentálních] problémech, se navíc také sami přímo věnují různým aktivitám ve prospěch záchrany životního prostředí“ (2006, s. 81). Ačkoliv se dobrovolně bezdětné z důvodu klimatické krize často angažují v politice či jako ekologické aktivistky, odmítají na této úrovni řešit téma dobrovolné bezdětnosti.

Udělat z rodičovství politické téma se v minulosti snažili mnozí populační teoretici a většinou se nevyhnuli morálním přešlapům či elitářství (viz Bookchin a Foreman 1991; Hardin 1995; Ehrlich 1968; Malthus 2002). Ačkoliv dobrovolně bezdětné z důvodu klimatické krize se nad otázkou populačního růstu pozastavují, rozhodně nejsou zastávkyněmi populačních politik. Avšak jak ukazují zahraniční hnutí BirthStrike, Conceivable Future a #NoFutureNoChildren, prostřednictvím dobrovolné bezdětnosti lze také tlačit na politiky, aby začali v otázkách ochrany přírody přijímat zásadní kroky.

O podobné formě aktivismu ale mé komunikační partnerky nepřemýšlejí. Dobrovolnou bezdětnost berou jako otázku vlastní cti a sounáležitosti. Vnímají nedotknutelnost rodičovství, které je i podle nich zcela osobním rozhodnutím. Zkrátka odmítají hodnotu rodiny jakkoliv spojovat s politickými cíli. Může to být zaviněno specifickou českou historií ovlivněnou čtyřmi dekádami socialistického režimu, který učinil z rodiny jediné bezpečné místo chráněné před vlivem režimu. Rodičovství je v Česku stále významně propojeno s představou spokojeného

života (Hašková 2004a) a je proto složitější ho jakýmkoliv způsobem zpochybňovat.

Ze silné společenské normy rodičovství by naopak mohlo těžit hnutí Rebélie proti vyhynutí (Extinction Rebellion), jehož argumentem pro řešení klimatické krize je mimo jiné také potřeba chránit před klimatickou krizí své děti a celou jejich generaci. Socialistická historie ale znamenala také vývoj občanského aktivismu, který se na území České republiky začal výrazněji objevovat až s pádem komunistického režimu po sametové revoluci v roce 1989 (např. Císař et al. 2011). Avšak i po revoluci „ekologická hnutí narážejí na nezájem, ne-li zrovna na odpor veřejnosti, po desetiletí zbavované občanského povědomí“ (Librová 2013, s. 54). Jako přijatelný způsob šíření povědomí o dobrovolné bezdětnosti vnímají dobrovolně bezdětné z důvodu klimatické krize poskytování rozhovorů pro mainstreamová média, většinou ale i pro tyto účely vyžadují anonymizaci.

Rozhodnutí nevystupovat veřejně s environmentálními důvody pro svou dobrovolnou bezdětnost se u mých komunikačních partnerek pojí i s obavou, že nebudou pochopeny. Debata o dobrovolné bezdětnosti je pro mé komunikační partnerky většinou nepříjemná, natož pak v případě, že argumentují environmentálními problémy. Tyto důvody proto zmiňují pouze v přítomnosti podobně smýšlejících lidí, většinou malé skupiny žen. „Pro bezdětné je významné setkávat se s jinými lidmi, kteří se definují podobným způsobem. Navzájem si projevují podporu a vyjadřují solidaritu a sounáležitost s ‘childfree’ skupinou“ (Víznerová 2006, s. 93). I mé komunikační partnerky se cítí nejlépe mezi bezdětnými, případně mezi lidmi, kteří jsou ochotní téma rodičovství z debaty

vynechat, nebo mu nedávat tolik prostoru. Těchto přátel ale s přibývajícím věkem v okolí dobrovolně bezdětných často ubývá. O to silnější jsou pak vztahy, které zůstávají. Některé z mých komunikačních partnerek dokonce uvažují o celoživotním soužití v komunitní domácnosti, nezávislé na centralizovaném ekonomickém systému. Obecně se pak dá říct, že vzhledem k bezdětnosti investují více času i energie do kvalitních mezilidských vztahů. Mé komunikační partnerky, které jsou zadané, nachází podporu také ve svém partnerovi, který bývá podobně založený.

Víznerová ve své analýze internetových diskuzí zjistila, že mnozí dobrovolně bezdětní mají negativní postoj k lidem s dětmi, odmítají se s nimi bavit, ti radikálnější se proti nim dokonce veřejně vymezují, odsuzují je (Víznerová 2006, s. 85–86). I mé komunikační partnerky občas vnímají rodičovství u svých známých či sourozenců za něco nezodpovědného, špatného.⁵² Zároveň se ale setkávají i s opačnou tendencí, kdy někteří z jejich blízkých přátel vytvoří novou skupinu, skládající se z pouze porodivších členů, a dobrovolně bezdětné zcela odříznou.

Podle Haškové jsou v České republice pro dobrovolnou bezdětnost přijímané jen finanční a zdravotní důvody, přičemž u zdravotních důvodů společnost akceptuje obavy o vlastní zdraví, či strach o zdraví dítěte. Jenže ani zdravotní důvody nebývají přijímané bez výhrad, jedná-li se o psychické zdraví, konkrétně o environmentální žal či environmentální

⁵² I když se tento přístup rozhodně nedá vztáhnout na všechny mé komunikační partnerky.

úzkost. Toto téma si mé komunikační partnerky buď nechávají pro sebe, jedna z nich zmiňovala i potřebu vyhledat psychologickou pomoc.

V analýze dat jsem popsala racionální a emocionální důvody pro dobrovolnou bezdětnost z důvodu klimatické krize. Dosud jsem se ale podrobněji nevěnovala motivačním typům teleologie, deontologie, etičtosti a módům *Lebensführung* a *Lebenkunst*. Ukázalo se, že se tyto motivace v jednání mých komunikačních partnerek prolínají.

Část mých komunikačních partnerek vysvětlovala svou dobrovolnou bezdětnost především prostřednictvím racionálního kalkulu. Uváděly, že nemají dítě, aby snížily svou osobní uhlíkovou stopu, ale také aby mohly svůj čas věnovat jiným činnostem, které jim dávají větší smysl. Své rozhodnutí zůstat bezdětné odůvodňovaly daty. V tomto případě bychom mohli mluvit o teleologii – cílevědomé počínání jedince, který je přesvědčený, že svým chováním může na světě něco změnit.

Všechny dobrovolně bezdětné z důvodu klimatické krize pocítují odpovědnost za stav přírody a za směr, kterým se společnost ubírá. Nedělá jim problém vystupovat proti společenským normám a při rozhodování o tom, co je správné a co špatné používají svůj vlastní rozum. Na základě racionálního zvážení pro a proti usuzují, že není perspektivní přivádět do nejisté budoucnosti nového člověka. Některé z mých komunikačních partnerek dokonce připouští, že pokud by se změnila okolnosti, například kdyby se jim podařilo klimatickou krizi zvrátit, věří, že by své rozhodnutí nemít dítě mohly přehodnotit.

Na druhou stranu ale propadají pocitům marnosti, že jejich individuální snahy nemají na řešení klimatické krize žádný vliv. „Zejména globální problémy životního prostředí jsou tak mohutné, že individuální řešení vlastními silami je nemožné. Ačkoli je řada lidí zneklidněna zprávami o globálních klimatických změnách či o podmínkách zvířat ve velkochovech, o faktickém smyslu snižování své uhlíkové stopy nebo o omezení masité stravy pochybují“ (Librová 2013, s. 62).

V konečném důsledku proto mé komunikační partnerky konstatují, že jejich rozhodnutí nemít děti je otázkou čistého svědomí, nikoliv cílevědomého směřování k ochraně přírody. Z tohoto hlediska se jedná spíše o motivaci etikou ctností, vyznačující se potřebou sounáležitosti, ucelenosti vlastní identity. Vysvětlují, že ačkoliv v pozitivní změnu nevěří, pořád ještě mají naději. Doufají, že existují možná řešení mimo jejich dosavadní znalosti, která možná zabrání katastrofickým scénářům, predikovaným vědou. I nadále proto pokračují v aktivismu, angažují se v politice a snaží se snižovat svou osobní uhlíkovou stopu při každodenním spotřebitelským rozhodování.

Potřeba vnitřní integrity byla ještě silnější mezi skupinkou dobrovolně bezdětných, které při vysvětlování své dobrovolné bezdětnosti kladly důraz na emoce a jen okrajově zmiňovaly potřebu snižovat osobní uhlíkovou stopu.⁵³ U těchto žen se dá mluvit téměř výhradně o motivaci etikou ctností, Při svém každodenním rozhodování se ptají – jaký člověk chci, případně nechci být? Jelikož na sebe kladou menší nároky, jsou

⁵³ Převážně racionálně a naopak emocionálně uvažující dobrovolně bezdětné byly poměrně překvapivě v mé výzkumné skupině zastoupeny v podstatě rovnoměrně.

také odolnější proti zklamání, pokud se jim nepodaří dosáhnout jejich cíle. Jsou samy k sobě mnohem shovívavější.

Mezi oběma skupinami dobrovolně bezdětných se objevovaly i ženy uvědomující si vlastní výlučnost, která se nejčastěji vázala ke skutečnosti, že nemají vnitřní pnutí k tomu, stát se matkou. Absenci biologického puzení považují za výhodu, která se zároveň pojí z odpovědností tuto výhodu zužitkovat ve prospěch přírody. Takto uvažujícím dobrovolně bezdětným je blízká myšlenka heroického individua bojujícího za dobro společnosti, která je typická pro mód životního způsobu *Lebensführung*. (Librová a žáci 2016, s. 54). Věří, že díky své bezdětnosti mohou stát v čele společenských změn a touží po sobě na světě zanechat nějaký kulturní odkaz.

Pouze u jedné dobrovolně bezdětné z důvodu klimatické krize jsem narazila na životní způsob blížící se konceptu *Lebenskunst*, který směřuje k bohatému životu skromnými prostředky. Méně výrazná byla také deontologická motivace pro dobrovolnou bezdětnost. Vzhledem k tomu, že takto motivovaný jedinec se obrací k tradici, nepředpokládala jsem, že by se tento způsob motivace v souvislosti s dobrovolnou bezdětností vůbec mohl u mých komunikačních partnerek objevovat. Ukázalo se ale, že i moje komunikační partnerky měly tendenci vztahovat se k nějaké společenské normě, což se projevovalo především v jejich potřebě svou dobrovolnou bezdětnost společnosti nějakým způsobem kompenzovat, skrz obětavou službu přírodě i druhým lidem. „Pojetí ochrany přírody jako mezidruhového altruismu můžeme chápat jako rozšíření povinnosti soucitu, která patří do základů kultury formované po tisíciletí křesťanskými hodnotami“ (Librová a žáci 2016, s. 51).

Závěr

Tato práce, reflektující motivace žen nemít z důvodu klimatické krize vlastní děti, rozšiřuje českou i mezinárodní debatu o fenoménu bezdětnosti o environmentální perspektivu. Prostřednictvím deseti rozhovorů s dobrovolně bezdětnými ženami, které jako jeden z hlavních důvodů pro rozhodnutí nemít dítě uvádí i klimatickou krizi, jsem zjišťovala, co považují za stěžejní motivace pro bezdětnost. Jejich výpovědi jsem porovnávala s nejčastěji zmiňovanými důvody pro bezdětnost uvedených v dosavadních studiích. Především motivace směřující do nitra jedince, k jeho prožívání sebe sama, se významně prolínaly s dosavadním zjištěním – pro dobrovolně bezdětné je důležité udržet si svobodu, nezávislost a osobní autonomii. Tyto důvody jsou ale mými komunikačními partnerkami rozšiřovány o environmentální perspektivu, díky které se můj výzkum liší od ostatních.

V práci poukazuji na racionální a emocionální motivace k dobrovolné bezdětnosti. Ženy, které rozhodnutí nemít dítě vysvětlovaly především prostřednictvím racionálního úsudku, velmi často argumentovaly snížením osobní uhlíkové stopy. Za tímto cílem se ale skrývá především potřeba jednat v souladu se svými hodnotami. Environmentálně uvědomělý životní způsob je pro dobrovolně bezdětné především způsobem, jak si udržet čisté svědomí. K tomu se váže i potřeba nepředávat dál vinu za život v blahobytu, kterou člověk narozený v ekonomicky vyspělých státech nese.

Komunikační partnerky, které v rozhovorech argumentovaly především na základě emocí, zmiňovaly úzkost z vědomí, k jaké budoucnosti svět

ovlivněný klimatickou krizí spěje. Své aktuální emoční rozpoložení považovaly za jeden z důvodů, proč se nechtějí stát matkou. Ty ženy, které se potýkaly s environmentálním žalem, vysvětlovaly, že by jejich dítě nemohlo být šťastné, protože by od narození muselo čelit jejich zármutku z klimatické změny, ze ztráty přírodních zdrojů, z nečinnosti politiků v prospěch přírody. I u dobrovolně bezdětných řízených emocemi se objevovala potřeba jednat v souladu se svými hodnotami. Bylo pro ně důležité naslouchat vlastnímu tělu, které jim nedává znamení, že by se měly stát matkami.⁵⁴

Rozhodnutí nemít dítě z důvodu klimatické krize se u mých komunikačních partnerek značně propojuje s motivací etiky ctností. Mé komunikační partnerky se obrací do svého nitra a ptají se, jakým člověkem chtějí či nechtějí být. Jejich svědomí je nutí v činnostech na ochranu přírody neustávat. U dobrovolně bezdětných argumentujících rozumem byla také patrná teleologická motivace, vědomí, že možná nemůžou klimatickou krizi zcela zvrátit, ale prostřednictvím svých krátkodobějších cílů mohou její dopad aspoň zpomalovat.

Svou dobrovolnou bezdětnost ale odmítají provázat s politickými cíli či aktivismem. Rodičovství považují za hodnotu, která je v české společnosti nezpochybnitelná a samy proti ní nechtějí vystupovat. Osobně ji komunikují pouze s přáteli, rodinou, či partnerem, některé se snaží o osvětu prostřednictvím poskytování rozhovorů pro mainstreamová

⁵⁴ Z hlediska dalšího bádání by bylo zajímavé zjistit, jak argumentují muži, kteří se rozhodnou nemít dítě z důvodu změn klimatu. Budou také postrádat biologické puzezení stát se otcem a prožívat environmentální žal? Bude jim bližší emocionální nebo racionální odůvodnění dobrovolné bezdětnosti, nebo budou argumentovat zcela jinak?

média. Environmentální důvody pro dobrovolnou bezdětnost ale vnímají jako ve společnosti hůře obhajitelné, než „sobecké“ důvody, jako je strach z vlastního selhání v roli rodiče, či neschopnost děti zajistit finančně.

Bezdětnost ovlivňuje i vztahy mých komunikačních partnerek. Ze strany veřejnosti, rodiny i některých přátel zažívají nepochopení, o to silnější jsou pak jejich vztahy v podobně smýšlející komunitě či vztah s partnerem. Silné vazby mezi dobrovolně bezdětnými a jejich přáteli pomáhají některým mým komunikačním partnerkám vypořádat se s obavou z vlastního stáří. Vzhledem k mnohdy nestabilním vztahům s vlastními rodiči jsou přesvědčené, že investovat svůj čas i energii do silných přátelských vztahů, je z hlediska odvrácení osamělého stáří jistější, než věnovat stejný prostor výchově vlastních potomků.

Ženy, se kterými jsem se setkala, se dobrovolně vzdávají prožitku mateřské lásky, aby zůstaly věrné samy sobě a svému poslání měnit svět. Díky tomu, že se nevěnují výchově potomků, mají prostor a velkou touhu o to víc pomáhat druhým. Mnohdy tak naplňují smyslem nejen svůj vlastní život, ale i život zvířat a lidí, kteří vzhledem k nepřízni osudu skončili na ulici, či v jinak tíživé situaci. Prostřednictvím aktivismu a výzkumu usilují o systémovou změnu, která by vedla k ochraně přírody, ale i dětí, které budou žít ve světě ovlivněném klimatickou krizí.

Použité zdroje

- ASTOR, Maggie, 2018. *No Children Because of Climate Change? Some People Are Considering It*. The New York Times [online]. ISSN 0362-4331. Dostupné z: <https://www.nytimes.com/2018/02/05/climate/climate-change-children.html> [cit. 3. 6. 2020]
- BADINTER, Élisabeth, 1998. *Materská láska: od 17. storočia po súčasnosť*. Bratislava: Aspekt. ISBN 80-85549-04-2.
- BADINTER, Elisabeth, 2012. *The Conflict: How Modern Motherhood Undermines the Status of Women*. New York: Metropolitan Books/Henry Holt and Company. ISBN 978-1-4299-9691-4.
- BINKA, Bohuslav, 2008a. *Analýza hlubinné ekologie*. Brno: Masarykova univerzita [online]. ISBN 978-80-210-4548-4. Dostupné z: <http://docplayer.cz/1324647-Analyza-hlubinne-ekologie-bohuslav-binka.html> [cit. 3. 1. 2021]
- BINKA, Bohuslav, 2008b. *Zelený extrémismus, Ideje a mentalita českých environmentálních hnutí*. Brno: Masarykova univerzita [online]. ISBN 978-80-210-4791-4. Dostupné z: <https://docplayer.cz/4032402-Zeleny-extremismus-ideje-a-mentalita-ceskych-environmentalnich-hnuti-bohuslav-binka.html> [Staženo 3. 1. 2021]
- BLACKSTONE, Amy, 2014. *Childless... or Childfree? Contexts* [online]. 13(4), s. 68–70. ISSN 1536-5042. Dostupné z: [doi:10.1177/1536504214558221](https://doi.org/10.1177/1536504214558221) [cit. 3. 7. 2020]
- BLACKSTONE, Amy, 2019. *Childfree by Choice, The movement Redefining Family and Creating the New Age of Independence*. USA: Dutton. ISBN 978-1-5247-4409-0.
- BLUM, Dani, 2020. *How Climate Anxiety Is Shaping Family Planning*. The New York Times [online]. ISSN 0362-4331. Dostupné z: <https://www.nytimes.com/2020/04/15/parenting/climate-change-having-kids.html> [cit. 6. 1. 2021]
- BOČEK, Jan, 2019. *Přibývá bezdětných Češek. Mezi dnešními třicátnicemi bude bez dětí každá šestá*. iROZHLAS [online]. Dostupné

POUŽITÉ ZDROJE

z: https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/cesko-populace-bezdetnost-deti-vysoka-skola-socialismus_1903120600_jab [cit. 8. 12. 2020]

BOČEK, Jan, Kristína ZÁKOPČANOVÁ, Jan VLČEK, Veronyka JELÍNEK a Petr KOČÍ, 2021. *Od moru ke covidu: unikátní data, jak se měnily příčiny úmrtí Čechů od císaře pána do dneška*. iROZHLAS [online]. Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/covid-priciny-umrti-uzis-smrt-demografie_2101040600_jab [cit. 18. 1. 2021]

BOOKCHIN, Murray a Dave FOREMAN, 1991. *Defending the Earth: Debate Between Murray Bookchin and Dave Foreman*. Black Rose Books. ISBN 978-0-921689-88-1.

BRADSHAW, Corey J. A. a Barry W. BROOK, 2014. *Human population reduction is not a quick fix for environmental problems*. Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America [online]. **111**(46), s. 16610–16615. ISSN 0027-8424. Dostupné z: [doi:10.1073/pnas.1410465111](https://doi.org/10.1073/pnas.1410465111) [cit. 11. 2. 2020]

BURNINGHAM, Kate a Susan VENN, 2017. *Are lifecourse transitions opportunities for moving to more sustainable consumption?* Journal of Consumer Culture [online]. **20**(1), s. 1–20. ISSN 1469-5405. Dostupné z: [doi:10.1177/1469540517729010](https://doi.org/10.1177/1469540517729010) [cit. 5. 2. 2020]

CI2, 2017. *Manuál ke kalkulačce uhlíkové stopy*. CI2, Katedra environmentálních studií FSS MU [online]. Dostupné z: <http://uhlikovastopa.cz/kalkulacka> [cit. 10. 1. 2021]

CÍSAŘ, Ondřej, Kateřina VRÁBLÍKOVÁ a Jiří NAVRÁTIL, 2011. *Staří, noví, radikální: politický aktivismus v České republice očima teorie sociálních hnutí*. Sociologický časopis [online]. (1), s. 137–167. ISSN 2336-128X. Dostupné z: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=164824> [cit. 8. 1. 2021]

CULKOVÁ, Andrea, 2020. *Žal žen* [online]. 2020. Dostupné z: <https://dafilms.cz/film/12387-zal-zen> [cit. 18. 1. 2021]

ČESKÁ TELEVIZE, 2018. *V polovině zemí světa lidská plodnost pozoruhodně klesá, překvapilo vědce*. ČT24 [online]. Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/veda/2652962-v-polovine-zemi-sveta-lidska-plodnost-pozoruhodne-klesa-prekvapilo-vedce> [cit. 9. 1. 2021]

- DAWKINS, Richard, 1998. *Sobecký gen*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta. ISBN 80-204-0730-8.
- DONATH, Orna, 2015. *Choosing motherhood? Agency and regret within reproduction and mothering retrospective accounts*. Women's Studies International Forum. (53), s. 200–209. ISSN 0277-5395. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.wsif.2014.10.023> [cit. 10. 1. 2021]
- DRAHOŇOVSKÁ, Marie, 2018. *Zelené matky: proměna přístupu ke spotřebě u environmentalistek - prvorodiček*. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, Katedra environmentálních studií. Bakalářská práce [online]. Dostupné z: <https://is.muni.cz/th/tihle/> [cit. 20. 12. 2020]
- DRTINOVÁ, Daniela, 2020. *Nemít děti je stigma. Chystám se na sterilizaci, nebyla bych šťastná, říká Šrubařová*. DVTV [online]. Dostupné z: <https://video.aktualne.cz/dvtv/nemit-deti-je-stigma-chystam-se-na-sterilizaci-nebyla-bych-s/r~a3b76e86065d11ebb0f60cc47ab5f122/> [cit. 24. 10. 2020]
- EHRlich, Paul R., 1968. *The Population Bomb*. New York: Sierra Club/Ballantine Books. ISBN: 9780345311672
- EKHOLM, Sara a Anna OLOFSSON, 2017. *Parenthood and Worrying About Climate Change: The Limitations of Previous Approaches: Parenthood and Worrying About Climate Change*. Risk Analysis [online]. 37(2), 305–314. ISSN 02724332. Dostupné z: doi:10.1111/risa.12626 [cit. 2. 5. 2020]
- EUROSTAT, 2020. *Population change - Demographic balance and crude rates at national level*. Eurostat Data Explorer [online]. Dostupné z: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?query=BOOKMARK_DS-054722_QID_1627DFA8_UID_-3F171EB0&layout=INDIC_DE,L,X,0;GEO,L,Y,0;TIME,C,Z,0;INDICATORS,C,Z,1;&zSelection=DS-054722INDICATORS,OBS_FLAG;DS-054722TIME,2018;&rankName1=INDICATORS_1_2_-1_2&rankName2=TIME_1_0_1_0&rankName3=INDIC-DE_1_2_0_0&rankName4=GEO_1_2_0_1&rStp=&cStp=&rDCh=&cDCh=&rDM=true&cDM=true&footnes=false&empty=false&wai=false&time_mode=ROLLING&time_most_recent=false&lang=EN&cfo=%23%23%23%2C%23%23%23.%23%23%23 [cit. 20. 2. 2020]

POUŽITÉ ZDROJE

FOREMAN, Dave, 1992. *We aren't a debating society*. Earth First! Journal. **13**(2). ISSN 1055-8411

FOREMAN, Dave a Laura CARROLL, 2014. *Man Swarm, How Overpopulation In Killing the Wild World*. 2. vyd. USA: LiveTrue Books. ISBN 978-0-9863832-0-5.

GOKLANY, Indur M., 2009. *Have increases in population, affluence and technology worsened human and environmental well-being?* The Electronic Journal of Sustainable Development [online]. **1**(3).

ISSN 1753-3104. Dostupné

z: https://www.researchgate.net/profile/Karol_Boudreaux/publication/42766070_Land_Conflict_and_Genocide_in_Rwanda/links/568c204e08ae153299b64183.pdf#page=11 [cit. 8. 12. 2020]

GUNNINGHAM, Neil, 2019. *Averting Climate Catastrophe: Environmental Activism, Extinction Rebellion and coalitions of Influence*. King's Law Journal [online]. **30**(2), s. 194–202. ISSN 0961-5768. Dostupné z: [doi:10.1080/09615768.2019.1645424](https://doi.org/10.1080/09615768.2019.1645424) [cit. 7. 7. 2020]

HAMILTON, Lawrence C., 1985. *Concern about Toxic Wastes: Three Demographic Predictors*. Sociological Perspectives [online]. **28**(4), s. 463–486. ISSN 0731-1214. Dostupné z: <https://doi.org/10.2307/1389229> [cit. 18. 8. 2020]

HARDIN, Garrett, 1995. *Living Within Limits, Ecology, Economics, and population taboos*. Oxford University Press. ISBN 978-0-19-509385-8.

HAŠKOVÁ, Hana, 2004a. *Fenomén bezdětnosti v kontextu sociálních změn v ČR*. Gender rovné příležitosti výzkum. **5**(2–3), s. 11–12. ISSN 1213-0028.

HAŠKOVÁ, Hana, 2004b. *Rodičovství a bezdětnost očima českých mužů a žen*. Gender rovné příležitosti výzkum. **5** (2–3), s. 12–16. ISSN 1213-0028.

HAŠKOVÁ, Hana, ed., 2009. *Fenomén bezdětnosti*. Vyd. 1. Praha: Sociologické Nakl. (SLON). Ediční řada studie, 59. ISBN 978-80-7419-020-9.

HAŠKOVCOVÁ, Eva, 2019. *Etická hlediska a možné společenské dopady dobrovolné bezdětnosti*. Praha: Univerzita Karlova, Katolická teologická fakulta, Katedra systematické teologie a filosofie. Diplomová práce [online] Dostupné

z: <https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/112486/120337025.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [cit. 2. 1. 2021]

HENDL, Jan, 2016. *Kvalitativní výzkum, základní teorie, metody a aplikace*. 4. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0982-9.

HOCKENOS, Paul, 2020. *Shifting Gears: The Climate Protest Movement in the Age of Coronavirus*. USA: Yale Environment 360 [online]. Dostupné z: <https://e360.yale.edu/features/shifting-gears-the-climate-protest-movement-in-the-age-of-coronavirus> [cit. 21. 12. 2020]

HOUSEKNECHT, Sharon, 1987. *Voluntary Childlessness*, s. 379-395. V: SUSSMAN, Marvin, B., Suzanne K. STEINMETZ. *Handbook of Marriage and the Family*. Boston MA: Springer. ISBN: 978-1-4615-7151-3.

CHALOUPKOVÁ, Jana, 2008. *Ideální věk rodičovství v České republice av evropském srovnání*. Data a výzkum - SDA Info. **2**(2), s. 109–130. ISSN 1802-8152.

CHARMAZ, Kathy, 2006. *Constructing Grounded Theory: A Practical Guide Through Qualitative Analysis*. Londýn: SAGE. ISBN 0-7619-7353-2.

CHARMAZ, Kathy, 2014. *Constructing Grounded Theory*. 2. vyd. Los Angeles: SAGE. ISBN 978-0-85702-914-0.

KAUFMANN, Jean-Paul, 2010. *Chápající rozhovor*. 1. vyd. Přel. Marie ČERNÁ. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON). ISBN 978-80-7419-033-9.

KNOEMA, 2020. *CO2 emissions per capita*. World Data Atlas [online]. mapa. Dostupné z: <https://knoema.com/atlas/maps/CO2-emissions-per-capita> [cit. 10. 1. 2021]

KOHÁK, Erazim, 2000. *Zelená svatozář: kapitoly z ekologické etiky*. 2. vyd. Sociologické nakladatelství (SLON). ISBN 80-80850-86-9.

KOLÁŘSKÝ, Rudolf, Ján, KAMARÝT, 2017. *Ekologie hlubinná*. Sociologická encyklopedie. Sociologický ústav AV ČR [online]. Dostupné z: https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Ekologie_hlubinná [cit. 25. 1. 2021]

KOŘÍNKOVÁ, Kateřina, 2020. *Měli bychom obětovat materství? Je dnešní svět místem pro dítě?* [online]. Dostupné z: <https://www.marieclaire.cz/meli-bychom-obetovat-materstvi-je>

POUŽITÉ ZDROJE

dnesni-svet-mistem-pro-di-te?fbclid=IwAR3ze29UImegaKpyRcMx90DV8AZW0zIEuz07b9kb2PQBnZBPAXkfNT--iNw [cit. 8. 12. 2020]

KRAJHANZL, Jan, 2010. *Environmentální a proenvironmentální chování. Škola a zdraví 21. Výchova ke zdraví: mezinárodní zkušenosti*, s. 243–264. Dostupné z: <https://www.ped.muni.cz/z21/knihy/2011/36/36/texty/cze/karajhanzl.pdf> [cit. 10. 1. 2021]

KUČERA, Milan, 2008. *Padesát let hodnocení populačního vývoje České republiky*. Demografie. **50**(4), 230–240. ISSN 0011-8265.

LAMBERT, Molly, 2019. *Miley Cyrus Has Finally Found Herself*. ELLE [online]. Dostupné z: <https://www.elle.com/culture/music/a28280119/miley-cyrus-elle-interview/> [cit. 10. 1. 2021]

LECHNEROVÁ, Zdeňka, 2011. *Determinanty oddalování početí dítěte*. Sociální studia / Social Studies [online]. **8**(4), 87–104. ISSN 1803-6104. Dostupné z: doi:10.5817/SOC2011-4-87 [cit. 23. 4. 2020]

LIBROVÁ, Hana, 1994. *Pestří a zelení: kapitoly o dobrovolné skromnosti*. 1. vyd. Brno: Veronica. ISBN 80-85368-18-8.

LIBROVÁ, Hana, 2013. *Environmentálně orientované motivace a potenciál zklamání*. Sociologický časopis AV ČR. **49**(01), s. 53–74. ISSN 2336-128X

LIBROVÁ, Hana a A ŽÁCI, 2016. *Věrní a rozumní: kapitoly o ekologické zpozdilosti*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 978-80-210-8454-4.

LOUŽEK, Marek, 2014. *Populační teorie Thomase Malthuse*. E-LOGOS [online]. **21**(1), s. 1–19. ISSN 12110442. Dostupné z: doi:10.18267/j.e-logos.363 [cit. 7. 4 2020]

LUNDQUIST, Hickens Jennifer, Douglas L. ANDERTON a David YAUKEY, 2015. *Demography, The Study of Human Population*. 4. vyd. Land Grove, Illinois: Waveland Press. ISBN 1-4786-1306-8.

- MCKIBBEN, Bill, 1998. *Maybe one, A Case For Smaller Families*. Kanada: Plume. ISBN 978-0-452-28092-2.
- MILFONT, Taciano L. a Chris G. SIBLEY, 2011. *Exploring the concept of environmental generativity*. International Journal of Hispanic Psychology [online]. 4(1), s. 21–30. ISSN 1939-5841. Dostupné z: <https://search.proquest.com/docview/1720961182?pq-origsite=gscholar&fromopenview=true> [cit. 18. 8. 2020]
- MOLLEN, Debra, 2006. *Voluntarily Childfree Women: Experiences and Counseling Considerations*. Journal of Mental Health Counseling [online]. 28(3), s. 269–282. ISSN 1040-2861. Dostupné z: [doi:10.1177/1040286106283397](https://doi.org/10.1177/1040286106283397) [cit. 25. 3. 2020]
- MOŽNÝ, Ivo, 1991. *Proč tak snadno?* Praha: Sociologické nakladatelství (SLON). ISBN 80-901059-0-4.
- NEJEDLOVÁ, Johanna, 2019. *K pořízení třetího dítěte lidi přesvědčí fungující rodinná politika, ne příspěvek na nové auto*. Radio Wave [online]. Dostupné z: <https://wave.rozhlas.cz/k-porizeni-tretiho-ditete-lidi-presvedci-fungujici-rodinna-politika-ne-prispevek-8036931> [cit. 9. 1. 2020]
- NEŠPOR, Zdeněk, 2018. *Rodina*. Sociologická encyklopedie. Sociologický ústav AV ČR [online]. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Rodina> [cit. 25. 1. 2021]
- NĚMEČKOVÁ, Michaela, 2020. *Pohyb obyvatelstva - rok 2019*. Český statistický úřad [online]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/cri/pohyb-obyvatelstva-rok-2019> [cit. 9. 1. 2021]
- NOVÁK, Arnošt, 2006. *Radikální ekologie – komparativní analýza sociální ekologie a ekologie hlubinné*. Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií. Diplomová práce [online]. Dostupné z: <https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/5641?locale-attribute=en> [cit. 10. 1. 2021]
- OECD, Data, 2018. *Fertility rates (indicator)*. Organisation for Economic Co-operation and Development [online]. Dostupné z: <https://data.oecd.org/pop/fertility-rates.htm> [cit. 10. 1. 2021]

OXFORD LANGUAGES, 2019. *Word of the Year 2019*. Oxford Languages [online]. Dostupné z: <https://languages.oup.com/word-of-the-year/2019/> [cit. 18. 1. 2021]

PEDERSEN, Rebecca Laycock a David P. M. LAM, 2018. *Second comment on 'The climate mitigation gap: education and government recommendations miss the most effective individual actions'*. Environmental Research Letters [online]. **13**(6). ISSN 1748-9326. Dostupné z: [doi:10.1088/1748-9326/aac9d0](https://doi.org/10.1088/1748-9326/aac9d0) [cit. 3. 4. 2020]

PETERSON, Helen, 2015. *Fifty shades of freedom. Voluntary childlessness as women's ultimate liberation*. Women's Studies International Forum [online]. **53**, s. 182–191. ISSN 0277-5395. Dostupné z: [doi:10.1016/j.wsif.2014.10.017](https://doi.org/10.1016/j.wsif.2014.10.017) [cit. 31. 3. 2020]

PRINC, Harry, 2019. *The Duke of Sussex Interviews Dr Jane Goodall For The September Issue*. Vogue [online]. Dostupné z: <https://www.vogue.co.uk/article/prince-harry-jane-goodall-september-2019-issue> [cit. 10. 1. 2021]

RABUŠIČ, Ladislav, 2001. *Kde ty všechny děti jsou? porodnost v sociologické perspektivě*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakl. Edice Studie, 32. sv. ISBN 978-80-86429-01-4.

RIDLEY, Matt, 1999. *Červená královna : sexualita a vývoj lidské přirozenosti*. 1. vyd. Přel. Martin KONVIČKA. Praha: Mladá fronta. ISBN 80-204-0825-8.

RIDLEY, Matt, 2000. *Původ ctnosti : o evolučních základech a zákonitostech nesobeckého jednání člověka*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-351-X.

SAMUEL, Sigal, 2020. *Having fewer kids will not save the climate*. Vox [online]. Dostupné z: <https://www.vox.com/future-perfect/2020/2/13/21132013/climate-change-children-kids-anti-natalism> [cit. 19. 2. 2020]

SCRANTON, Roy, 2018. *Raising My Child in a Doomed World*. The New York Times [online]. ISSN 0362-4331. Dostupné z: <https://www.nytimes.com/2018/07/16/opinion/climate-change-parenting.html> [cit. 2. 5. 2020]

SHAH, Deepa, 2019. *Viewpoint: Extinction Rebellion: radical or rational?* British Journal of General Practice [online]. **69**(684), s. 345–345.

ISSN 0960-1643, 1478-5242. Dostupné z: doi:10.3399/bjgp19X704357 [cit. 7. 7. 2020]

SCHEINMAN, Ted, 2019. *The couples rethinking kids because of climate change* [online]. Dostupné z: <https://www.bbc.com/worklife/article/20190920-the-couples-reconsidering-kids-because-of-climate-change> [cit. 2. 11. 2020]

SVOBODA, Jaroslav, 2002. *Co je to permakultura?* Ekozahrady [online]. Dostupné z: http://ekozahrady.com/co_je_pk.htm [cit. 12. 1. 2021]

SÝKOROVÁ, Dana, 2008. *Bezdětnost ve stáří K sociální integraci bezdětných seniorů*. Sociologický časopis [online]. (1), s. 113–138. ISSN 2336-128X. Dostupné z: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=192260> [cit. 20. 1. 2021]

THOMAS, Gregory O., Rose FISHER, Lorraine WHITMARSH, Taciano L. MILFONT a Wouter POORTINGA, 2018. *The impact of parenthood on environmental attitudes and behaviour: a longitudinal investigation of the legacy hypothesis*. Population and Environment [online]. **39**(3), s. 261–276. ISSN 0199-0039. Dostupné z: doi:10.1007/s11111-017-0291-1 [cit. 30. 4. 2020]

THOMAS ROBERT MALTHUS, 2002. *Esej o principu populace*. 1. vyd. Zvláštní vydání. ISBN: 80-85436-80-9

TLAPÁKOVÁ, Tereza, 2020. *Environmentální žal je posel frustrace i naděje, rozhovor se Zdeňkou Voštovou*. Sedmá generace. ISSN: 1212-0499. **29**(6), 87–93.

TOMANKA, Marek, 2019. *Nižší důchod pro bezdětné? Babiš zvažuje Rusnokův model penzijní reformy*. iDNES [online]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/ekonomika/domaci/duchody-reforma-babis-penze-deti.A190204_104107_ekonomika_mato [cit. 9. 1. 2021]

VÍZNEROVÁ, Hana, 2006. „*Childfree zone*“ – celosvětová internetová diskuze bezdětných. s. 78-94. V: HAŠKOVÁ, Hana, Petra ŠALAMOUNOVÁ, Hana VÍZNEROVÁ, Lenka ZAMYKALOVÁ. *Fenomén bezdětnosti v sociologické a demografické perspektivě*. Sociologické studie / Sociological Studies **6**(4), Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky. ISBN 80-7330-092-3.

POUŽITÉ ZDROJE

VLASATÁ, Zuzana, 2020. *Rozhovor se Zdeňkou Voštovou: Duševní nemoc může být i odrazem vnějšího světa*. Deník Referendum [online]. ISSN: 2533-5987. Dostupné z: <https://denikreferendum.cz/clanek/31009-rozhovor-se-zdenkou-vostovou-dusevni-nemoc-muze-byt-i-odrazem-vnejsiho-sveta> [cit. 5. 1. 2021]

VOŠTOVÁ, Zdeňka, 2018. *Pět fází klimatického žalu*. Zdeňka Voštová, terapeutka, mediátorka a lektorka [online]. Dostupné z: <https://www.vostova.cz/pet-stadii-klimatickeho-zalu/> [cit. 20. 12. 2020]

WORLDOMETER, 2020. *World population* [online]. Dostupné z: <https://www.worldometers.info/world-population/#pastfuture> [cit. 14. 10. 2020]

WYNES, Seth a Kimberly A NICHOLAS, 2017. *The climate mitigation gap: education and government recommendations miss the most effective individual actions*. Environmental Research Letters [online]. **12**(7). ISSN 1748-9326. Dostupné z: doi:10.1088/1748-9326/aa7541 [cit. 3. 4. 2020]

ZELENÝ KRUH, Asociace ekologických organizací, 2020. *Co je to ekologická stopa? Kalkulátor osobní ekologické stopy* [online]. Dostupné z: <https://www.hra-o-zemi.cz/co-je-ekologicka-stopa> [cit. 10. 1. 2021]

Příloha A Dotazovací schéma

Rozhovor Pro-environmentálně bezdětní

Hlavní výzkumná otázka

- Jak bezdětní z důvodu klimatické změny prožívají své rozhodnutí nemít děti? /Jak klimatičtí bezdětní vysvětlují své rozhodnutí nemít dítě?

Vedlejší výzkumné otázky

- 1) Jakou roli v rozhodování o pro-environmentální bezdětnosti hraje vzdělání ve věci klimatické krize?
- 2) Jaké výhody a nevýhody přináší pro-environmentálně bezdětným jejich rozhodnutí nemít dítě?
- 3) Jsou pro-environmentálně bezdětní občansky aktivní?
- 4) Jak dobrovolná bezdětnost ovlivňuje sociální život pro-environmentálně bezdětných a jejich rodinné vztahy?

Hypotéza 1: Klimatičtí bezdětní jsou vysoce informovaní o problematice klimatické změny

Hypotéza 2: Klimatičtí bezdětní jsou přesvědčeni o vnitřním těžišti kontroly v otázce řešení problému klimatické změny

Hypotéza 3: Dobrovolná bezdětnost v kontextu klimatické změny je společensky hůře přijímaná, než dobrovolná bezdětnost z jiných důvodů.

Tématická oblast	Výzkumné otázky	Zjišťovací otázky
Úvodní otázka	- Kdo jsou mé respondentky?	a) Mohla byste se mi představit? Jak byste popsala sebe sama? - Jméno? Věk? Profese? Vzdělání? Rodina? Zaměstnání partnera/ky? Zájmy?
Motivace	- Co jsou důvody pro dobrovolnou bezdětnost? - Na základě čeho se rozhodnutí formuje? - Co a kdo je ovlivňuje?	a) Jak vás napadlo, že z vás nebude rodič? b) Rozhodovala jste se sama, nebo to vyplynulo z debaty s druhými? c) Měnilo se vaše stanovisko v průběhu doby? b) Hraje ve vašem rozhodnutí nějakou roli i finanční hledisko? c) Jak vnímáte kompromis: o jedno dítě méně? d) Co jsou podle Vás výhody bezdětného života? e) Vnímáte také nějaké nevýhody, které s sebou nese Vašeho rozhodnutí?
Komunita Vnější tlaky	- Cítí se být součástí nějaké širší komunity? - Jací lidé dokážou jejich rozhodnutí pochopit? Jsou to pro-environmentálně smýšlející lidé? - Cítí se být pod mediálním/sociálním tlakem? - Ovlivnilo rozhodnutí nějak jejich vztahy?/přátelství?	a) Jak lidi reagují, když jim řeknete o svém rozhodnutí nemít děti? Rozumí tomu? b) Snažíte se jim to vysvětlit? Jak? c) Rozhodla jste se společně s partnerem? d) Podpořili vás vaši blízcí? Kdo je pro vás oporou? (rodina?) e) Zнала jste v té době někoho, kdo se rozhodl podobně? f) Jak jsou na tom vaši přátelé? Mají už vlastní děti? g) Nechybí vám s nimi teď společná témata? h) Co je podle vás dobrým způsobem, jak dobrovolnou bezdětnost komunikovat s okolím? i) Snažíte se i o nějakou osvětu? d) Kdo je pro vás z hlediska komunikace dobrovolné bezdětnosti s veřejností důležitou osobou? e) Kdo vás inspiruje? j) Sledujete téma dobrovolné bezdětnosti v médiích? k) Souhlasíte s tím, co se píše v médiích? l) Co podle vás zůstává opomenuto? m) Využíváte sociální sítě? n) Za jakým účelem?

DOTAZOVACÍ SCHÉMA

Volný čas	<ul style="list-style-type: none"> - Jsou koničky jedním z důvodů pro bezdětnost? - Jsou jejich koničky v souladu s ochranou přírody? - Jsou jejich koničky propojené s ochranou životního prostředí? - Mezi dobrovolně bezdětnými ve vzorku Amy Blackstone je jedním z hlavních důvodů pro bezdětnost touha po bezstarostném cestování, to může být ale z hlediska klimatické krize kontroverzní. Jak se k tomu staví pro-environmentálně bezdětní? 	<ul style="list-style-type: none"> a) Mohla byste popsat váš běžný den? b) Co ráda děláte ve svém volném čase? c) Co vás v životě opravdu naplňuje? d) Cestujete? e) Kde jste byla naposledy?
Environmentální povědomí	<ul style="list-style-type: none"> - Je pro rozhodnutí o pro-environmentální bezdětnosti zapotřebí hlubokých environmentálních znalostí? <ul style="list-style-type: none"> - V čem je pro-environmentální bezdětnost komplikovanější, než dobrovolná bezdětnost jako taková? 	<ul style="list-style-type: none"> a) Při jakých příležitostech vyrazíte do přírody? b) Vlastníte nějaká zvířata? Jaká? c) Co pro vás pobyt v přírodě znamená? d) Všimáte si dopadů klimatické změny? e) Co je pro vás nejpalcivější problém? f) Co je podle vás zapotřebí v tomto ohledu dělat? g) Je někdo, kdo vás z hlediska ochrany přírody inspiruje? h) Kde vyhledáváte informace o environmentálních problémech a řešeních? i) Zapojujete se i vy do informování veřejnosti? j) Vnímáte klimatickou změnu jako možný důvod pro dobrovolnou bezdětnost? k) Když lidem sdělujete, že jste dobrovolně bezdětný/a, mluvíte o klimatické změně jako o příčině?
Aktivní občanství	<ul style="list-style-type: none"> - Je dobrovolná bezdětnost v kontextu klimatické krize propojená s vyšší mírou občanské angažovanosti/aktivního občanství, ve smyslu aktivismu, dobrovolnictví, politické angažovanosti. 	<ul style="list-style-type: none"> a) Zajímáte se o politiku? b) Angažujete se v ní nějak/proti ní? a) Snažíte se nějak jinak zasahovat do veřejného dění?
Budoucnost		<ul style="list-style-type: none"> a) Kdybyste měla možnost tři věci na světě změnit, co by to bylo? b) Jak si představujete život na Zemi za 20 let? c) Kde vidíte tou dobou sebe?
Otázky na závěr		<ul style="list-style-type: none"> a) Chtěla byste ještě něco doplnit, na něco se zeptat?

Příloha B Formulář informovaného souhlasu

Formulář informovaného souhlasu s účastí ve výzkumu

Název: Dobrovolná bezdětnost v kontextu klimatické změny, motivace a dopady rozhodnutí v praxi

Řešitelka projektu: Marie Drahoňovská, Masarykova Univerzita

Kontakt na řešitelku: +420 602 836 908, mariedrahonovska@seznam.cz

Děkuji, že souhlasíte se zapojením do projektu s názvem Dobrovolná bezdětnost v kontextu klimatické změny, motivace a dopady rozhodnutí v praxi, který se odehrává pod záštitou Masarykovy univerzity, na Katedře environmentálních studií v Brně. Vaše účast na rozhovoru je zcela dobrovolná, je na Vás, jaké informace a zkušenosti mi v rozhovoru sdělíte. Svoji účast na výzkumu můžete v průběhu sběru dat kdykoliv přerušit či ukončit a neplynou z toho pro vás žádné sankce. Výzkum bude zpracován pro účely diplomové práce. Jeho výstupem budou samotná setkání a rozhovory na téma motivací k dobrovolné bezdětnosti.

Průběh výzkumu:

Jádrem setkání bude především Vaše vyprávění na dané téma. Rozhovor se bude odehrávat na Vámi preferovaném místě, případně přes online platformu Microsoft Teams/Zoom/Skype. Délku našeho setkání odhaduji zhruba na 1,5 hodiny. Jelikož je pro mou další práci důležité uchování svědectví, budu pořizovat audio nahrávku. Zvuk bude zaznamenán na diktafon/v případě online setkání na pevný disk počítače, přičemž záznam využiji výhradně k přepisu rozhovoru, nebude tudíž nikde zveřejněn.

Vyberte prosím jednu z níže uvedených možností

- a) Až skončí výzkumný projekt Dobrovolná bezdětnost v kontextu klimatické změny, motivace a dopady rozhodnutí v praxi, tento rozhovor:
- smí být archivován a tím zprostředkován pro účely jiných akademických výzkumů a dalších badatelů v plném rozsahu, včetně kontaktu na mou osobu tak, aby mě další výzkumníci mohli v případě potřeby znovu oslovit, úryvky uvedené v publikovaných výstupech takových výzkumů budou anonymizovány
 - smí být archivován a tím zprostředkován pro účely jiných výzkumů a dalších badatelů, ale pouze v anonymizované podobě, bez spojení s mým jménem a s mojí osobou
 - smí být dále zpracováván jen výzkumníky jmenovanými v tomto souhlasu

Zachování mlčenlivosti:

Informace získané z rozhovorů budou zpracovány a uveřejněny v mé diplomové práci a výhledově v odborném článku. Ve výstupu bude uvedena pouze Vaše anonymní přezdívka, nikoli Vaše vlastní jméno. Budu dbát na anonymitu Vás i Vašich blízkých, s ohledem na velikost obce nebudu uvádět místo vašeho bydliště, nebo ho uvedu pouze s Vaším svolením.

V případě zájmu Vám také mohu nabídnout k autorizaci pasáže z našeho rozhovoru, které budu dále používat. Zaškrtněte prosím, zda máte o autorizaci zájem.

A) Ano

B) Ne

Podle zákona č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů, zákona č. 89/2012 Sb., občanského zákoníku, ve znění pozdějších předpisů, a v souladu s nařízením EU2016/679 o ochraně fyzických osob v souvislosti se zpracováním osobních údajů a o volném pohybu těchto údajů (GDPR), máte právo být na Vaši žádost informován/a, které údaje jsou o Vás shromažďovány a za jakým účelem. Máte právo nahlížet do záznamů vedených o Vaší osobě a žádat o odstranění nedostatků při zpracování záznamů v souladu se zákonem č. 101/2000 Sb.

Prohlašuji, že jsem byl/a seznámen/a s tématem a cíli výzkumu, že je mi zřejmá moje role v tomto výzkumu a že jsem byl/a informován/a o tom, že podle výše uvedených právních předpisů o ochraně osobních údajů mám právo kdykoliv odvolat udělený souhlas, a to pro každý ze shora uvedených účelů samostatně.

Pokud jsem dal/a souhlas ke zpracování osobních a citlivých údajů, prohlašuji, že jsem byl/a informován/a o tom, že si mohu:

- vyžádat informaci o tom, jaké osobní a citlivé údaje jsou o mně zpracovávány;
- vyžádat opravu nebo doplnění svých osobních a citlivých údajů;
- žádat o výmaz osobních údajů, pro jejichž zpracování již dále není důvod;
- žádat o omezení zpracování údajů, které jsou nepřesné, neúplné nebo u nichž odpadl důvod jejich zpracování, ale nesouhlasím s jejich výmazem.

Prohlašuji, že jsem četl/a celý výše uvedený text Informace o výzkumu (strana 1 a 2 tohoto dokumentu) a porozuměl/a jsem jeho smyslu. Souhlasím s mojí účastí v uvedeném výzkumném projektu a rozumím, že mohu souhlas odmítnout, případně svobodně a bez udání důvodů z účasti odstoupit.

Jméno a příjmení: **Podpis:**

V dne:

Řešitelka:

Jméno a příjmení: Marie Drahoňovská **Podpis:**

V dne:

Rejstřík

A

Akvinský, T. 49
Astor, M. 17, 46

B

Babiš, A. 19
Badinter, É. 33, 35
Binka, B. 25, 27, 29
Blackstone, A. 17, 46
Blum, D. 43
Boček, J. 21, 41
Bookchin, M. 27, 28, 29, 97
Bradshaw, C. 19, 20, 28
Brook, B. 19, 20, 28
Burningham, K. 31

C

Carroll, L. 17, 18
Císař, O. 98
Cyrus, M. 27

D

Dawkins, R. 35
Devall, B. 25
Donath, O. 33
Drahoňovská, M. 32, 45, 71, 77
Drtinová, D. 31, 41

E

Ehrlich, P. 18, 24, 25, 97
Ekholm, S. 31

F

Foreman, D. 18, 21, 26, 97

G

Goodall, J. 26

H

Hamilton, L. 31
Hardin, G. 18, 27, 97

Hašková, H. 16, 17, 21, 22, 23, 37, 38, 39,
49, 98, 99

Haškovcová, E. 22, 23, 36, 49, 50

Hendl, J. 50

Hockenos, P. 48

Holland, A. 44

Houseknecht, S. 40

Ch

Chaloupková, J. 49

Charmaz, K. 56, 57

K

Kaufmann, J. P. 51, 53, 54, 57, 58, 59

Kohák, E. 29

Kořínková, K. 41

Kučera, M. 16

L

Lam, D. P. M. 30, 43

Lambert, K. 27

Laycock Pedersen, R. 30

Lechnerová, Z. 22

Librová, H. 29, 41, 42, 44, 45, 46, 47, 49, 65,
66, 67, 98, 101, 102

Light, A. 44

Lundquist, S. 18, 21, 22

M

Malthus, T. R. 17, 18, 23, 24, 97

Masopustová, Z. 58

Milfont, T. 31

Mollen, D. 17, 33

Možný, I. 16, 17

N

Naess, A. 25

Nicholas, A. 18, 26, 30

O

O'Neill, J. 44

Olofsson, A. 31

REJSTŘÍK

P

Pepino, B. 43
Peterson, R. L. 33, 34
Princ Harry, 26, 27

R

Rabušic, L. 16
Ridley, M. 35, 66, 68, 71

S

Samuel, S. 17
Scranton, R. 18
Session, G. 25
Shah, D. 32
Scheinman, T. 17
Sibley, Ch. 31
Sýkorová, D. 83

Š

Šrubařová, N. 31

T

Thomas, G. 31
Tlapáková, T. 43

V

Van Bausshuysen, P. 30
Venn, S. 31
Víznerová, H. 16, 17, 34, 36, 73, 95, 97, 98,
99
Vlasatá, Z. 42
Voštová, Z. 42, 43, 76

W

Wynes, S. 18, 30